

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОРТНІКОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Прим. № ____

УДК 378.035:316.46:78.07

ДИСЕРТАЦІЯ
ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ
УЧИЛИЩ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

13.00.07 – теорія і методика виховання

(011 – Освітні, педагогічні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В.Бортнікова

Науковий керівник: Шевченко Галина Павлівна, академік, доктор
педагогічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Бортнікова О.В. Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання». – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Сєверодонецьк, 2019.

Дисертацію присвячено актуальній темі виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: вперше визначено сутність поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв», що розуміється як інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, включає мотив високих досягнень, сильну волю (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні й організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективною реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент); розроблено методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, що є комплексом процедур, способів досягнення планованого результату, передбачає оперування інструментарієм усіх компонентів виховного процесу (цільовий, методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний та контроль-корекційний). Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв базується на акмеологічному, аксіологічному, антропологічному, культурологічному, особистісно-

діяльнісному, синергетичному, системному, ситуаційному та цивілізаційному підходах, характеризується алгоритмічністю, діагностичністю, оптимальністю і практичністю; виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, а саме: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства (забезпечення психологічної і методичної готовності викладачів, класних керівників та студентів до виховання і самовиховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв); 2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах; 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу; уточнено сутність понять: «лідер»; «лідерство», «стиль лідерства»; подальшого розвитку набули методика діагностики рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва, методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні в навчально-виховний процес училищ культури і мистецтв: методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів, педагогічних умов її реалізації; методичного посібника суб'єктам освітнього процесу «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв»; сценаріїв кураторських і класних години на теми: «Культура поведінки та моральні норми в побуті студентів»; «Ким бути: лідером чи аутсайдером?»; «Чи знаю я закон? Правова культура лідера»; «Мої моральні принципи – відповідальність за свої учинки та колег»; авторської анкети з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Матеріали та висновки дисертації можуть використовуватись для розширення змісту курсів «Педагогіка», «Лідерологія», «Історія педагогіки», «Теорія і методика виховання», «Організація виховної роботи у закладах вищої освіти» у розробці сценаріїв виховних заходів, змістового наповнення позааудиторної та дозвіллевої діяльності студентів училищ культури і мистецтв, при підготовці методичних матеріалів для кураторів груп.

Шляхом реконструкції розвитку ідей виховання адаптивного стилю лідерства особистості у різні усторичні епохи та у наш час, висвітлено стан розробки досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, економічній, соціологічній, політологічній і педагогічній літературі.

Визначено поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв», розкрито структуру цього інтегративного особистісного утворення, дібрано, обґрунтовано та показано особливості застосування методологічних підходів виховання адаптивного стилю лідерства, а саме: акмеологічного, аксіологічного, антропологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, синергетичного, системного, ситуаційного і цивілізаційного; на основі викокремлених критеріїв і показників, що узгоджуються із структурою адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв (мотив високих досягнень, сильна воля (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні й організаторські навички, креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, готовність до застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом (діяльнісно-рефлексивний компонент).

Подається авторська методика діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Виокремлено рівні (високий, середній, низький), критерії (мотиваційно-вольовий, когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-рефлексивний) та показники вихованості

адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв (актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; наполегливість у досягненні мети; професійні знання у галузі культури і мистецтв; знання про сутність адаптивного стилю лідерства; інтериоризовані національні та естетичні цінності; ставлення до лідерства як особистої, соціальної цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства).

Узагальнено викладено зарубіжний та національний досвід виховання окремих складових адаптивного стилю лідерства особистості. Вказується, що виховання особистості та її лідерських якостей у США віднесено до прерогативи діяльності едвайзерів, в окремих країнах Європи т'юторів, які є керівниками індивідуальних програм навчання, професійного становлення, особистісного розвитку та реалізації лідерського потенціалу студентів. У закладах вищої освіти країн Європейського континенту (Польщі, Франції, Великої Британії) суб'єкти освітнього процесу створюють умови для росту лідера в структурах студентського самоврядування, де молодь може здобути знання і навички відстоювання своїх індивідуальних та колективних прав, навчається управляти змінами, раціонально використовувати час, будувати команду, згуртовувати соціальне оточення, бути наполегливим у досягненні цілей свого колективу. У країнах Європи і Америки більшість психологічних утворень особистості, які визначають її пріоритет в інтерпесональних стосунках формуються за допомогою інтерактивних форм і методів виховання (метод соціодрами; відкритої трибуни; тренінги і рольові ігри). Зауважується, що в зарубіжній педагогічній практиці виховання лідерів застосовується також метод проєктів. В основі змісту більшості масових заходів лежать абсолютні, вічні, патріотичні та громадянські цінності. Підкреслюється, що в Україні є певні напрацювання щодо використання інструментів виховуючого навчання майбутніх лідерів шляхом включення до навчальних планів таких дисциплін як «Лідерологія», «Цінності», «Політика як раціональна форма суспільства», «Інтегральна динаміка та управління

мріями», «Історична пам'ять», «Нові парадигми економічного мислення», «Критичне мислення», «Комунікації та інновації», «Управління проектами». У той же час, виховна робота з розвитку різних психологічних утворень адаптивного стилю лідерства студентів носить спорадичний, безсистемний характер, без належного методологічного підґрунтя, не спирається на дані зворотного зв'язку та валідний діагностичний інструментарій, не передбачає механізмів контролю і корекції результатів виховання.

Обґрунтовано та експериментально перевірено методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва, що розглядається як комплекс процедур, способів досягнення планованого результату і включає такі компоненти виховного процесу: цільовий, методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний та контроль-корекційний. Дана методика реалізується із застосуванням акмеологічного, аксіологічного, антропологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, синергетичного, системного, ситуаційного і цивілізаційного підходів, передбачає точне проектування кінцевого результату, є алгоритмічною (реалізується поетапно), діагностичною (передбачає зворотній зв'язок з об'єктом вивчення), оптимальною і практичною (не вимагає надмірних затрат ресурсів), системною (інтегрує різні складові виховного процесу, як цілісного утворення: суб'єкти, мета, завдання, методологія, зміст, форми, методи, прийоми, засоби). В основі змісту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва три групи цінностей: професійні та естетичні цінності, цінності творчої діяльності; лідерські цінності; моральні та патріотичні цінності. Ефективність методики залежить від таких педагогічних умов: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства (забезпечення психологічної і методичної готовності викладачів, класних керівників та студентів до виховання і самовиховання адаптивного стилю лідерства); 2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін

українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах (виховуюче навчання та різноманітні форми, методи роботи зі студентами експериментальних груп із виховання цінностей адаптивного стилю лідерства); 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу (включення студентів училищ культури і мистецтва до різних видів соціальнокорисної та культурно-мистецької діяльності з позиції лідера з подальшою апробацією різних стилів лідерства).

Методика є алгоритмічною, передбачає такі етапи: 1) пропедевтичний (підготовчий); 2) орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності; 2) діяльнісно-рефлексивний.

Результати експерименту засвідчили позитивні зміни у рівнях вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв експериментальних груп за всіма критеріями.

Ключові слова: виховання, стиль лідерства, адаптивний стиль лідерства, студенти училищ культури і мистецтв, педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

ABSTRACT

Bortnikova O.V. Education of adaptive leadership style of students of culture and arts schools. - Qualifying scientific paper as manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) in specialty 13.00.07 "Theory and methodology of education". - Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Severodonetsk, 2019.

The dissertation is devoted to the actual theme of education of adaptive leadership style of students of culture and arts schools.

The scientific novelty of the results of the research consists in the following: for the first time, the essence of the notion of “adaptive leadership style of students of culture and arts schools”, understood as integrative personal formation of a future specialist of the educational level “junior specialist” of culture and arts school, has been defined, which is understood by us as an integrative personal formation of a future specialist of the educational level “a junior specialist of the of culture and arts school”, and includes the motive of high achievements, strong will (motivation and volition component), knowledge in the field of leaderology, professional knowledge (cognitive component), internized general human, national and aesthetic values (emotion and value component), communicative and organizational skills, developed creativity, the ability to manifest prestige of one’s personality, the use of ways of managerial impact on the artistic team adequately to the situation, its unification in order to implement group tasks effectively (activity and reflection component); it was developed the methodology of adaptive leadership style of students of culture and arts schools, which is a set of procedures, methods for achieving the intended result, that operates with the toolkit of all components of the educational process (target, methodological, content, operational and activity, effective and control-correction). The method of education of adaptive leadership style of students of culture and arts schools is based on the acmeological, axiological, anthropological, cultural, personal-activity, synergetic, systemic, situational and civilizational approaches, which is characterized by algorithmicity, diagnostic, optimality and practicality; the pedagogical conditions of education of adaptive leadership style of students of culture and arts schools are elucidated and substantiated, namely: 1) formation of the readiness of subjects of the educational process of the schools of culture and arts for the education of adaptive style of leadership of students (provision of psychological and methodological readiness of teachers, class leaders and students to the education and self-education of the adaptive leadership style of students of culture and arts schools; 2) filling educational measures, programs of educational disciplines with the Ukrainian, national-cultural and patriotic content, emphasizing

the decisive role of the leader in state-building and culture-making; 3) creation of educational situations for testing a student of the culture and art school of various leadership styles from the position of the head of the artistic collective; the essence of concepts "leader"; "leadership", "style of leadership" has been clarified; the method of diagnosing the level of education of the adaptive leadership style of students of culture and arts schools, methodological approaches to the development of the adaptive leadership style of students of culture and arts schools have been developed.

The practical significance of the obtained results of the research consists in development and implementation in the educational and training process of the schools of culture and arts the following: methodology of training the adaptive leadership style of students, pedagogical conditions for its implementation; methodical manual for subjects of the educational process "Education of an adaptive style of leadership of students of culture and arts schools"; tutorial and classroom scenarios on the topics: "Culture of behavior and moral norms in students life "; "Who should I be: a leader or an outsider?"; "Do I know the law? Legal culture of the leader "; "My moral principles are responsibility for my actions and colleagues"; the author's questionnaire for identifying the level of education of the adaptive style of leadership of students of culture and art schools.

The materials and conclusions of the dissertation can be used to extend the content of the courses "Pedagogics", "Leaderology", "History of Pedagogy", "Theory and Methodology of Education," "Organization of Educational Work in higher education institutions" in the development of scenarios of educational activities, content of the extracurricular and leisure activities of students of culture and arts schools, in the preparation of teaching materials for group tutors.

The state of development of the problem under study in philosophical, psychological, economic, sociological, political science and educational literature is highlighted through the reconstruction of the development of the ideas of education of the adaptive leadership style of personality in different historical periods and in our time.

The concept of "adaptive leadership style of students of culture and arts schools" has been revealed. The structure of this integrative personal formation has been revealed. The methodology of diagnostics of the education of the adaptive leadership style of students of culture and art schools have been worked out on the basis of the peculiarities of application of methodological approaches to the development of the adaptive leadership style, namely: akmeological, axiological, anthropological, cultural, personal, activity, synergetic, systemic, situational and civilizational have been grounded; on the basis of averted criteria and indicators consistent with the structure of the adaptive leadership style of students of culture and art schools (motive of high achievements, strong will (motivation and volition component), knowledge in the field of leaderology, professional knowledge (cognitive component), internalized universal, national and aesthetic values (emotion and value component), communicative and organizational skills, creativity, ability to manifest prestige of the person, readiness to apply adequate situations with methods of managerial influence by artistic and artistic groups (activity and reflection component).

The author's diagnostics methodology of the education of the adaptive style of leadership of students of culture and arts schools is presented. The levels (high, medium, low), criteria (motivation and volition, cognitive, emotion and value, activity and reflection) and indicators of education of the adaptive style of leadership of students of culture and arts schools (actualized need for leadership, motivation for high achievements, perseverance in achievement of the goal, professional knowledge in the field of culture and arts, knowledge of the essence of an adaptive style of leadership, internalized national and aesthetic values, attitude towards leadership as a personal, social value; readiness to apply adaptive style of leadership; ability to self-education of adaptive style of leadership) are highlighted.

The foreign and national experience of the education of individual components of the adaptive style of personality leadership is described. It is noted that the education of the personality and leadership qualities in the United States is

attributed to the prerogative of the advisors' activities, tutors in some European countries, which are the leaders of individual learning programs, professional development, personal development and the implementation of the leadership potential of students. Institutions of higher education in the countries of the European continent (Poland, France, Great Britain), the subjects of the educational process create conditions for the growth of a leader in student self-government structures, where young people can acquire knowledge and skills to uphold their individual and collective rights, learn how to manage change, use rational time, build a team, to rally the social environment, be persistent in achieving the goals of one's team. In the countries of Europe and America, most of the psychological entities of the individual, which determine her priority in interpersonal relationships, are formed through interactive forms and methods of education (method sociodrama, open tribune, trainings and role games). It is noted that in the foreign pedagogical practice of education of leaders the method of projects is also used. The content of most of the mass events is based on absolute, eternal, patriotic and civic values. It is emphasized that in Ukraine there are some achievements in using educational tools for future leaders by including in the curriculum of such disciplines as "Leaderology", "Values", "Policy as a rational form of society", "Integral dynamics and management of dreams", "Historical memory" "New Paradigms of Economic Thinking", "Critical Thinking", "Communications and Innovations", "Project Management". At the same time, the educational work on the development of various psychological formations of adaptive style of student leadership is sporadic, unsystematic, without proper methodological basis, is not based on feedback data and valid diagnostic tools, does not provide mechanisms for monitoring and correction of educational outcomes.

The methodology of education of adaptive leadership style in students of culture and arts schools, which is considered as a set of procedures, methods for achieving the planned result and which includes the following components of the educational process: target, methodological, content, operational-activity, productive and control-correction, is substantiated and experimentally verified.

This technique is implemented with use of acmeological, axiological, anthropological, cultural, personal-activity, synergetic, systemic, situational and civilizational approaches. It provides for the precise design of the final result, it is algorithmic (is implemented in stages), diagnostic (involves feedback from the object studying), optimal and practical (does not require excessive expenses of resources), systemic (integrates various components of the educational process as a holistic entity: subjects, purpose, task, methodology, content, forms, methods, techniques, tools). There are three groups of values at the core of the content of the methodology of upbringing the adaptive leadership style in students of the culture and art schools: professional and aesthetic values, values of creative activity; leadership values; moral and patriotic values. The effectiveness of the methodology depends on the following pedagogical conditions: 1) the formation of the readiness of the subjects of the educational process of the culture and arts schools for the upbringing of the adaptive leadership style in the students (ensuring the psychological and methodological readiness of teachers, class leaders and students for the upbringing and self-training of the adaptive leadership style); 2) filling of educational measures, programs of educational disciplines with Ukrainian studies, national-cultural and patriotic content, which emphasizes the decisive role of the leader in state-building and cultural-process processes (education and various forms, methods of working with students of experimental groups on the values of the adaptive leadership style); 3) creation of educational situations for testing a student of the culture and art school of various leadership styles from the position of the head of the artistic collective (inclusion of students of schools of culture and art to various types of social and cultural and artistic activities from the position of leader with the subsequent testing of various leadership styles).

The methodology is algorithmic, it involves the following stages: 1) propaedeutic (preparatory); 2) the orientation of students to the corresponding ideals and values; 3) active-reflexive.

The results of the experiment showed positive changes in the educational levels of the adaptive leadership style in students of the culture and the arts schools of the experimental groups according to all criteria.

Key words: education, leadership style, adaptive leadership style, students of the schools of culture and arts, pedagogical conditions for the development of the adaptive leadership style in students of the schools of culture and arts, methodological approaches to the development of the adaptive leadership style in students of the schools of culture and arts.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Бортнікова О.В. Сутність і структура поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 267. С. 246-252.
2. Бортнікова О.В. Методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 18-26.
3. Бортнікова О.В. Ретроспективний аналіз філософських, психологічних, економічних і педагогічних ідей виховання адаптивного стилю лідерства особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб.наук.пр / за ред. проф. тетяни Степанової*. - Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. № 4(59). С. 254-264.
4. Бортнікова О.В. Педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв. *Педагогічний альманах* :

збірник наукових праць / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С.141-147.

5. Бортнікова О.В. Методика діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ, 2018. Вип. 279. С. 31-39.

6. Бортнікова О.В. Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI(63), Issue: 153, 2018. p. 20-24.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Бортнікова О.В. Соціальна потреба виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: матеріали III Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-методичної конференції*. (Херсон, 05 грудня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 6-9.

8. Bortnikova O. V. Methodology of upbringing of adaptive style of leadership of students of schools of culture and art. *Actual Problems of Science and Education APSE – 2018 Held in Budapest on 28th of January 2018*. [Електронний ресурс]. – <http://scaspee.com/all-materials/actual-problems-of-science-and-education-apse-2018> – Назва з екрану

9. Бортнікова О.В. Емоційний інтелект особистості лідера. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XXXVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. (Переяслав-Хмельницький, 30 травня 2018 р.). Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 36. С.179-180.

10. Бортнікова О.В. Духовні якості у структурі адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Наукова школа академіка І.А.Зязюна у працях його соратників та учнів: матеріали VI міжнародної*

науково-практичної конференції. (Харків, 23-24 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 304-307.

11. Бортнікова О. В. Аналіз лідерських якостей Василя Стуса за допомогою біографічного методу. *Збірник наукових праць докторантів, аспірантів, молодих учених і студентів Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень»*, (Вінниця, 14-16 квітня 2018р.). Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 8 (11). С.159-160.

12. Бортнікова О.В. Узагальнення національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв *Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 червня 2018 року у м. Київ: зб. наук. праць «ЛЮГОΣ»*. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2018. Т.6. С. 50-54.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

13. Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв / Укладач О.В. Бортнікова. К.: «ЦП «Компринт», 2016. 51 с.

14. Ніколаєнко С. М., Шинкарук В.Д., Рудень Д.М., Бортнікова О.В. та ін. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навч.-метод. посіб (перероблений і доповнений). Київ: «ЦП Компринт», 2016. 76 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	28
1.1. Поняття «адаптивний стиль лідерства особистості» у філософській, економічній і психолого-педагогічній літературі	28
1.2. Сутність і структура поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв».....	46
1.3. Методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.....	59
Висновки до першого розділу	69
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ УЧИЛИЩ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ.....	73
2.1. Діагностика вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.....	73
2.2. Узагальнення зарубіжного та національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.....	101
2.3. Педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв	115
Висновки до другого розділу	129
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ УЧИЛИЩ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ.....	133
3.1. Реалізація методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв	133
3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	152
Висновки до третього розділу	165
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	192

ВСТУП

Актуальність теми. Україна інтегрується в європейський і світовий культурний простір. У цивілізованій Європі панують високі політичні, економічні, правові стандарти, функціонує високотехнологічне виробництво, належний рівень матеріального забезпечення і добробуту громадян, динамічно розвивається мистецтво і культура. Це вимагає забезпечення перебудови багатьох сфер життя в Україні, яка стала асоційованим членом Євросоюзу. Насамперед, необхідно зберегти нашу національну і культурну ідентичність в умовах глобалізації та світової інтеграції. Для цього суспільству потрібні фахівці у галузі культури і мистецтва з розвиненим адаптивним лідерським стилем, здатні згуртовувати художні і мистецькі колективи, фокусувати їх творчу енергію і спрямовувати у русло культурного і духовного збагачення українського народу. Для консолідації українського суспільства потрібна особистість, яка з усього набору стильових інструментів, добирає дієві та найдоцільніші. Це особливо важливо у випадку з майбутніми фахівцями в галузі культури і мистецтв. Специфіка їх професійної діяльності передбачає керівництво творчими колективами (хормейстер, хореограф, керівник духового оркестру чи театрального колективу). У культурно-мистецькій сфері завдання слабо структуроване, носить творчий характер. Члени художніх, самодіяльних, мистецьких колективів є особистостями зорієнтованими на естетичні цінності, володіють здатностями перетворення світу за законами краси, їх діяльність залежить від морально-психологічної атмосфери. Ця атмосфера багато у чому генерується лідером, він формує громадську думку, орієнтує членів колективу на відповідні цілі і цінності, тому ключовим завданням педагогічної науки є розробка теоретичних і методичних засад виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Правові основи розв'язання окреслених завдань закладені в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту»,

«Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896, Концепції національно-патріотичного виховання та Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016-2020 рр., затвердженій Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 80/2015.

Проблеми розкриття сутності лідерства, особливостей його прояву, реалізації лідерського потенціалу особистості, формування лідерських якостей студентів та стилів лідерської поведінки були предметом наукових пошуків у рамках філософії, психології, соціальної психології, лідерології, економіки, онтології, політології, педагогіки, історії педагогіки. Питання виховання лідерів, формування успішних фахівців у галузі культури і мистецтв висвітлювались, як вітчизняними педагогами В.Алфімовим, Т. Антоненко, О.Базалуком, М. Безуглою, І. Бехом, П. Блонським, О. Залужним, І. Зязюном, О. Лозинським, А. Макаренком, С. Русовою, В. Сухомлинським, П. Тадеєвим, І. Ушаковою, Г. Філіпчуком, С. Шацьким, Г. Шевченко, так і зарубіжними дослідниками Г. Андрєєвою, Б. Паригінім, Т. Бендас В. Большаковим, А. Уманським та ін. Дослідниками розкривалися питання: виховання особистості; підготовки фахівця у колективі; впливу динаміки групових процесів на розвиток організаторських і управлінських навичок особистості; організації самоврядування в учнівському і студентському колективі; становлення особистості майбутнього фахівця в закладах освіти культури і мистецтв, тощо.

Розвиток лідерського потенціалу молоді в навчальній і позанавчальній роботі був у фокусі наукового пізнання Н. Беякової, В. Каширіна, Е. Лук'янчикова, О. Маковського, О. Романовського, О. Скрипнікова, Н. Семченко, М. Лукашевич, Л. Сніцар та інших. Значні надбання у галузі лідерології накопичила психологічна наука, що відслідковуємо у працях А. Адлера, К. Агріса, Е. Богардуса, Е. Берна, Р. Бояциса, А. Вендова,

В. Врума, В. Гончарова, Е. Ейнарсена, О. Євтіхова, М. Кетс де Вріса, Р. Кеттела, Т. Кучмарські, С. Кучмарські, Е. Маккі, А. Маслоу, У. Мітчела, Г. Олпорта, А. Петровського, Є. Рогова, Р. Стогділла, Л. Шалагінової, В. Шейнова та інших.

Особлива увага вивченню лідерського стилю в організації приділялась ученими в галузі економіки і менеджменту, коли провідна особистість розглядалась як інструмент досягнення успіху в бізнесі. Це здійснено у працях У. Бенніса, Дж. Бернса, Р. Блейка, Р. Грінліфа, С. Кові, Р. Коха, А. Менегетті, Дж. Максвелла, Дж. Моутона, Г. Осовської, О. Осовського, Л. Скібіцької, Р. Філда, Л. Шинкарук, Дж. Юделовіца, Лі Якокки та ін.

У роки незалежності в Україні було написано значну кількість статей та дисертаційних досліджень. Серед національних педагогів, що розробляли теоретичні і методичні засади виховання лідерських якостей слід відмітити Д. Алфімова (виховання лідерських якостей школярів), С. Білецького (сутність і структура поняття адаптивний стиль лідерства), О. Василькову (неформальне лідерство в учнівській групі ПТУ), Б. Головешко (педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі), О. Давидову (виховання різних стилів лідерства студентів аграрних закладів освіти), О. Косенчук (формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності), І. Костирі (формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах), Ю. Кращенко (виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування), Лі Цзиці (виховання лідерських якостей майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету); О. Маковського (формування лідерських якостей офіцерів), Н. Мараховську (педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу), В. Мороза (організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського

самоврядування) А. Семенова (формування лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор), Р. Сопівника (формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі), Г. Тітова (підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування спортивних лідерських якостей в учнів основної школи), В. Ягоднікової (формування лідерських якостей старшокласників в особистісно-орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи) та ін.

У той же час, аналіз літератури свідчить, що питання виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв не були предметом спеціальних педагогічних досліджень, що зумовлено також рядом суперечностей між:

- зростаючою соціальною потребою в майбутніх фахівцях культури і мистецтв, які оволоділи адаптивним стилем лідерства та відсутністю сформованої системи виховної роботи училищ культури і мистецтв спрямованої на розвиток такого психологічного утворення в студентів;

- наявністю значної кількості теоретичних і практичних напрацювань щодо розвитку лідерського потенціалу особистості та недостатньою розробкою теоретичних і методичних засад виховання саме адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв;

- – значним потенціалом аудиторної і позааудиторної роботи щодо виховання особистості студентів училищ культури і мистецтв та неготовністю суб'єктів освітнього процесу до реалізації науково обґрунтованих підходів, підбору змісту, форм методів і засобів виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

Таким чином, актуальність теми дослідження, недостатня її розробка зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою комплексної теми «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика», що розробляється кафедрою педагогіки

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (державний реєстраційний № 0105U000264). Тема затверджена вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 3 від 25 листопада 2016 року).

Мета дослідження: на основі аналізу наукової проблеми та вивчення освітньої практики теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження:**

1) здійснити аналіз стану розробки досліджуваної проблеми у науковій літературі, визначити сутність і розкрити структуру поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв»;

2) обґрунтувати методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв;

3) виокремити та описати критерії і показники, розробити методику діагностики рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв;

4) узагальнити зарубіжний та національний досвід виховання окремих складових адаптивного стилю лідерства особистості;

5) обґрунтувати та експериментально перевірити методику виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Об'єкт дослідження – виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

Предмет дослідження – методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення: екзистенціалізму, у координатах якого виховання розглядається як педагогічний супровід вільної самореалізації особистості студента з орієнтацією на пошук вищих життєвих смислів; поведінкової теорії, теоретичних положень вчення К. Левіна, Ф. Фідлера, Р. Лайкерта, Р. Блейка

та Дж. Моутона, Мітчела-Хауса, Врума-Єттона про стилі управління та лідерства, теорії рис Р. Кеттела і Г. Айзенка (стиль лідера залежить від сукупності особистісних рис); ситуативної теорії (конкретна ситуація визначає, які стилі лідерської поведінки є оптимальними); історичного підходу у реконструкції сутності поняття «адаптивний стиль лідерства»; генетичного підходу у підборі способів впливу на особистість студента (не усі хочуть і здатні вести за собою, слід враховувати індивідуальні задатки і нахили), системний; синергетичний; акмеологічний; аксіологічний; антропологічний; культурологічний; цивілізаційний; особистісно-діяльнісний.

Для реалізації поставлених завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних наукових **методів**: *теоретичні* – аналіз філософської, економічної, психологічної, соціологічної та педагогічної літератури для відтворення генези педагогічних пошуків щодо виховання адаптивного стилю лідерства особистості, визначення сутності і структури поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв», порівняння, систематизація, узагальнення наукових фактів для розробки підходів, обґрунтування методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва; *емпіричні* – анкетування, бесіда, інтерв'ю, тестування, ранжування, експертна оцінка, педагогічне спостереження – для діагностики складових адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, збору емпіричних даних щодо сутності адаптивного стилю лідерства, визначення рівня його вихованості; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) для доведення ефективності методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв; *статистичні* методи математичної обробки отриманих даних (критерій *Хі квадрат*) для експериментального підтвердження ефективності методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне

дослідження відбувалося на базі : Комунального закладу «Одеське училище мистецтв і культури імені К.Ф.Данкевича», Дубенського коледжу культури і мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, Харківського музичного училища імені Б.М.Лятошинського, Полтавського музичного училища імені М.В.Лисенка. В експерименті брали участь 466 студентів та 21 педагогічний працівник. В експериментальних групах налічувалось 210 студентів, у контрольних – 256 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше* визначено сутність поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв», що розуміється нами як інтегративне особистісне утворення, включає мотив високих досягнень, сильну волю (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні і організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективною реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент); розроблено методіку виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, що є комплексом процедур, способів досягнення планованого результату та оперує інструментарієм усіх компонентів виховного процесу (цільовий, методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний та контроль-корекційний). Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва базується на акмеологічному, аксіологічному, антропологічному, культурологічному, особистісно-діяльнісному, синергетичному, системному, ситуаційному і цивілізаційному підходах, характеризується алгоритмічністю, діагностичністю, оптимальністю і практичністю; виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і

мистецтв, а саме: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства; 2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах; 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу;

– *уточнено* сутність понять: «стиль лідерства»; «лідер»; «лідерство»; «адаптивність»;

– *подальшого розвитку* набули методика діагностики рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні в навчально-виховний процес училищ культури і мистецтв: методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів, педагогічних умов її реалізації; методичних посібників суб'єктам освітнього процесу «Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» та програми виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот»; сценаріїв кураторських і класних години на теми: «Культура поведінки та моральні норми в побуті студентів»; «Ким бути: лідером чи аутсайдером?»; «Чи знаю я закон? Правова культура лідера»; «Мої моральні принципи – відповідальність за свої учинки та колег»; авторської анкети з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Матеріали та висновки дисертації можуть використовуватись для розширення змісту курсів «Педагогіка», «Лідерологія», «Історія педагогіки», «Теорія і методика виховання», «Організація виховної роботи у закладах

вищої освіти» у розробці сценаріїв виховних заходів, змістового наповнення позааудиторної та дозвіллевої діяльності студентів училищ культури і мистецтв, при підготовці методичних матеріалів для кураторів груп.

Наукові положення та результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Комунального закладу «Одеське училище мистецтв і культури імені К.Ф.Данькевича», Дубенського коледжу культури і мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, Харківського музичного училища імені Б.М.Лятошинського, Полтавського музичного училища імені М.В.Лисенка.

Особистий внесок автора. Оpubліковано програму виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот», де автором розроблено підрозділ «II рік навчання «Київ моє надбання! Україна – Батьківщина моя!» (стор. 26-30); IV рік навчання («Від навчання до справи») (стор. 33).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено у доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Methodology of upbringing of adaptive style of leadership of students of schools of culture and art.» (Будапешт, 2017), «Емоційний інтелект особистості лідера» (Переяслав-Хмельницький, 2018), «Узагальнення національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв (Переяслав-Хмельницький, 2018), «Духовні якості у структурі адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» (Харків, 2018); *всеукраїнських* – «Аналіз лідерських якостей Василя Стуса за допомогою біографічного методу» (Вінниця, 2017), «Соціальна потреба виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» (Херсон, 2018)

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 14 (одноосібних) публікаціях, із яких 6 відображають основні наукові результати дисертації, 6 – апробаційного характеру, 2 – додатково висвітлюють наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (205 найменування, з них 7 – іноземною мовою), 5 додатків на 7 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 30 таблиць та 7 рисунків.

РОЗДІЛ І

ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття «адаптивний стиль лідерства особистості» у філософській, економічній і психолого-педагогічній літературі

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що поняття «адаптивний стиль лідерства» спеціально не розроблялось ученими-педагогами. У процесі історико-генетичного аналізу ми фіксуємо тільки певні складові, аспекти цього багатогранного феномену, тому важливо реконструювати розвиток ідей виховання адаптивного стилю лідерства особистості. Результатом цього пошуку стануть теоретичні надбання і практичні поради суб'єктам виховної роботи для училищ, коледжів, університетів. При висвітленні цього питання застосуємо генетичний та міждисциплінарний підходи. Питання реалізації лідерського потенціалу людини ставали предметом інтересу мислителів з часів древніх цивілізацій Сходу. Трактуювання адаптивного стилю лідерства та лідерства як соціального і педагогічного феномену у різні історичні епохи, від Стародавнього Сходу, Античності, Середньовіччя, Відродження і Реформації до Просвітництва, Нового і Новітнього часу, зазнавали принципових змін, про що свідчать праці мислителів і учених різних галузей знання та наук таких як філософія, економіка, соціологія, політологія, психологія, лідерологія і педагогіка.

Німецький соціолог Макс Вебер запропонував науковій думці поняття «стиль життя», що розумілось як особливий індивідуальний спосіб здійснення обраного особистістю життєвого шляху, сукупність зразків поведінки, які фіксують стійко відтворені риси, манери, звички, смаки, нахили, тобто спосіб яким людина здійснює своє життя (Гончаренко С.У., 1997, с. 320). А.Л. Журавльов трактує стиль керівництва як індивідуально-типові особливості цілісної, відносно стійкої системи способів, методів,

прийомів впливу керівника на колектив з метою ефективного і якісного виконання управлінських функцій (Журавлев А.Л., 1976).

Лідер, з доісторичних, давніх часів оповивався містичним ореолом у зв'язку із чим людство завжди цікавилось цим, провідними постатями, які здатні забезпечувати домінування власної волі над волею інших. Мислителі різних епох роздумували над тим, які типи лідерів існують, що таке стиль управління чи лідерства? Так, Сідхартхи Гаутама Шикьямуні наголошував, що управляють іншими завдяки мудрості та добродійності, безпристрасному ставленню до людей, що узгоджується з гуманістичним стилем лідерства (Демиденко Г.Г., 2005, с. 9-13). Китайський філософ Конфуцій, наголошував, що тільки обрані люди «сини неба» можуть управляти іншими (Конфуцій, 1999, с. 13-16]. Конфуцій стверджував, що праобразом лідера є батько, який добре володіє собою, поважає інших керуючись «золотим правилом моралі» (поводься з іншими так, як би ти хотів, щоб поведилися з тобою). Конфуцій вважав, що лідер знаходить усе необхідне в собі та стимулює прояв кращих якостей людей, які його оточують (Конфуцій, 2015). Доповнює цю точку зору погляд правителя області Шан, відомого древньокитайського державного діяча і реформатора який наголошував, що змістом лідерського стилю є діяльність правителя спрямована на організацію землеробської праці, оборони і військових походів. Шан-Ян різко засуджував тих правителів, які вдаються до демагогії і обману (Демиденко Г.Г., 2005, с. 16-19).

В Добу Античності Демокрит акцентував, що пристойність вимагає «підкорення закону, владі і розумовим перевагам... за самою природою управляти властиво кращому» (Виц Б.Б., Демокрит, 1979), а Платон вважав, що лідерський стиль залежить від особливостей душі людини. Душа, стверджував Платон, може бути розумна, вольова та чуттєва. Звідси, античний мислитель виводив три стилі життя: перший – філософи, які управляють державою спираючись на розум і моральну чистоту; другий – військові – це мужні, вольові люди здатні захистити державу від агресора; третій – ремісники, які займають матеріальним виробництвом (Платон, 1994).

Яскравий представник періоду римської античності Марк Тулій Цицерон у трактаті «Про державу» зауважив, що держава така, як характер і воля того, хто нею управляє. Тут філософ підкреслює зумовленість стилю лідерської поведінки особистісними якостями (Цицерон М.Т., 1966).

У добу Середньовіччя Отці церкви (Василій Великий, Григорій Богослов, Іван Золотоуст), а також Августин Блаженний і Фома Аквінський вважали достойними керівних посад глибоко віруючих людей, які дотримуються Законів Божих і доносять Слово Боже до народу (Кравець В.П., 1996).

В епоху Відродження і Реформації стара схоластична систем виховання була піддана нищівній критиці, що знайшло свій вияв у працях Себастьяна Брандта, Еразма Роттердамського, Франческо Петрарки, Франсуа Рабле, які висміювали середньовічну школу та схоластичні методи виховання, відстоювали гуманістичні ідеї щодо самореалізації людини (Рабле Франсуа, 2006).

Протестантський рух XV-XVI ст. у Західній Європі наголошував на важливості досягнення людиною успіху, як вияву Божого Благословення життєвого стилю. Протестанський рух заохочував підприємливість, винахідливість і креативність особистості (Вебер М., 1990, с. 275-280).

Яскравий представник філософської і політичної думки Відродження Ніколо Мак'явеллі вважав, що спосіб управління успішного лідера базується на принципі «мета виправдовує засоби». Мислитель підкреслює, що «великі справи вершили саме ті владарі, котрі не дуже пам'ятали про свої обіцянки, уміли спритно дурити простаків і, зрештою, подужали тих, хто покладався на чесність... Щоб показати, скільки угод про замирення, скільки обіцянок стали через віроломство владарів непотрібними папірцями, порожнім звуком, за прикладом не треба далеко ходити. Хто спритніше за інших зумів діяти по-лисячому, той і виграв» (Мак'явеллі Н., 2007, с. 463).

Ніколо Мак'явеллі виділив два головні стилі, що має культивувати успішний правитель. Мислитель зазначає, що «...із усіх звірів нехай

правитель уподібниться двом: леву і лисиці. Лев боїться капканів, а лисиця вовків, відповідно треба бути подібним до лисиці, щоб вміти обійти капкани, і до лева, щоб відлякати вовків. Той, хто завжди подібний до лева, може не помітити капкана» (Мак'явеллі Н., 1999, с.98).

У добу Нового часу Жан Боден вважав, що лідер це особа яка наслідує роль батька у сімейних стосунках (Боден Ж., 1999, с. 689 – 695). Італійський мислитель Ч. Ломброзо акцентував увагу на тому, що маса шукає для натхнення особливих людей – героїв, енергійних, але психічно ненормальних (Ломброзо Ц., 2012), а Густав Лебон підкреслив, що лідер відрізняється від маси здатністю до продукування нової якості, він творець неповторних оригіналів (Лебон Г., 2010).

Вищезгаданими мислителями виділяються певні властивості, якості лідера, що визначають стиль його поведінки з послідовниками і оточенням. Уже в 30-х 40-х роках минулого століття розпочинаються дослідження власне стилю керівництва. Так, під началом американського психолога Курта Левіна були виокремлені і описані три стилі керівництва: демократичний, авторитарний, ліберальний (Евтихов О. В. 2007, с. 65). Характерними особливостями авторитарного стилю керівництва є централізація повноважень, одноосібне прийняття рішень, нав'язування їх виконавцям, адресування доручень виконавцям в наказній формі без пояснення їх зв'язку із груповими цілями і задачами. При культивуванні цього стилю в групі формується несприятливий морально-психологічний клімат, назрівають виробничі конфлікти (Шалагинова Л. В., 2007, с. 30). Фахівці виділяють декілька різновидів авторитарного стилю, а саме: автократичний – влада зосереджена в руках однієї людини – лідера, керівника і його апарату; патерналістський – група розглядається як одна сім'я, главою якої є лідер, який контролює службові і навіть особисті справи підлеглих чи послідовників (Шалагинова Л. В., 2007, с. 30). У літературі виділяється також експлуататорсько-авторитарний стиль (зводиться до того, що лідер не довіряє послідовникам і не запитує їх думки, одноосібно вирішує усі питання

і бере на себе відповідальність за усе) та доброзичливо-авторитарний (лідер ставиться до послідовників поблажливо, по-батьківськи, цікавиться при прийнятті рішень їх думкою, дає підлеглим певну самостійність, але при цьому строго контролює) (Шалагинова Л. В., 2007, с. 31).

Демократичний стиль лідерства передбачає створення в групі атмосфери товарищкості і ділової співпраці, залучення послідовників до прийняття рішень. Лідери, які володіли демократичним стилем не прагнуть переважання чи домінування над оточуючими, вони самокритичні і здатні визнавати свої помилки та високий рівень компетентності своїх послідовників. Демократичні лідери зорієнтовані на міжособистісні стосунки та вирішення творчих завдань, створюють умови для максимальної самореалізації кожного (Рогов Е. И., 2007, с. 129).

У науковій літературі виділяють різновиди демократичного стилю. Перший – консультативний – коли лідер довіряє послідовникам, радиться з ними, намагається використовувати усе краще з того, що вони пропонують при цьому застосовується в основному заохочення, вкрай рідко покарання. Другий – партисипативний – лідери повністю довіряють послідовникам, завжди їх слухають і використовують усі конструктивні пропозиції, організують широкий обмін інформацією, залучають послідовників до вибору цілей і контролю результатів діяльності. При цьому відповідальність за реалізацію управлінських рішень не перекладають на послідовників (Шалагинова Л. В., 2007, с. 32).

В економічній літературі присвяченій питанням менеджменту, в межах демократичного стилю виділяють цілий ряд його різновидів: комунікативний стиль (співробітники можуть висловлювати свою думку, але мають, в кінцевому рахунку, виконувати розпорядження лідера); стиль управління зі спільним рішенням (менеджер ставить проблему і обмеження, співробітники самі приймають рішення про подальші дії, а керівник залишає за собою право вето); автономний стиль (співробітники вирішують самі, вони не

обмежуються рамками, контроль і відповідальність залишається за керівником) (Беляцкий Н. П., 2002, с. 120).

Ліберальний стиль лідерства – його суть полягає у тому, що лідер ставить перед виконавцями проблему, створює необхідні умови для роботи послідовників, які на основі обговорення самостійно приймають управлінські рішення і шукають шляхи їх реалізації. Ліберальний стиль лідерства, як правило, обумовлений певними рисами особистості того хто веде, а саме: привітність, ввічливість м'якість, пасивність, поблажливість, панібратство, слабкі організаційні здібності (Шалагинова Л. В., 2007, с. 33).

Відомо, що виділені стилі лідерства вкрай часто зустрічаються у чистому вигляді і важко сказати, який із стилів буде ефективнішим. Це залежить від ситуації, що визначається цілою низкою змінних (компетентність послідовників, міра структурованості завдання, ставлення послідовників до лідера, бажання послідовників виконувати групове завдання тощо). Наприклад, у кризових ситуаціях, коли необхідно вирішувати певні завдання швидко і за визначеним алгоритмом, – ефективнішим буде авторитарний стиль. У ситуаціях коли завдання слабо структуроване, а послідовники мають високий рівень компетентності і бажання працювати – ефективнішим буде демократичний, залучаючий стиль лідерства.

У менеджменті і бізнесі стилі лідерства досліджувались Ф. Фідлером, який розробив ситуаційну модель лідерства. Ф. Фідлер вважав, що стиль конкретного лідера залишається стабільним і не змінюється відповідно до ситуації. Її визначають три змінні: відносини «керівник-підлеглі»; структура задачі (цілі, шляхи досягнення, можливий варіант реалізації); позиційна влада (як впроваджуються рішення, насамперед стосовно підлеглих). Базуючись на цих змінних Ф. Філер виділяє вісім варіантів ситуацій для аналізу стилю лідерства. Ф. Фідлер розробив перелік факторів (пунктів) зі значенням від «1» до «-1», де одиниці відповідає висока оцінка степені зв'язку з послідовниками, а «-1» – низька степені зв'язку з послідовниками.

На основі цього визначалось ставлення лідера до підлеглих і до виробництва. Відповідно виділяють стиль зорієнтований на побудову стосунків і стиль зорієнтований на виконання завдання. Ф.Фідлер (Fiedler F.E., 1967).

У той же час, А. Петровський наголошує, що стилі лідерства несуть на собі відбиток змісту спільної соціально-корисної діяльності членів групи з яким взаємодіє лідер. З огляду на це виокремлюються чотири стилі впливу лідера на групу (колектив): 1) *максимум централізації і максимум демократизації* – характеризує відносини для яких притаманна повновладність і самодіяльність колективу, відповідальність керівника перед колективом і свідомо покора керівника, порядок і свідомо дисципліна, добровільне підпорядкування особистих інтересів колективним; 2) *максимум централізації і мінімум демократизму* – символізує відносини для яких характерне свавілля керівництва його волюнтаризм, строга регламентованість; привілейований керівник відірваний від підлеглих, перебуває над ними (стиль керівника – авторитарний); 3) *демонструє мінімум централізації максимум демократизації* – фактична відсутність спільної діяльності, навичок її здійснення; при високому рівні гуманних відносин між людьми відсутні організація і управління; 4) *мінімум централізації і мінімум демократизації* – свідчить про анархію в системі взаємовідносин, право сильного, бездуховність і антигуманність (Петровський А.В., 1982, с. 130-132).

Ренсис Лейкер виділив чотири стилі управління: 1) експлуаторсько-авторитарний, 2) доброзичливо-авторитарний, 3) консультативно-демократичний 4) демократичний (учасницький) (Евтихов О. В., 2007, с. 70). Ренсіс Лейкерт вважає найуспішнішим і ефективним четвертий стиль заснований на участі підлеглих у всіх організаційних і виробничих процесах.

Учені Техаського університету Роберт Блейк і Джейн С. Моутон розробили концепцію «управлінської решітки» у якій аналізується співвідношення уваги керівника до людей і до виробництва. На основі цього виділяється і описується 5 стилів лідерства: «страх перед бідністю»

(мінімальне управління) – характеризується прагненням керівника уникати відповідальності, персонал працює так як може і вважає за потрібне; «управління в стилі сільського клубу» – стиль орієнтований тільки на людські стосунки, підлеглих не змушують працювати (завклубом не може примусити односельців брати участь в художній самодіяльності), керівник використовує виключно стимулювання і заохочення, на помилки і прорахунки підлеглих дивиться «крізь пальці», приймається результати роботи такі, якими вони є, без докорів і вимог; «влада – підпорядкування» – диктаторський стиль, дозволяє досягати високих результатів на перших порах і на короткий час, при цьому стилі уся творча енергія підлеглих направлена на руйнування системи, оскільки вона тисне на людей, підлеглі роблять те, що вимагається, їх поведінка є апатичною та індіферентною; «менеджмент завдань» – менеджер сфокусований на виробництві, виступає в ролі вимогливого наглядача, слідкує за виконанням планів, підлеглі роблять тільки те, що їм наказують, усі прорахунки розглядаються як результат помилки визначеного підлеглого; «групове управління» – базується на посиленій увазі менеджера одночасно до підлеглих і до виробництва, згуртована команда прагне досягнення групових цілей, панує доброзичливий морально-психологічний клімат і висока ефективність виробництва. Цей стиль, з точки зору розробників концепції, вважається найефективнішим. (Лембрик Л.Б., 2017).

Обґрунтовану класифікацію стилів лідерства у політиці дають російські вчені. Так, Д.Ольшанський за мірою превалювання певних якостей лідера виділив: демонстративний, депресивний, компульсивний, параноїдальний, шизоїдний стилі. Параноїдальний стиль властивий повновладному господарю, який часто виявляє підозрілість, ставиться з недовірою до оточення, дуже чутливий до прихованих загроз і деструктивних намірів, має адикцію влади, хоче тотально контролювати своїх послідовників не тільки на виробництві, а й в особистому житті. Параноїдальний стиль лідерства передбачає категоричну оцінку оточуючих у системі координат

«тільки добре, або тільки зле», проміжні варіанти відсутні. Такий лідер поділяє усіх людей на «своїх» і «чужих». Жадання влади реалізуються за допомогою деструктивної маніпуляції послідовниками, інтригами і опорою на корисливі інтереси членів групи, зіштовхування індивідів у колективі їх приниження, навіть всупереч елементарній логіці. Лідер параноїдального типу, як правило, ненавидить і ставиться з презирством до інших, використовуючи їх як засоби. Він породжує атмосферу страху, наклепів і доносів. Даний стиль має дуже мало перваг, він за своєю суттю є деструктивним. У той же час, за допомогою параноїдального стилю можна у короткі терміни активізувати оточення і спрямувати його енергію на досягнення спільного результату. При цьому відсутня групова згуртованість, таке співтовариство атомізоване, кожен його член упереджено налаштований до ближнього. Лідер при цьому регулює внутрішньогрупову агресію і за потреби спрямовує її «вістря» на тих членів групи, яких треба стимулювати, принизити, завдати репутаційних втрат чи розправитись аж до звільнення або фізичного знищення (Шейнов, 2008, с. 95).

Д. Ольшанський звертає увагу на те, що стилі лідерства залежать від індивідуально-типових характеристик домінуючої особистості. На думку ученого демонстративному стилю відповідає тип особистості – «артист», який постійно «грає на публіку», його вирізняє любов до маніфестації власного «Я», такий лідер прагне подобатись, хоче бути в центрі уваги. Багато у чому поведінка лідера-артиста детермінована симпатіями чи антипатіями послідовників. Саме вони є «барометром» який визначає вчинки і дії лідируючого індивіда. Даний стиль малоефективний, він притаманний популістами. Часто цим стилем послуговуються політики (Шейнов, 2008, с. 96).

Учений виділяє також компульсивний стиль лідерства, який культивується індивідом претендуючим на роль «відмінника» зорієнтованого на максимально високі показники діяльності. Досягнути рекордів будь-якою ціною, вразити високим результатом. Таким досягненням приноситься у

жертву усе. Даний стиль породжує напруженість у міжособистісних стосунках, надмірною увагою до дрібниць, педантичністю, гіперпунктуальністю, догматичністю. Цей стиль лідерства має ряд недоліків. Його не варто застосовувати у ситуаціях коли завдання слабо структуроване, носить творчий характер. Для таких завдань вимагається застосування нестандартних підходів і неординарних рішень (Шейнов, 2008, с. 97). У цій класифікації стилів лідерства Д. Ольшанський виділяє ще депресивний стиль – коли лідер не може грати провідну роль і змушений шукати союзу із тим, хто здатний просувати справу, ефективно управляти, та досягати результату. При такому стилі індивід рухається позаду, не визначає курс розвитку організації, не володіє і не застосовує методи ефективного впливу на членів групи. Депресивний лідерський стиль за суттю є песимістичним і передбачає простраційні стани того, хто має проявляти ініціативу, вести за собою. Існує також шизоїдний політичний стиль, який репрезентує усамітнений лідер, який відмежовує себе від інших, самоусувається, емансипується від відповідальності (Шейнов, 2008, с. 97). Підкреслимо, що у чистому вигляді охарактеризовані стилі лідерства майже не зустрічаються. Ті чи інші лідери можуть використовувати стильові інструменти різних типів. У той же час, практика свідчить, що, як правило, один із стилів є переважаючим.

За теорією Х/У (Дуглас Макгрегор) виділяють два організаторські стилі. Згідно із теорією Х – пересічна людина не любить працювати і по можливості уникає роботи. Тому керівник повинен примушувати людей до виконання своїх обов'язків. В даному випадку менеджер повинен «дихати людям у потилицю», розказуючи підлеглим, що і як робити

Д. Белл використовуючи такі критерії як постановка мети, прийняття рішень, зворотній зв'язок, вирішення спірних питань, схильність до спілкування виділив 5 стилів лідерства: командир; агресор; ухилянт; догоджальник; актор; реалізатор (Евтихов О. В., 2007, с. 72-73).

Не виявивши ідеального стилю лідерства, дослідники прийшли до винуватку, що умовою ефективного впливу на послідовників буде їх

підтримка, що базується на емпатії. У цьому зв'язку, на основі аналізу значного масиву наукових джерел і літератури, можемо виділити два важливі лідерські стилі: гуманістичний – представлений теоріями обслуговуючого лідерства («Servant leadership» – розроблена американським теологом і бізнес-консультантом Робертом Грінліфом) та лідерства заснованого на ціннісному обміні (розроблена польськими ученими Томасом та Сюзан Кучмарські).

Обслуговуючий стиль лідерства – це альтруїстична модель управління за якої лідер вибирає своїм головним покликанням служіння послідовникам («хороший лідер – насамперед слуга»). Задача лідера полягає в організації досягнення спільних цілей шляхом підтримки і допомоги членам групи у підвищенні рівня їх добробуту, творчому розвитку і самореалізації. Це формує авторитет достойної людини, згуртовує послідовників навколо постаті лідера, перетворюючи групу на добре організовану команду однодумців. «Це і є моя теза, – писав Р. Грінліф, – турбота про людей, які здатні служити одне одному. Це фундамент на якому будується найкраще суспільство» (Greenleaf Robert, 2002). Цей стиль лідерства тісно пов'язаний із теорією дистрибутивного, розосередженого лідерства, коли кожен на своєму місці найкращим чином виконує свою частку виробничого завдання і вважається лідером (П.Гронн, Дж. Спілейн) (Сопівник Р.В., 2015а, с.75-99).

Стиль лідерства на основі ціннісного обміну описали Сюзан і Томас Кучмарські. Цей стиль спирається на концепцію «стейкхолдерства» (власник долі капіталу, підприємства). При цьому лідер веде за собою послідовників завдяки цінностям якими від володіє (знання, спосіб ефективного управління, високий рівень культури, моральна чистота, вміння взаємодіяти з оточенням, надавати потребуючим дієву допомогу у досягненні «акме» тощо). Автори цієї теорії стверджують що лідерський стиль на основі ціннісного обміну передбачає таке управління, яке дозволяє кожному члену організації проявляти і розвивати свої лідерські здатності. При цьому висувається два важливі постулати: 1) лідерський вплив сприяє підвищенню рівня

професіоналізму послідовників; 2) лідерству заснованому на цінностях можна і необхідно навчитись у процесі діяльності та інтеракції. Сама ж ідея стейкхолдерства перетворює жорстку субординовану формулу «лідер-послідовники» в багатополярну управлінську систему, де стейкхолдери виступають активними учасниками лідерського процесу (Евтихов О. В., 2007, с. 44-47-73).

Деструктивний стиль лідерства, знаходить своє відображення в однойменній теорії розробленій норвезьким ученим С. Ейнарсеном. Це негативний, антигуманний стиль. Він культивується ватажками злочинних угруповань (Бендас Т. В., 2009, с.117).

У психології і менеджменті зарубіжних країн дослідниками (Кетс де Врис, 2007; Річард Бояцис, 2007) значна увага приділяється питанням емоційного інтелекту. На основі цього критерію можна виділити лідерські стилі побудовані на емоціях та раціональних факторах. Із цими стилями корелюють стилі зорієнтовані на завдання та на побудову стосунків, або інструментальне чи емоційне лідерство. Так, Кетс де Врис М. акцентує увагу на ірраціональних чинниках людської психіки, які детермінують домінування однієї особи над іншими, а також наголошує на важливості підготовки управлінців високого класу, які зосереджені на потребах послідовників (Кетс де Врис, 2007, с. 10-27). У дослідженнях зарубіжних учених в галузі лідерології велика увага приділяється емоційному потенціалу людини та наголошується на тому, що лідери – це люди, які навчилися віртуозно управляти своїми почуттями та емоціями. Важливо, яка частина мозку домінує у процесах життєдіяльності людини. З огляду на це, лідери можуть поділятися на лівопівкулевих та правопівкулевих. Лівопівкулеві схильні більше до пізнавального стилю мислення, вони аналітичні і логічні, мають справу з тим, що можна побачити, почути чи відчутти тактильно, вони використовують абстрактні поняття і символи, схильні до узагальнень; правопівкулеві – до емоційного стилю, вони відводять почуттям, внутрішнім переживанням головну роль у прийнятті рішень, вони часто використовують

метафори, образи і розповіді, приділяють багато уваги невлловимим сигналам, тому і добре розбираються в невербальній комунікації (Кетс де Врис, 2007, с. 34-40). Кетс де Врис зауважує, що успіх в житті залежить не тільки від логіко математичних здібностей людини, які можна виміряти IQ тестом. Надмірна інтелектуалізація людини заважає їй приймати рішення, призводить до вагань та невпевненості. Важливішу роль у досягненні лідируючих позицій відіграють вольові якості, енергетичний та емоційний потенціал. Тобто високий IQ може бути компенсований високим EQ (емоційним потенціалом). Успішні лідери, як правило ті, хто навчився розуміти власні емоції та розпізнавати емоції оточуючих. Треба, готуючи лідерів, навчитись мистецтву співпереживання (емпатії) – одна із головних рис притаманних лідерам. Для того, щоб навчитись дивитись на світ очима іншої людини, оволодіти технікою управління чужими емоціями – треба навчитись слухати. Лідер повинен «слухати очима», щоб вловлювати невербальну комунікацію (Кетс де Врис, 2007, с. 49-50). Вважається, що люди з емоційним стилем лідерства будують стійкі міжособистісні відносини, краще мотивують себе й інших, активніші у новаторстві і творчості, вони ефективніші лідери, краще працюють в умовах стресу, краще справляються зі змінами та інше. У той же час, емоційні властивості психіки лідера можуть заважати досягненню успіху в управлінні групою, бо лідери з добре розвиненим емоційним інтелектом схильні до надмірної емоційної експресії і частой зміни настрою (від крайності до крайності – «біполярні розлади»).

Сучасний лідер повинен бути спостережливим і уважним, чуйно дослухатись до оточуючого світу і розуміти почуття інших, ніколи не відступати від принципів. Саме такі лідери не зраджують своїм цінностям і живуть емоційно насиченим життям. Вони володіють розвиненим емоційним інтелектом і наділені активною свідомістю (постійно займаються самоаналізом і прагнуть жити з глибоким розумінням людей, природи і суспільства). Мудрі лідери не дивлячись на невизначеність, яка панує у світі,

не втрачають оптимізму і надихають оточуючих своєю вірою, що спільними зусиллями мрію можна зробити реальністю. У різних, навіть найскладніших життєвих ситуаціях, які потребують надзусиль і великих затрат енергії, такі лідери виявляють до оточуючих співчуття і емпатію. Проте, такі лідери не завжди здатні підтримувати ефективність і позитивний емоційний настрій достатньо довго. З часом під дією несприятливих обставин, перманентного управлінського стресу вони можуть втрачати здатність заражати своїм ентузіазмом і позитивними емоціями оточуючих, а відтак і забезпечувати ефективне функціонування організації.

Учені, беручи до уваги емоційний потенціал особистості її здатність відновлювати свої позитивні почуття, переживання поділяють лідерів на резонансних та дисонансних. Резонансні лідери уміють налаштовуватись на «хвилю оточуючих», під началом такого лідера люди працюють в унісон і злагоджено. Ці лідери можуть інтуїтивно розуміти сутність емоційного інтелекту освоюючи такі навички, як самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність і управління відносинами. Вони створюють заражаючу силу емоцій і розуміють те, що їх психологічний стан має визначальний вплив на послідовників та їх працездатність і продуктивність роботи. Резонансні лідери розуміють, що управляти підлеглими можна і на основі негативних емоцій (гнів, страх) однак діють ці емоції недовго і залишають після себе лише розгубленість, тривогу і почуття знесиленості. Резонансні лідери вміють співпереживати, вони добре вловлюють настрої інших людей, тонко відчують емоційний клімат в колективі на основі чого будують міцні відносини. Вони надихають підлеглих своїм азартом, щирою турботою про співробітників, уміють викликати у своїх підлеглих резонанс, або емоційний відгук.

Але психологічний стан, який би забезпечував резонансне лідерство дуже важко підтримувати постійно через складність і нервову напруженість лідерсько-управлінської роботи, виконуючи яку людина повинна віддаватись сповна і докладати надзусилля. Все це призводить до морального,

інтелектуального, емоційного і фізичного виснаження, тому лідери сучасності повинні оволодіти методикою відновлення лідерського потенціалу (Бояцис Ричард, 2007, с. 16-18). Управлінський стрес, який постійно накопичується може завершитись емоційним зривом та передачею послідовникам негативних емоцій, що з часом набуває системного руйнівного характеру (Кетс де Врис, 2007, с. 35). Подолати стан дисонансу, вийти з нього та відновити сприятливий морально-психологічний клімат спільноти лідер може шляхом самовідновлення розвиваючи в собі: *активну свідомість* (коли людина постійно дослухається до себе, уважно спостерігає за реакцією оточуючих, добре усвідомлює свої переживання, відзначається загостреною сприйнятливістю, допитливістю, концентрацією уваги; інколи активність свідомості називають щохвилинною ясністю розуму); *оптимізм* (емоційний стан, який супроводжується чітким розумінням своїх можливостей і уявленням про те, як досягнути бажаного; оптимістичне мислення – це поєднання визначеної цілі з вірою у її досягнення, вміння будувати план цього досягнення та рухатися у потрібному напрямку, отримуючи задоволення; *емпатію* (дієва турбота, яка ґрунтується на безкорисливому бажанні стати у пригоді іншій людині і розуміти її як саму себе).

Для емпатії важливу роль відіграють комунікативні якості особистості, її вміння спілкуватися, налагоджувати контакти із собі подібними. Важливо при цьому вловлювати не лише вербальні і звукові сигнали, а й іншу невербальну комунікацію – жести, міміка, паузи, зітхання і т.д. Це дозволяє лідеру гіпотетично визначати внутрішній психологічний стан людини (послідовників) та на основі розуміння її емоцій, почуттів і переживань формувати позитивну динаміку спільноти, тобто створювати резонанс.

Питання виховання різних властивостей особистості, що визначають адаптивний стиль лідерства ставали предметом наукової розробки у рамках філософії, політології, психології, антропології, соціальної психології, лідерології, менеджменту, економіки, онтології, педагогіки, релігієзнавства,

історії педагогіки. Ці проблеми висвітлювались, як українськими педагогами класиками І. Бехом (Бех І.Д. 2008; 2015a; 2015b; 2016; 2017), П. Блонським (Блонский П.П., 2000), Г. Ващенко (Ващенко Г.Г., 1994), О. Залужним (Залужний О., 1929), І. Зязюном (Зязюн І. 2000; 2003), А. Макаренком (Макаренко А. С. 1954; 1972; 1990), С. Русовою (Русова С., 1996), В. Сухомлинським (Сухомлинський В. А. 1977a; 1977b; 1988), К. Ушинським (Ушинський К.Д., 1950; 1983), М. Фіцулою (Фіцула М.М., 2006; 2007), С. Шацьким (Шацкий С. Т., 1958), Г. Шевченко (Шевченко Г.П., 2010; 2012; 2015; 2017), так і зарубіжними ученими Г. Андрєєвою (Андреева Г. М., 2010), Б. Паригіним (Парыгин Б. Д., 1971), Т. Бендас (Бендас Т. В., 2009), А. Уманським (Уманский А. Л. 2004), які вивчали особливості формування лідерських якостей, реалізації лідерського потенціалу, питання виховання і професійної підготовки фахівця у колективі, вплив рольової диференціації, динаміки внутріньогрупових процесів на розвиток управлінських та організаторських навичок особистості, тих новоутворень, що визначають першість в інтерперсональних стосунках.

Реалізація лідерського потенціалу дітей і молоді в аудиторній і позааудиторній роботі була предметом наукових пошуків С. Аліфанова, В. Каширіна, А. Клочкової, Р. Кричевського, А. Лук'янової, О. Романовського, О. Скрипнікова, Н. Семченко, Р. Лісового, М. Лукашевич, Л. Локошки, В. Сбітневої, Л. Сніцар, В. Татенка, О. Тихомирової та ін. Значні надбання у галузі лідерології накопичила психологічна наука, що відслідковуємо у працях А. Адлера, К. Агрігіса, Е.Е. Богардуса, Е. Берна, Р. Бояциса, А. Вендова, В. Врума, В. Гончарова, Е. Ейнарсена, О. Євтіхова, М. Кетс де Вріса, Р. Кеттела, Т. Кучмарські, С. Кучмарські, Е. Маккі, А. Маслоу, У. Мітчел, Г. Олпорта, А. Петровського, Є. Рогова, Р. Стогділла, Л. Шалагінової, В. Шейнова та ін.

Велика увага вивченню питань стилю лідерства приділялась у руслі економіки і менеджменту, що відображено у працях У. Бенніса, Дж. Бернса, Р. Блейка, М. Бас, Р. Грінліфа, Р. Гарднера, С. Ейнарсена, С. Кові, Р. Коха,

А. Менегетті, Дж. Максвелла, Дж. Моутона, Г. Осовської, О. Осовського, Л. Скібіцької, Р. Філда, Л. Хартлі, Л. Шинкарук, Дж. Юделовіца, Лі Якокки та інших.

Великий інтерес до проблем реалізації лідерського потенціалу осіб, що навчаються притаманний українським ученим-педагогам і психологам. За останні роки написано ряд дисертаційних праць, фахових статей присвячених формуванню, розвитку і вихованню психологічних утворень особистості, що можуть розглядатись як складові адаптивного стилю лідерства. Серед них варто виділити: Д. Алфімова (виховання лідерських якостей школярів), С. Білецького (сутність і структура поняття адаптивний стиль лідерства), Н. Бабкова-Пилипенко (формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки), О. Василькову (неформальне лідерство в учнівській групі ПТУ), Б. Головешко (педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі; соціальні функції лідерства і його роль у професійній діяльності сучасного спеціаліста з інформаційних технологій), О. Давидову (виховання різних стилів лідерства студентів аграрних закладів освіти), І. Даригіна (активізація лідерського потенціалу особистості студента в освітньому процесі вищого закладу освіти) М. Кірсанова (лідерський потенціал антикризових керівників), О. Косенчука (формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності), І. Костирю (формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах), С. Калашнікову (теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій), Л. Карамушку (лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти), О. Кокуна (чинники розвитку лідерських якостей курсантів), Ю. Краценка (виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування), Лі Цзиці (виховання лідерських якостей майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету);

О. Маковського (формування лідерських якостей офіцерів), С. Максименка (лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості), Н. Мараховської (педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу), А. Мітлоша (психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань), В. Мороза (організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського самоврядування), С. Походенко (психологічні особливості мотивації лідерства у підлітків), І. Ріпко (роль духовності при формуванні відповідальності у студентів технічних університетів), С. Резнік (формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах), К. Садохіну (психолого–педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків), А. Семенова (формування лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор), Р. Сопівника (формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі), Г. Тітова (підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування спортивних лідерських якостей в учнів основної школи), О. Хмизова (діагностика та формування лідерської позиції у молодших школярів методом гри), В. Ягоднікової (формування лідерських якостей старшокласників в особистісно-орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи) та ін.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки. Ретроспективний аналіз змісту поняття «адаптивний стиль лідерства» у філософській, педагогічній, соціологічній, психологічній, політологічній, економічній думці у різні епохи (доба Античності, Середньовіччя, Відродження і Реформації, Новий і Новітній час) не відслідковується прямо, а опосередковано. Людство завжди цікавилось провідними постатями, намагалось зрозуміти сутність феномену лідерства, які причини детермінують його появу у спільноті, якими якостями має володіти індивід, щоб завоювати симпатії і першість, які типи лідерів є, що таке стиль

менеджменту чи лідерства? Проте, слід диференціювати поняття «адаптивний стиль лідерства» «стиль управління» (К. Левін) і просто «лідерський стиль», як одну із форм вияву індивідуально-типового способу впливу на послідовників (членів групи). Звідси випливає, що адаптивний стиль лідерства – це здатність домінуючого у групі індивіда обирати із арсеналу засвоєних, пережитих і апробованих стильових інструментів (способів взаємодії, впливу) ту систему методів, які є найбільш доцільними та забезпечують досягнення спільної цілі в найкоротші терміни та з максимальним ефектом.

1.2. Сутність і структура поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв»

Поняття це форма мислення у якій відображено найсуттєвіші ознаки предметів і явищ оточуючої дійсності. Поняття є конструктами за допомогою яких описується предмет дослідження. З метою деталізації суті поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв» здійснимо його аналіз по частинах. Досліджуване нами поняття включає три важливі терміни: «адаптація», «стиль», «лідерство», «студенти училищ культури і мистецтв».

«Адаптація», «адаптивність» є біологічним терміном, походить від лат. «adaptatio» – пристосування. Бути адаптивним означає пристосовуватись будовою, функціями, поведінкою до певних умов існування. Адаптація у соціально-психологічних науках трактується як пристосування індивіда до групових норм, і навпаки – інтереси соціальної групи можуть еволюціонувати у сторону узгодження з інтересами окремо взятого, домінуючого індивіда групи (Словник іншомовних слів, 1985, с. 24).

У сучасному словнику з педагогіки під поняттям «адаптація» розуміють пристосування органу, організму, особистості чи групи до змінних зовнішніх обставин. Зауважується, що існує фізіологічна адаптація, в

основному зміна чутливості аналізаторів, а також соціально-психологічна – пристосування людини при її включенні в нову груп, нові умови праці (Современный словарь по педагогике, 2001, с. 8). Артур Петровський додає, що процес адаптації спрямований на збереження гомеостазу. Ця думка лежить в основі вчення швейцарського психолога Жана Піаже, який трактує взаємовідношення індивіда і його оточення, як процеси гомеостатичного урівноваження (Петровский А. В. & Ярошевский М. Г., 1990, с. 10). Стверджується, що вирішальну роль в успішній адаптації до змінних чи екстремальних умов оточуючого середовища відіграє тренування, функціональний, психологічний і моральний стан індивіда. У соціальній сфері адаптація трактується як постійний процес активного пристосування індивіда, результат цього процесу. Адаптація носить перманентний характер, але в основному ці психологічні механізми спрацьовують у ситуації кардинальних змін діяльності і соціального оточення індивіда (Петровский А. В. & Ярошевский М. Г., 1990, с. 11). У психолого-педагогічній довідковій літературі серед основних типів адаптаційного процесу виділяють тип, що характеризується превалюванням активного впливу на соціальне середовище, і тип, що визначається пасивним, комформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій групи. Усе це залежить від структури потреб і мотивів індивіда (Петровский А. В. & Ярошевский М. Г., 1990, с. 11). В адаптації ключову роль відіграє сприйняття особистістю самої себе, наскільки адекватно вона здатна оцінювати власне «Я». Важливим елементом адаптації є прийняття індивідом соціальної ролі. Роль лідера за своєю суттю є особливою і відрізняється від ролі посіловника тим, що перші ведуть, а ніші йдуть за тим, хто веде. У цьому зв'язку логічним є розкриття суті поняття «лідер». Це слово має англосаксонське походження «lead», що в перекладі з української означає – «шлях». Від нього походить дієслово «leadен», що означає «подорожувати», «йти». Цю назву використовували англосакси для визначення курсу руху судна у морі. Таким чином, слово «лідер» позначало людину, або кораблі, які вказували шлях (Нестуля О.О., 2013, с. 5). У цьому

зв'язку важливо показати відмінності між просто керівником, менеджером і власне лідером. Слово менеджер походить від латинського «manus» – рука. Цим коренем воно етимологічно пов'язано з італійським «managgiare», що означає тренувати і управляти кінськими в манежі чи школі верхової їзди. В той час коли наповнювалось змісто це слово, кінська сила була у господарюванні надважливою. Поняття «лідер» – походить від англо-саксонського слова «Laed», що означає «дорога», «шлях». Дієслово «Laeden» перекладається як «мандрувати». Така етимологія передбачає важливіші задачі, а ніж просто навчати коней правильно працювати на манежі (Кетс де Врис М., 2007, с.206).

Так, Антоніо Манегетті (Манегетті Антонио, 2002 , с.14) підкреслює, що менеджер – «той хто маневрує діями». Слово «менеджер» походить від латинського «manus agere» що означає «робити руками» – це людина, яка в якості управляючого економічною сферою оперує об'єктами, речами і ситуаціями перетворюючи їх у гроші. На думку італійського онтопсихолога лідер – це глава, особистість-вектор, це оперативний центр безлічі функцій. Лідер – ієрарх. Лідер – це той хто вибудовує функцію, розвиває її і коригує при потребі. Тобто лідер – це розум який оперує функціями заради досягнення успіху. На думку А.Манегетті, лідер не відноситься до людей середньої норми, він це поклик буття, він наділений природним даром через отримання досвіду навчається майстерності. Лідер «трансцендентний» стоїть над стереотипами, в будь-якій ситуації розум його вивищується і холоднокровно оцінює ситуацію відповідно до інтересів певної групи. Лідер – індивід який завоював славу та визнання у певній групі чи спільноті. Лідерство передбачає переважання однієї людини над іншими, завдяки тому, що лідер є творцем і координатором, має глибокі професійні пізнання, високі результати діяльності у своїй сфері, добре розуміє інтереси групи, спільноти, може запропонувати програму задоволення потреб багатьох послідовників, уміє отримувати особисту вигоду, як економічного, біологічного, так і морального характеру вирішуючи проблеми соціального контексту (саме це

визначає і виправдовує позицію лідера) (Манегетти Антонио, 2002, с.31-33). Манфред Кетс де Вріс наводить цілий ряд ознак, які відрізняють лідера від просто керівника, а саме: лідери зорієнтовані на майбутньому, менеджери концентруються на сьогодні; лідери прагнуть перемін на краще, менеджери хочуть стабільності; лідери будують довгострокові плани, менеджери – короткострокові; лідерів охоплюють видіння, а менеджери керуються інструкціями; лідери думають «навіщо», а менеджери – «чому»; лідери вміють делегувати владу, менеджери схильні контролювати; лідери вміють спрощувати, а менеджерам подобається ускладнювати; лідери часто використовують інтуїцію, а менеджери покладаються на логіку; лідери володіють широким кругозором, що включає соціальні проблеми, а менеджери більше зайняті корпоративними інтересами; лідери творять, а менеджери наслідують; лідери наділені харизматичністю, менеджери посадовим (формальним) авторитетом (Манегетти Антонио, 2002, с.31-33). В якості робочих буде використовувати визначення Л.Уманського, який вважав, що «лідер» – член групи, який виділився в результаті внутрішньогрупової взаємодії в процесі рольової диференціації та в найбільшій степені впливає на формування групових інтересів і реалізує власні потенційні можливості в організації діяльності і спілкування членів групи (Уманский А.Л., 2004, с. 247-256). Також, близьке до нього визначення Б.Д.Паригіна, де лідер трактується як член групи, спонтанно висунутий на роль неофіційного керівника в умовах визначеної, специфічної, достатньо значимої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної колективної діяльності людей для найшвидшого успішного досягнення спільної цілі (Парыгин Б. Д., 1971, с. 303).

Ще одне поняття досліджуваного нами конструкту – «стиль» – походить від грецького слова «στύλος». Стилом називали дерев'яну, кістяну, мідну чи бронзову паличку, що мала сплющений кінець, яким писарі наносили різні символи на навощені таблички (Кузицин В.И., 2011, с. 16). У педагогічній літературі вказується, що у мусичних школах дітей навчав

учитель графіст, який використовував навощені дощечки «пери» де учні загостреними паличками «стилями» наносили літери, записували тексти, фіксували результати обчислень (Зайченко І.В., 2010, с. 114). Поняття «стиль життя» до наукового обігу було введено німецьким соціологом Максом Вебером, який вважав, що вірування і релігія людини визначає її соціально-економічну активність. Згодом, це поняття розвинув у системі координат вчення про соціальний інстинкт людини Альфред Адлер. Він вважав, що стиль життя – це «життєвий план», або «дороговказний образ». Альфред Адлер вважав, що стиль життя є унікальним поєднанням рис, способів поведінки і звичок, що у комплексі визначають неповторний тип самореалізації і здійснення життєвого шляху людиною, складають неповторну картину існування індивіда. А.Адлер звертається у поясненні стилю життя до понять неповноцінності і компенсації, оскільки саме вони лежать в основі стилю життя. У дійсності, як вважає А.Адлер, усі почуваються певною мірою неповноцінними чи уявно чи реально. Це спонукає людину певним чином компенсуватись. Наприклад, дитина з порушенням вестибулярного апарату може сконцентрувати свої компенсаторні можливості на виробленні видатних атлетичних якостей. Поведінка такої людини спрямовується усвідомленням своїх фізичних вад і обмежень, а від так, стає стилем її життя – комплексом поведінкової активності, спрямованої на подолання неповноцінності (Хьелл&Зиглер, 2011, с.171-172). А. Адлер притримується думки про те, що стиль життя, в основному, формується у ранньому дитинстві, але індивідуальність людини розвивається і надалі, що і виявляється у поведінці, як усталена її форма. На основі прагнення до компенсації власної неповноцінності, установок, пов'язаних зі стилями життя, А. Адлер виділяє типи особистості. Ці типи виділяються на основі способів вирішення людиною трьох важливих проблем: робота, дружба і любов. На думку А. Адлера спосіб вирішення людиною цих проблем, має два виміри: 1) «соціальний інтерес»; 2) «ступінь активності». Соціальний інтерес це почуття емпатії до людей, виявляється у

співпраці з оточенням заради досягнення спільного успіху в майбутньому. Протилежністю соціального інтересу є егоїстичний інтерес. Альфред Адлер, на основі цього виділяє ряд типів людей, а саме: управляючий тип (люди самовпевнені, але з незначним соціальним інтересом, вони активні, але не в соціальному плані; їх поведінка не передбачає турботи про благополуччя інших; для них характерна установка переваги над зовнішнім світом, проблеми вони вирішують у ворожій, асоціальной манері); беручий тип (ці люди задовольняють свої потреби за допомогою інших, у них немає соціального інтересу, їх головна турбота – отримати від інших якомога більше вигоди); уникаючий тип (у людей цього типу відсутня соціальна активність і соціальний інтерес). Найвигіднішим, з точки зору цілей нашого дослідження, є соціально-корисний тип. Цей тип за А.Адлером є втіленням соціальної зрілості, у ньому поєднуються висока міра соціального інтересу і соціальної зрілості. Людина цього типу спрямовує свою енергію на інших і зацікавлена у спілкуванні з ними (Хьєлл&Зиглер, 2011, с.174).

Таким чином, під «стилем життя» ми будемо розуміти особливий, індивідуальний спосіб здійснення обраного особистістю життєвого шляху, сукупність зразків поведінки, які фіксують стійко відтворені риси, манери, звички, смаки, нахили, тобто спосіб яким людина здійснює своє життя (Гончаренко С., 1997, с. 320). У педагогічній літературі знаходимо визначення поняття «стиль лідерства» під яким розуміється типова для лідера (керівника) систему прийомів впливу на тих кого ведуть (підлеглих, послідовників). При цьому вказується, що розрізняють три стилі лідерства: авторитарний, демократичний, ліберальний (Ярмаченко М.Д., 2001, с. 434). Л.Шалагінова вважає, що «лідерський стиль» – це стійкий комплекс рис лідера, що виявляється у його стосунках з послідовниками, відносно стійка система способів, методів і форм практичної діяльності лідера, манера і спосіб поведінки лідера у процесі підготовки і реалізації управлінських рішень, сукупність конкретних способів взаємодії лідера і послідовників, його індивідуальна манера поведінки («почерк») (Шалагінова Л. В., 2007,

с. 27). Існують і інші визначення поняття «стиль керівництва», яке А.Л.Журавльов трактує як індивідуально-типові особливості цілісної, відносно стійкої системи способів, методів, прийомів впливу керівника на колектив з метою ефективного і якісного виконання управлінських функцій (Журавлев А.Л., 1976). В Енциклопедії юридичної психології стиль керівництва визначається як індивідуально-типологічний профіль прийомів і методів впливу керівника на підлеглих у процесі реалізації управлінських функцій (Энциклопедия юридической психологии, 2003). Визначальним для стилю лідерства є комплекс індивідуальних рис лідера, що виявляються у системі постійно застосовуваних методів впливу на послідовників. На обумовленості стилю лідерства сукупністю рис, притаманних провідній особі, наголошує С.В.Заваленко у статті «Щодо ролі особистісних властивостей у формуванні стилю прийняття управлінських рішень» (Заваленко С.В., 2013). Стиль лідерства включає психологічні властивості, поведінку домінуючого індивіда, який спонтанно виділився на роль керівника у значимій для групи ситуації. Стиль лідерства виявляється особистістю у взаємодії з іншими людьми, бо лідерство це груповий феномен, воно не існує поза соціальними контекстом, тому спосіб самовираження лідера не може бути шаблонним, оскільки для ефективного досягнення цілі провідна особистість має орієнтуватись на цілий ряд змінних (ситуація, послідовники, структура групового завдання, морально-психологічний клімат у колективі та інше). Звідси випливає, що адаптивність передбачає імпровізацію, продукування неповторних оригіналів (нестандартні рішення). Особистість, яка відзначається адаптивним лідерським стилем здатна продукувати нову якість. Тут йдеться про креативність, яка є професійно важливою якістю майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтва. Така креативність, насамперед, має проявлятися у підборі способу впливу на послідовників (адаптивний вплив). Не можна досягнути ефективного лідерства застосовуючи авторитарний стиль в управлінні членами групи, які характеризуються високим рівнем

професіоналізму, рівнем свідомості, виконують творче завдання. У той же час, якщо група ще не стала колективом, рівень свідомості її членів низький, завдання структуроване, тоді авторитарний, директивний стиль лідерства буде продуктивнішим у порівнянні з ліберальним чи відстороненим стилем. Отже, адаптивний лідерський стиль – це гнучкість провідної особи у підборі способів впливу на послідовників, і такий стиль дозволяє пристосуватись до умов і обставин, що залежать від рівня розвитку колективу, сутності і структури групового завдання, кваліфікації послідовників, стосунків, що складаються між лідером і послідовниками (сприятливі-несприятливі). Адаптивний стиль лідерства характеризує здатність провідної особи, керівника застосовувати адекватно до ситуації усі відомі стилі (демократичний, авторитарний, відсторонений, стиль зорієнтований на відносини чи на виконання завдання, деструктивний (С.Ейнарсен), гуманістичний (Р.Грінліф – обслуговуюче лідерство), компульсивний, артистичний, емоційний, інструментальний та інші відомі науці і практиці стилі лідерства).

У цьому зв'язку пролиємо світло на сутність поняття «креативність». Це поняття, як якість, вивчається і розробляється зарубіжними ученими з першої третини ХІХ ст., а у вітчизняній педагогіці і психології з середини ХХ ст. У психології термін «креативність» набув розповсюдження у 60-ті роки ХХ ст. в Європі, після того як Джо Пол Гілфорд опублікував свою працю «Креативність», саме з цього моменту започатковується психологія креативності (Литвиненко С., 2006).

Поняття «креативність» і «творчість» дуже тісно пов'язані, не рідко вони використовуються як синоніми, тому вважаємо за потрібне розмежувати їх. Зважаючи на те, що «креативність» є основним поняттям яким ми будемо оперувати у дослідженні, необхідно звернутись до спадщини психологів і педагогів у частині трактування та визначення цього поняття. Слово «креативність» походить від лат. «creation» – творення, творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки

в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми. Креативність – є здатністю виконувати роботу, яка одночасно є новаторською (оригінальною, новою, неочікуваною) і, відповідно, корисною в соціальному, культурному плані (Sternberg R.J., 1999, s. 281). Дуже часто креативність характеризується, як творчі можливості людини, що виявляються в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності (Терещук А., 2016). Р.Павлюк вважає, що креативність – це, творчі здібності індивіда, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації (Павлюк Р.О., 2016). Креативність часто тарткують як «динамічну, інтегративну особистісну характеристику, яка визначає здатність до творчості і є умовою самореалізації особистості» (Фрицюк В.А., 2004, с. 55-59). На думку О. Дунаєвої креативність – це здатність особистості сприйняти проблему та, використовуючи найоптимальніші для цього можливості, створити новий, оригінальний продукт соціальної важливості (Дунаєва О.М., 2016). Класик у галузі психологічної науки Сергій Леонідович Рубінштейн вважає креативність діяльністю завдяки якій створється щось нове, оригінальне, що до того ж входить не тільки в історію розвитку самого творця, а й в історію розвитку науки, мистецтва і т.д.» (Рубінштейн С.Л. 2000, с. 578). Існує думка американського психолога Елліса Пола Торранса щодо креативності, під якою він розуміє здатність до загостреного сприйняття недоліків, прогалин в знаннях, чуйність до дисгармонії і т.д. Автор вважає, що творчий акт поділяється на сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірку гіпотез, їхню модифікацію і знаходження результату (Бабич О.М., 2010). Вітчизняний науковець Ольга Миколаївна Куцевол розкриває поняття «креативність», як «інтегративну сукупність якостей особистості, що визначає її готовність до творчості в будь-яких сферах людської діяльності; як творчі здібності людини, котрі можуть проявлятися у мисленні, почуттях і діях; як здатність породжувати різноманітні оригінальні ідеї» (Куцевол О.М., 2006, с. 49).

Креативність є невідомою складовою професійної готовності майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв та важливою якістю у структурі адаптивного стилю лідерства майбутнього керівника художнього чи творчого колективу. З огляду на це, під «креативністю» слід розуміти, якість або властивість особистості, яка здатна творчо мислити, продукувати нові ідеї, рішення, знаходити нові оригінальні й результативні шляхи вирішення професійних проблем та питань управління спільнотою. Креативність залежить також від сприйняття різних точок зору, протиріч і творення на цій основі нових значень з різних фрагментів інформації і знань, мистецьких і художніх творів (Brzeziński M., 2009, с. 15).

Як зазначено вище, поняття «креативність» близьке за змістом до поняття «творчість» продукти якої мають вагоміше соціальне і цивілізаційне значення. Часто, у психолого-педагогічній науці, «творчість» – трактується як діяльність особистості спрямована на створення нею цінності, яка з факту її персональної долі стає фактом культури (Туриніна О.Л., 2007, с. 156-157). Творча особистість, на думку В.Андрєєва, – це такий тип людини, для якого характерна стійкість, високий рівень спрямованості на творчість, мотиваційно-творча активність, яка виявляється в органічному єднанні з високим рівнем творчих здібностей, що дозволяють їй досягти прогресивних, соціальних і особливо значущих результатів в одній або декількох видах діяльності (Герасимчук І.М., 2006, с. 5-9). Американський психолог Карл Роджерс вважає що, творчість можна охарактеризувати як «здатність суб'єкта по-новому вирішувати проблеми, залучати у життя нове для людини...», а також, що «...творчість є сила, яка сприяє позитивній самооцінці і забезпечує саморух індивіда у його розвитку» (К. Роджерс, 2002). Інше пояснення поняттю творчість надав Еріх Фромм, це – здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націленість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду (Fromm E. 1959).

Таким чином, творчість – це діяльність особистості, для якої характерним є продукування не просто чогось нового, а унікального і оригінального, неповторного, соціально і культурно значимого. Від так, творча особистість – це особистість, яка має високий рівень знань та творчих здібностей, завдяки яким вона створює новий, оригінальний продукт. Характеризуючи творчу особистість, ґрунтуючись на біографічних даних відомих діячів культури і мистецтва, винахідників О.Лук виділяє такі основні характеристики творчої людини: готовність до ризику; імпульсивність; незалежність суджень; нерівномірність успіхів під час вивчення різних навчальних предметів; почуття гумору; самотність; пізнавальна скрупульозність; неприймання на віру; критичний погляд на речі, які вважають визначеними; сміливість уявлення та мислення (Лук А.Н., 1978).

Для студентів училищ культури і мистецтв, які є представниками творчих професій, креативність є професійно важливою якістю, необхідною не тільки для утвердження у ролі лідера, не тільки для плідних взаємовідносин у середовищі колег, а й для успішної художньої і мистецької творчості. Креативного індивіда відрізняє інтерес і підвищена чутливість до всього складного, незвичного, відкритість до нового досвіду, уміння помітити проблеми в тому, що іншим здається тривіальним і зрозумілим. Креативні особистості відзначаються самотійністю поглядів й оцінок, вони емансиповані від стереотипів, відкриті до різних ідей. Креативній особистості притаманне дивергентне мислення, при якому пошук шляхів вирішення проблеми, досягнення істини протікає одночасно за кількома векторами і виходить за рамки загальноприйнятої логіки (на відміну від конвергентного, яке спрямовує пізнавальні зусилля людини на пошук єдино правильного рішення). Креативна людина має креативне мислення – процес опосередкованого відображення у свідомості людини у суттєвих зв'язках і залежностях властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності. Таке мислення характеризується пластичністю (пропрацьовує альтернативні шляхи вирішення проблеми), рухливістю (переходом від однієї точки зору до

іншої), оригінальністю (нетиповим, нестандартним підходом). Креативність не завжди обумовлюється рівнем інтелекту особистості, успіхами навчання (Ж. Годфруа, 1996).

Ще одним важливим поняттям нашого конструкту є «студенти училищ культури і мистецтв». Це студенти, які навчаються здобуваючи спеціальності «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», «Дизайн», «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», «Хореографія», «Музичне мистецтво», «Сценічне мистецтво», «Музеєзнавство, пам'яткознавство», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей, 2015). Майбутні фахівців освітнього рівня «Молодший спеціаліст» працюватимуть керівниками художніх колективів, згуртовуватимуть їх, спрямовуючи зусилля своїх підопічних (послідовників) у конструктивне, творче русло. У вимогах до фахівця зафіксованих у державному стандарті наголошується на тому, що такому фахівцеві має бути притаманна здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети. Крім того, у нормативних документах зазначається, що студенти набувають загальних і професійних компетентностей в галузі мистецької освіти, що сприяють формуванню особистості професіонала, здатного розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі культури і мистецтва, художньої творчості, у процесі навчання та викладання хореографічного мистецтва. Зроблено акцент на здатності такого фахівця забезпечувати управління процесами культуротворчої та мистецької діяльності у суспільстві, хореографічного та художньо-естетичного розвитку особистості. Зауважується, що молодший спеціаліст у галузі культури і мистецтва має: володіти навичками визначення цілей, завдань та можливостей розробки форм реалізації хореографічного твору; визначати ефективні зображально-виражальні засоби хореографічної творчості; уміти організовувати творчий процес, академконцерти, концертні номери та концертні програми; володіти навичками самоорганізації, самовдосконалення та реалізації набутих знань, умінь і навичок

хореографічної та художньо-педагогічної діяльності; уміти планувати, організовувати та проводити навчання хореографії, здійснювати керівництво танцювальною діяльністю хореографічного колективу; уміти реалізовувати комплекс психолого-педагогічних завдань у визначенні ефективності форм організації творчого процесу. Також майбутній фахівець у галузі культури та мистецтв має володіти дослідницько-пошуковою та інформаційною компетентністю (Галузь знань 02 Культура і мистецтво, 2017). Ми бачимо, що у переліку програмних результатів навчання, умінь та компетентностей є психологічні утворення які характеризують лідера. Проте, зауважимо, що провідні позиції у спільноті завойовуються, лідерства досягають, від так, адаптивний стиль лідерства студента училища культури і мистецтв – це інтегративне особистісне утворення яке включає мотив високих досягнень, прагнення першості і готовність брати на себе відповідальність, а також розвинену здатність до саморегуляції власної поведінки і діяльності у досягненні поставлених цілей (мотиваційно-вольовий компонент). Адаптивний лідерський стиль такого студента має включати наявність знань з лідерології, усвідомлення суті лідерства як такого. Крім того, адаптивний стиль лідерства властивий авторитетному члену групи, якого характеризують не тільки крізь призму емоційного сприйняття, як того, кому симпатизують чи кого засуджують, кого стороняться, а насамперед як фахівця з відповідним рівнем кваліфікації, знаючим і розуміючим суть своєї професії (когнітивний компонент). У той же час, має виникнути емоційно-позитивне ставлення до першості, високих досягнень, сприйняття лідерства як особистої, соціальної, економічної і культурної цінності (емоційно-ціннісний). І відповідно до цього, лідерський стиль має реалізуватися у рамках системи ціннісних ставлень провідного індивіда.

Адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв включає комунікативні навички, що виявляються у здатності сприймати, осмислювати, засвоювати і передавати інформацію використовуючи при цьому прості і доступні словоформи, невербальні сигнали. Невербальна

комунікація має ключове значення у процесі взаємодії лідера з послідовниками. Адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв має екстериоризуватись у системі відносин «лідер-послідовник» (керівник художнього, мистецького, творчого колективу, з одного боку, а з іншого – рядовий член такого колективу) і передбачати наявність організаторських навичок. Організаторські навички розуміють як здатність провідної особи у процесі виконання групового завдання розподіляти його частини між індивідами відповідно до їх можливостей, психологічних особливостей, нахилів та творчих обдарувань (наприклад, виконання своїх партій художніх творів).

Отже, під поняттям «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв» будемо розуміти таке інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, що включає мотив високих досягнень, сильну волю (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні і організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективною реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент). Під адаптивним лідерським стилем треба розуміти не тільки здатність до переважання та вивищення суб'єкта серед собі подібних за ознакою організаторських можливостей, а й уміння адекватно ситуації застосовувати найефективніший спосіб побудови взаємовідносин з групою, стимулювати, кооперувати і координувати зусилля її членів.

1.3. Методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Потреба виховання у студентів лідерського стилю постає в умовах кризи моральних цінностей, прагматизації міжособистісних відносин, девальвації високих ідеалів добра, краси, істини справедливості, чесності і порядності, самовідданого служіння людям і Батьківщині. Таке виховання має здійснюватись на сучасній, науково обґрунтованій методологічній базі основу якої складають методологічні підходи. Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв слід здійснювати на адекватно дібраних методологічних підходах, що відображають специфіку підготовки фахівців у галузі.

Під методологією розуміють базові засади дослідження, систему теоретичних знань, що відображає зв'язок досліджуваного феномену зі способами отримання інформації про нього. Інколи, методологією визначають як вчення про метод. Методологія має філософський, загальнонауковий та конкретно-науковий рівні. Філософський рівень – це філософські системи, у координатах яких розглядаються досліджувані явища. Загальнонауковий рівень – це матеріалістична діалектика та теорія пізнання (епістемологія), яка стосується усіх наук. Конкретно науковий рівень методології, у нашому контексті, – це педагогічні теорії, підходи, принципи та методи науково-педагогічного пізнання, дослідження, вивчення предметів і явищ педагогічної реальності. Коли йдеться про таке поняття як підхід, то мають на увазі шляхи пізнання оточуючої дійсності. Знаходимо й інші визначення досліджуваного поняття: думка, погляд, з позиції якої розглядається об'єкт; напрям у науці, дослідженнях; сукупність єдино спрямованих за змістом принципів і методів, які не виходять за рамки підходу. Нас цікавитимуть саме підходи до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. У педагогічній науці підхід трактують як тактичні прийоми (І. Волощук) (Волощук І. С., 2006, с. 51),

напрями пізнання (С. Харченко) (Харченко С.Я., 2016, с.5), сукупність прийомів, методів, форм, засобів впливу на вихованця (О. Сидоренко) (Сидоренко О.Л., 2001, с. 40); спосіб вивчення досліджуваного педагогічного явища (І.Бех) (Бех І. Д., 2015а, с. 256). Директор інституту проблем виховання НАПН України І.Бех, підкреслює, що поняття «підхід» об'єднує найбільш загальні положення, систему приписів, правил (принципів) на основі яких відбувається виховання особистості (Бех І. Д., 2015b, с. 554). Під підходами ми будемо розуміти точку зору, певний погляд, сукупність теорій, принципів і методів за допомогою яких здійснюється виховний вплив на студента училища культури і мистецтв.

Існує безліч підходів виховання особистості майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв. Але нас у більшій мірі цікавитимуть ті зі них, що відображають специфіку майбутньої професії та стосуються реалізації лідерського потенціалу особистості студента училища культури і мистецтв. Найперший і найважливіший такий підхід, який інтегрує сукупність елементів у єдине ціле з тісним функціональним зв'язком є системний підхід. Його розробкою займалися різні учені (П. Анохін, А. Арсен'єв І.Бех, О. Глузман, Ф. Корольов Б. Ломов, Б. Лихачов, Л. Новикова, С. Садовський, Г. Серіков, С.Харченко, Ю. Шабанова, Е. Юдін та інші). В Українському педагогічному словнику підкреслюється, що системний підхід – це напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є конструювання складних за організацією об'єктів як систем. Система виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва включає різні структурні елементи, що пов'язані функціональною єдністю. Елементами такої системи є усі компоненти виховного процесу (мета та зміст навчання і виховання студентів; методологічні підходи; форми, методи, прийоми і засоби виховання студентів училищ; педагогічні умови виховання студентів училищ культури і мистецтв; конкретний результат – молодший спеціаліст у галузі культури і мистецтва із високим і середнім рівнем розвитку адаптивного стилю лідерства; суб'єкти виховання (педагоги, наставники, органи

студентського самоврядування; діагностичний інструментарій та механізми контролю і корекції результату щодо вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв). Використання інтегрованого потенціалу поєднаних однією метою та функціями елементів системи з високою долею ймовірності забезпечить належний ефект досягнення виховних завдань. Реалізувати цей підхід у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв можна за допомогою методу моделювання коли створюється графічний двійник методичної системи виховання відповідного психологічного утворення. Це дозволяє врахувати усі елементи виховного процесу, забезпечити їх функціональну єдність.

Близьким до системного підходу є синергетичний підхід у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Синергетика (від гр. *synergos* – спільно діючий) є сучасною теорією спільної дії (Г. Хакен, І. Пригожин, С. Курдюмов, І.Лутай) (Загвязинский В.И. & Атаханов Р., 2005, с. 46) й акцентує увагу на узгодженій взаємодії частин при утворенні структури як єдиного цілого. Синергетичний підхід інтегрує два начала: те, що організовує і те, що розмиває контури організації. Важливою особливістю синергетичного підходу є нелінійність розвитку системи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, тому розвиток особистості це не пряма залежність від педагогічних впливів, а можливість, яка може бути реалізованою в одному з цілого спектру варіантів. Виховна система розглядається як самоорганізуюча система, що докорінно відрізняється від раціональної, технократичної закритої системи, у якій процес є керованим. Синергетичний підхід у вихованні досліджуваного нами психологічного утворення відбувається у системах відкритого типу, де має місце постійний обмін енергією чи інформацією коли система самостійно організовується, автономно розвивається (Лутай, В.С., 2008, с. 812-813). При такій відкритій синергетичній системі можливі різні варіанти розвитку. У цьому зв'язку

важливими будуть семінари з підвищення педагогічної майстерності, де має місце обмін досвідом педагогів, керівників художніх колективів, кураторів студентських груп, викладачів предметників училища, батьків студентів, у тому числі з використанням інформаційного середовища, комп'ютерних технологій, кіберпростору та інше. У рамках синергетичного підходу, коли йдеться про міжособистісну взаємодію передбачається спільний вплив на процес виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ, при якому єдність зусиль потужніша за вплив кожного окремо взятого елемента.

Ситуаційний підхід дозволить нам розглядати досліджуваний феномен на міждисциплінарному рівні, використовуючи інструментарій менеджменту, як науки про управління (Карамушка Л. М., 2013). Авторами ситуаційної теорії є Г.Персон, Р.Стогділл, Т.Хілтон. П.Хартлі, Ф.Фідлер, Р.Блейк і Дж. Моутон. Даний підхід базується на припущенні, що стиль лідера залежить від ситуації, у яку потрапляє група чи індивід. Індивід висувається на роль неофіційного керівника завдяки наявності якостей найбільш затребуваних у конкретній ситуації, що дозволяє ефективно вирішувати значимі для групи завдання. У 1928 році Г.Персон (Сопівник Р.В., 2014, с. 50-54) зазначив, що кожна ситуація визначає ті особливі якості, які необхідні лідеру для ефективних дій у нових умовах і якості індивіда (здатність до оперування стилями), які в певній ситуації можуть бути визначені як найбільш відповідні для завоювання домінуючих позицій, є продуктом досвіду (навчання і виховання людини в попередніх ситуаціях) (Евтихов О. В., 2007, с.23-24). З огляду на це, змістом виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв має бути передача студентам знань про існуючі стилі лідерства: авторитарний, демократичний, відсторонений (К.Левін); стиль зорієнтований на виконання завдання, стиль зорієнтований на побудову відносин (Ф. Фідлер); управління в стилі «страх перед бідністю», управління в стилі «заміського клубу», управління в стилі «влада – підпорядкування»; стиль «менеджмент завдань»; стиль «групове управління» (Р. Блейк і Дж. Моутон); параноїдальний, демонстративний,

компульсивний, депресивний і шизоїдний стилі (Д.Ольшанський); управління в стилі командира, агресора, ухиянта, догоджальника, актора, реалізатора (Д.Белл) та ніші.

Акмеологічний підхід (походить від грецького «акме» – вища ступінь, квітуча сила, найкраща пора, зрілість). Термін «акмеологія» уведений до наукового обігу 1928 року Н. Рибніковим (Заикин В. Г., 2017). Чільними представниками науки, які розробляли впровадження цього підходу у педагогіку і виховання стали К. Абульханова, А.Бодальов, В.Бранський І.Зязюн, В.Деркач, Н.Кузьміна, Л.Лаптев, С.Пожарський та інші). Акмеологічний підхід у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв важливий у контексті нашого дослідження з огляду на те, що ним ставиться акцент на досягненні вихованцем на кожному із етапів його розвитку найвищої точки, «квітучої пори», коли особистість максимально розкривається, реалізує свій потенціал та отримує необхідну їй інформацію, інтериоризує загальнолюдські, національні та професійні цінності, засвоює уміння і навички застосування різних стилів управління і лідерства. З огляду на це, оволодіння студентом знаннями про стилі лідерства, здатність ними оперувати та застосовувати адекватно до ситуації що склалась, можна вважати певним «акме» у розвитку майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтва. Крім того, такий фахівець, щоб не тільки бути керівником художнього колективу, а і його лідером, має досконало оволодіти предметною областю за спеціальністю і спеціалізаціями («Народні інструменти», «Оркестрові духові та ударні інструменти», «Спів», «Хорове диригування», «Теорія музики», «Музичне мистецтво естради (інструменталісти)», «Народне пісенне мистецтво» та інші) на теоретичному і практичному рівнях бути готовим до професійної діяльності, відзначатись сформованими патріотичними якостями, ціннісним світоглядом, високим рівнем освіченості і культури.

Аксіологічний підхід (від грец. αξια – цінність) – сучасними вітчизняними розробниками якого є В. Алфімов (Алфімов В.М., 2017)

Т. Антоненко (Антоненко Т.Л., 2017; 2018), І. Бех (Бех І.Д., 2008; 2015), О. Вишневський (Вишневський, 2003), Н. Миропольська (Миропольська Н.Є., 2017), В. Киричок (Киричок В. А., 2008), Р. Сопівник (Сопівник Р.В., 2015 b), Г. Шевченко (Шевченко Г.П., 2017). У рамках означеного підходу цінності розглядаються як значущі для людини предмети і явища дійсності, як надання переваги певним життєвим смислам, смислові універсалії вистраждані людством, вибіркоче ставлення до дійсності (Антоненко Т.Л., & Безугла М.В., 2017). Поняття «аксіологія» було введено до обігу французьким філософом П. Лапі (1902 р.) і позначало галузь філософії, яка досліджує ціннісну проблематику. Саме ж поняття «цінність» використовувалось ще Аристотелем, проте в обіг було введено у 60-х рр. ХХ століття німецькими філософами В.Віндельбандом та Г.Ріккертом (Лузан П.Г., & Сопівник І.В., & Виговська С.В., 2016, с. 151). У контексті нашого дослідження виховання адаптивного стилю лідерства розглядається як процес у ході якого студент училища добровільно обирає цінності, що пов'язані із провідним становищем у групі, відносинами домінування-підлеглості, відповідальної залежності (А. Макаренко), лідерством та лідерськими стилями, засвоює їх, переводить у внутрішній світ, робить особистим надбанням. Інтериоризовані цінності стають якостями особистості вихованця, а від так, виявляються у соціально спрямованій поведінці, його діяльності з позиції лідера, здатності застосовувати, відповідно до ситуації, найоптимальніший стиль впливу на членів колективу. У зміст методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва закладається науково обґрунтована система цінностей, що пов'язана з лідерством і культурним розвитком українського суспільства.

Антропологічний підхід (І. Аносов, Б. Бім-Бад, О. Огурцов, А. Фірсова, М. Швед) (Аносов І.П., & Елькін М. В., 2013) у контексті нашого дослідження спрямовує увагу суб'єктів виховної роботи на обумовленість становлення особистості особливостями природи людини, як індивіда, що належить до класу ссавців, виду «*Homo sapiens*» і має основні потреби в їжі, одязі,

безпеці, визнанні і повазі (А. Маслоу). З огляду на це теорія і методика виховання розглядається як інтегральна наука, що при формуванні особистості спирається на дані психології, фізіології, генетики, антропології, історії, етики, естетики та інших наук про людину і її діяльність. Відомо, що сам К.Ушинський фундаментальну працю свого життя, присвячену педагогіці, назвав «Людина як предмет виховання, або досвід педагогічної антропології» (Ушинський К.Д., 1950).

Антропологічний підхід базується на таких принципах: сталість, інваріантність фундаментальних родових якостей людини, як істоти біологічної, соціальної і розумової (духовної), що споконвічно володіє волею; універсальність людини, єдності людського роду і незалежно від етнічних, расових, соціальних, географічних і інших відмінностей, рівноправності всіх людей; невід'ємності природних прав людини, їх пріоритету стосовно принципів устрою, законів і діяльності держави. Важливо підкреслити, що антропологічний підхід вимагає не обмежуватися вивченням впливу соціального середовища чи розумної, раціональної мотивації, виявляти й ірраціональні, інстинктивні, біологічні й інші мотиви поведінки людей, обумовлені людською природою (Антропологічний метод, 2017).

Важливим індикатором антропологічного підходу у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв є їх творча діяльність, а точніше її результат – культура, яка виявляється не тільки у набутих професійних знаннях, знаннях в галузі лідерології, а й креативності у доборі способів впливу на послідовників, плодах творчої діяльності. Так, А. Кравченко зауважує, що за допомогою «системи переконань і цінностей, які виражені через відповідну мову, пісні, танці, звичаї, традиції, манери поведінки, упорядковується життєвий досвід, регулюється взаємодія спілкування» (Кравченко А.И. 1995, с. 32). Усі культурні надбання людини завдячують своєю появою вихованню. Лідер, за своєю суттю, є висококультурною людиною, має індекси у сфері обраної

діяльності вищі середньостатистичних (В.Паретто). З огляду на це, засвоєння і відтворення студентом культурних надбань людства й українців мають бути вищі середньостатистичного рівня, бо лідер це особистість яка протистоїть масі за ознакою творчості (Г.Лебон).

Близьким до антропологічного підходу є культурологічний підхід (В. Аніщенко, Т.Антоненко (Антоненко Т.Л., 2018), М. Бастун, І. Бех, Ю. Бойчук, Р. Гришкова, І. Колмогорова, О. Падалка, Г. Шевченко (Шафер Д.П., 2017) та ін. Культурологічний підхід враховує, що студенти училища культури і мистецтв формується як особистість у культуровідповідному середовищі, проявляють свою здатність до культурного саморозвитку і самовизначення, розвивають власну індивідуальність у системі координат визначених культурних цінностей (Бастун М., 2012). Культурологічний підхід у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв спрямовує зусилля виховних впливів на засвоєння студентом професійної та управлінської культури, лідерських навичок і звичок поведінки, умінь застосування адекватних стилів лідерського впливу на послідовників (членів художніх колективів). За допомогою культурологічного підходу для студентів училищ культури і мистецтв створюється культуро-розвивальне середовище, у якому людина виступає повноправним суб'єктом культури, Відповідно до цього підходу саме культура розглядається як чинник і духовно-практична основа розвитку особистості. Культурологічний підхід, у контексті виховання, потребує створення адекватного виховного простору, однією з форм якого має бути особистісно-розвивальне середовище, яке І. Бехом трактується як особливий науково організований соціум, що відрізняється від звичайного середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристиками спільної діяльності та спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення (Бех І.Д. 2015а, с. 616-617).

Цивілізаційний підхід (від лат. *civilis* – громадський, державний). У радянський період панував так званий формаційний підхід, який впливав з

марксистського вчення про класову сутність держави основою якої є економічні, виробничі відносини. У незалежній Україні на зміну формаційному прийшов новий, цивілізаційний підхід (А. Тойнбі, О. Шпенглер, Дж. Сорос). Його основою стало поняття «цивілізація», що трактується як територіальне утворення, до якого входять держави, країни, як частини цілого. У вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва будемо притримуватись цивілізаційного підходу при якому розвиток людини залежить не тільки від економічних факторів, способів виробництва, рівня розвитку продуктивних сил, а й способу життя спільноти, релігії, культурних особливостей європейської цивілізації (Зеленов Є.А., 2017; Москальова Л. Ю., 2016; Шафер Д.П., 2017; Шинкарук В.Д., 2015, с. 9).

Особистісно-діяльнісний підхід (І. Бех, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв Н. Олексєєв, А. Петровський, К. Платонов, В. Серіков, І. Якиманська та інші). Застосуванням цього підходу у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв забезпечується врахування інтересів, потреб студента його вподобань індивідуально-психологічних особливостей і на цій основі відбувається його залучення до різних видів соціально-корисної діяльності, як активності спрямованої на перетворення людиною самої себе та оточуючого світу. Цей підхід відкриває широкі можливості для самовиховання на основі рефлексії. Коли студент училища порівнює себе із «Я-ідеальним» – зразком лідерської поведінки, високої майстерності у підборі стилів взаємодії з оточенням та спрямовує свою активність на самозміну у бік ідеалу та зміну оточуючого світу (Сопівник Р.В., 2015 б, с.154-156). Роль наставника у процесі становлення адаптивного стилю лідерства майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтва зводиться до педагогічного супроводу на паритетних із студентом засадах

Отже, виділені і обґрунтовані методологічні підходи враховують специфіку та особливості такої вікової і соціально-професійної групи молоді,

як студенти училищ культури і мистецтв. Серд таких підходів найбільш доцільними є: акмеологічний, аксіологічний, антропологічний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, синергетичний, системний, ситуаційний і цивілізаційний.

Висновки до першого розділу

Лідерами лідерством і різними його стилями людство цікавилось із найдавніших часів. У добу Стародавнього Сходу мислителі відзначали що іншими управляють завдяки мудрості і добродієності (Будда); тільки «сини неба» наслідують батька і можуть управляти іншими (Конфуцій); змістом лідерського стилю є діяльність правителя спрямована на організацію землеробської праці, оборони і військових походів (Шан-Ян). За часів Античності: вважалось, що закон, влада і розумові переваги визначають хто стане лідером (Демокрит); виділено три типи (стилі) лідера: філософ, воїн, ремісник (Платон); вважалось, що держава така, як характер і воля того, хто нею управляє (Цицерон). У добу Середньовіччя Отці церкви, богослови і теологи вважали достойними керівних посад глибоко віруючих людей, які дотримуються Законів Божих і доносять Слово Боже народу. В епоху Відродження і Реформації стара схоластична систем виховання була піддана нищівній критиці. Протестантський рух XV-XVI ст. у Західній Європі наголошував на важливості успішної самореалізації людини, як вияву Божого Благословення життєвого стилю, заохочував підприємливість, винахідливість і креативність особистості. У добу Відродження вважалось, що управління успішного лідера базується на принципі «мета виправдовує засоби» (Н.Макіавеллі). У Новий час акцентувалось: маса шукає для натхнення особливих людей – героїв, енергійних, але психічно ненормальних (Ч.Ломброзо); лідер відрізняється від маси здатністю до продукування нової якості, він творець неповторних оригіналів (Г.Лебон). У Новітній час Куртом Левіним були виокремлені і описані три стилі керівництва: демократичний, авторитарний, ліберальний, а у теоріях менеджменту і бізнесу стилі лідерства досліджувались Ф.Фідлером (стиль зорієнтований на відносини і на

завдання), Ренсисом Лейкертом (виділив чотири стилі управління: експлуататорсько-авторитарний, доброзичливо-авторитарний, консультативно-демократичний, демократичний). Учені Техаського університету Роберт Блейко і Джейн С. Моутон виділили і обґрунтували 5 стилів керівництва, або лідерства: «страх перед бідністю»; «управління в стилі замиського клубу»; «влада – підпорядкування»; «менеджмент завдань»; «групове управління».

Особливої уваги заслуговують два важливі лідерські стилі: гуманістичний – представлений теоріями обслуговуючого лідерства («Servant leadership» – розроблена американським теологом і бізнес-консультантом Робертом Грінліфом) та лідерства заснованого на ціннісному обміні (розроблена польськими ученими Томасом та Сюзан Кучмарські). Антиподом цих стилів лідерства є деструктивне лідерство (С. Ейнарсен).

В умовах швидкоплинних змін детермінованих стрімким розвитком постіндустріального, інформаційного, технотронного суспільства у різних сферах життєдіяльності людини на усіх рівнях потрібні професійні, ініціативні, кмітливі і підприємливі організатори, керівники, лідери здатні пристосовуватись до динамічних перетворень оточуючого середовища. Це особливо важливо для фахівців, які працюють у галузі культури і мистецтв та мають перетворювати навколишній світ за законами краси, продукувати нову якість у творчій діяльності, згуртовувати вихованців спрямовуючи їх енергію на соціальнокорисні справи, надихаючи членів ввірених їм художніх, самодіяльних колективів на творення краси у художньому слові, образотворчому мистецтві, хореографії, музичному мистецтві тощо. Для успішної реалізації професійних завдань у студентів училищ культури і мистецтв необхідно виховувати адаптивний стиль лідерства, який є здатністю застосовувати адекватні способи побудови взаємовідносин із послідовниками (учнями, вихованцями, членами самодіяльних колективів, колегами), які б умотивовували, спонукали до повної самовіддачі в ім'я ідеалів добра, краси, істини і справедливості. Під адаптивним стилем

лідерства студентів училищ культури і мистецтв розумітимемо таке інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, що включає, мотив високих досягнень, сильну волю (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні і організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективної реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент).

Науковий підхід до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв об'єднує найбільш загальні положення, систему приписів, правил (принципів), що враховують особливості студентів училищ культури і мистецтва, як специфічної соціально-професійної групи у галузі. Серед підходів нами виділено, обґрунтовано і показано способи реалізації у вихованні адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв такі: системний (включає різні структурні елементи, що пов'язані функціональною єдністю у роботі спрямованій на виховання адаптивного стилю лідерства студентів; синергетичний (виховна система розглядається як соціальна система відкритого типу, де має місце постійний обмін енергією чи інформацією, коли система самостійно організовується, автономно розвивається); ситуативний (базується на припущенні, що стиль лідера залежить від ситуації, у яку потрапляє група чи індивід); акмеологічний (ставить акцент на досягненні вихованцем на кожному із етапів його розвитку найвищої точки, «квітучої пори»); аксіологічний (коли студент училища добровільно обирає цінності, що пов'язані із провідним становищем у групі, відносинами домінування-підлеглості, відповідальної залежності, лідерством та лідерськими стилями, засвоює їх, переводить у внутрішній план, робить особистим надбання); антропологічний (особистість студента

розглядається з урахуванням родовидових ознак, виховання адаптивного стилю лідерства студента базується на даних різних наук про людину); культурологічний (спрямовує зусилля виховних впливів на засвоєння студентом професійної та управлінської культури, лідерських навичок і звичок поведінки, умінь застосування адекватних стилів лідерського впливу на послідовників – членів художніх колективів); цивілізаційний (при якому розвиток людини залежить не тільки від економічних факторів, способів виробництва, рівня розвитку продуктивних сил, а й способу життя спільноти, релігії, культури); особистісно-діяльнісний (цей підхід відкриває широкі можливості для самовиховання на основі рефлексії, коли студент училища порівнює себе із «Я-ідеальним» – зразком лідерської поведінки, високої майстерності у підборі стилів взаємодії з оточенням та спрямовує свою активність на самозміну у бік ідеалу та зміну оточуючого світу.

Зміст розділу знайшов своє відображення у публікаціях автора (Бортнікова О.В., 2016а; 2016b; 2017а; 2017b; 2017c; 2017d; 2018а).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ УЧИЛИЩ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

2.1. Діагностика вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Для розробки методики діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства необхідно окреслити сутність і структурні складові цього інтегративного особистісного утворення. Під поняттям «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв» ми розуміємо таке інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, що включає, мотив високих досягнень, сильну волю (мотиваційно-вольовий компонент), знання у галузі лідерології, фахові знання (когнітивний компонент), інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності (емоційно-ціннісний компонент), комунікативні і організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективної реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент).

Найвищим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства є готовність і здатність добирати та використовувати адекватні ситуації способи управлінського впливу на членів художніх, мистецьких колективів не порушуючи при цьому загальнолюдські та національні цінності. Іншим словом адекватна ситуації лідерська поведінка. Структура адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв обумовлює відповідні критерії і показники, що мають лежати в основі методики діагностики (див. табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

**Критерії та показники вихованості адаптивного стилю лідерства
студентів училищ культури і мистецтв**

№п/п	Критерії	Показники	Питання
1.	Мотиваційно-вольовий	<ul style="list-style-type: none"> актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; 	1. Чи хочете Ви досягти успіху, уславити себе добрими й визначними справами? 2. Чи є у Вас бажання досягти найвищої точки у сфері професійної діяльності
		<ul style="list-style-type: none"> наполегливість у досягненні мети; 	3. Труднощі і перешкоди для Вас це сигнал про те, що треба взяти «таймаут», бути напористішим, чи переключитись на інші види діяльності? 4. У творчій діяльності Ви чекаєте натхнення чи «умієте ним володіти»?
2.	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> професійні знання у галузі культури і мистецтв; 	5. Що Ви розумієте під поняттям «культурна і мистецька діяльність»? [7] 6. Встановіть відповідність культурно-історичних епох і адекватних їм характеристик.
		<ul style="list-style-type: none"> знання про сутність адаптивного стилю лідерства; 	7. Що ви розумієте під поняттям «адаптивний стиль лідерства»? 8. Допишіть ті стилі лідерства, які пропущені.
3.	Емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> інтериоризовані національні та естетичні цінності; 	9. Для Вас національні культурні надбання це запорука незалежності, соціальна і особиста цінність, або речі які мають ринкову вартість, чи «антикваріат якому почесне місце в музеї»? 10. Якщо побутова обстановка, з точки зору ідеалу краси, Вас не влаштовує Ви спокійно ставитесь до цього, будете змінювати все відповідно до власних смаків, чи для Вас головне комфорт, а не естетика?
		<ul style="list-style-type: none"> ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності; 	11. Перебуваючи у співтоваристві колег Ви будете намагатись привернути до себе увагу, виділитись своєю компетентністю, доведете свою вищість, чи Вам байдуже? 12. Для Вас лідерство в обраній справі це певна перевага, або дуже важливо і значимо, чи без нього можна обійтись, головне досягнення результату?

4.	Діяльнісно-рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> • готовність до застосування адаптивного стилю лідерства; 	<p>13. Якщо Ви працюєте з командою високопрофесійних колег, які виконують складне, неструктуроване, творче завдання, Ви оберете демократичний, ліберальний чи авторитарний стиль управлінського впливу?</p> <p>14. Що передбачає методика гуманістичного стилю лідерства (заохочення і стимулювання послідовників, створення умов для їх самореалізації, або забезпечення домінування власної волі над волею оточуючих, чи побудова взаємовигідних стосунків)?</p>
		<ul style="list-style-type: none"> • здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства. 	<p>15. Виберіть із запропонованого переліку прийоми самовиховання?</p> <p>16. Для Вас самовдосконалення і самовиховання це (необхідний шлях саморозвитку; важка повсякденна праця над собою; мене це не цікавить)?</p>
5.	Самооцінка вихованості адаптивного стилю лідерства		<p>17. Як Ви оцінюєте міру оволодіння адаптивним стилем лідерства в управлінні творчим, художнім чи мистецьким колективом (добре, задовільно, треба працювати над собою)?</p>

На основі цих критеріїв і показників розроблено анкету на 17 закритих питань з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства. Кожен показник розкривається за допомогою двох запитань анкети. У такий спосіб охоплено головні структурні компоненти, особистісні властивості, якості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Стуність узгоджується із структурою поняття, а від так і з системою розроблених критеріїв і показників. Показники ж виявляються за допомогою конкретних запитань. Це дозволило охопити виділені властивості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, що торкаються усіх компонентів структури особистості. Сімнадцяте питання (перевірочне), передбачає самооцінку студентом рівня вихованості адаптивного стилю лідерства. Крім того, закриті запитання анкети з визначення вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв поділяються на три категорії: сильні, середні і слабкі.

Відповідно, виділяються три рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв: достатній, середній, низький.

Для валідизації анкетного опитувальника, встановлення контролю за залежними і незалежними змінними необхідно оцінити точність використовуваного інструменту – анкети, зіставивши отримані в різних умовах дані із даним вже апробованих анкет. При оцінці нашої анкети слід переконатися у тому, що значення показників при проведенні вимірювань мають невелику випадкову помилку (статистична надійність анкети), дійсно вимірюють те, що необхідно виміряти (валідність) (Загвязинский В., Атаханов Р. 2005). У ході валідизації анкети нами розроблено таблицю відповідності критеріїв і показників апробованим методикам діагностики окремих складових, структурних компонентів адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва (див табл. 2.1.2)

Таблиця 2.1.2

Таблиця узгодження критеріїв і показників з апробованими методиками діагностики окремих складових вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва

№п/п	Критерії	Показники	Апробовані методики
1.	Мотиваційно-вольовий	<ul style="list-style-type: none"> актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; 	1. Діагностика мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов, В.А.Уразаева); 2. Шкала лідерських схильностей (Е. Жариков, Е. Крушельницький)
		<ul style="list-style-type: none"> наполегливість у досягненні мети; 	3. Опитувальник «Вольові якості особистості» (М.В. Чумаков); 4. Тест на асертивність (М. Дж. Сміт) 5. Дослідження рівня асертивності (В. Каппоні, Т. Новак); 6. Діагностика впевненості в собі (тест Райдаса).
2.	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> професійні знання у галузі культури і мистецтва; 	7. Адаптований тест критичного мислення Л.Старкі (адаптація Є.Л. Луценко)
		<ul style="list-style-type: none"> знання про сутність адаптивного стилю лідерства; 	8. Лідерський стиль (Р. Бейлз, К. Шнейер) - (Модифікація Т.В. Бендас)

3.	Емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> інтериоризовані національні та естетичні цінності; 	9. Шкала емоційного відгуку (А. Меграбян, Н. Епштейн); 10. Ціннісний опитувальник (С.Шварц); 11. Опитувальник термінальних цінностей (І.Г. Сенін)
		<ul style="list-style-type: none"> ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності; 	12. Методика вивчення вибору керівником різних форм влади в організації (Л. Ю. Левкович); 13. Шкала відносин "Лідер - Група" (Ф.Фідлер).
4.	Діяльнісно-рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> готовність до застосування адаптивного стилю лідерства; 	14. Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А.Г. Маклаков і С.В. Чермянін); 15. Методика «КОЗ» (В.В. Синявський і В.А. Федорошин); 16. Багатофакторний опитувальник лідерства (Bass В.М., Avolio В.Ж., 1995); 17. Лідерський стиль (Р. Бейлз, К. Шнейер) - (модифікація Т.В. Бендас)
		<ul style="list-style-type: none"> здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства. 	18. Рівень вираженості і спрямованості рефлексії (М. Грант); 19. Опитувальник рефлексивності (В.Н. Карандашев); 20. Діагностика рівня розвитку рефлексивності (А.В. Карпов).
5.	Самооцінка вихованості адаптивного стилю лідерства		21. Шкала самооцінки інноваційних якостей особистості (Лебедева Н.М., Татарка А.Н.) 22. Методика самооцінки управлінського потенціалу (О.Євтіхов)

Анкетне опитування з визначення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв (Додаток В) має доповнюватись застосуванням інших методів, а саме: спостереження, експертної оцінки, бесіди, експрес-методик виявлення схильності до лідерства (див. Додаток Г), практичних методів виявлення студентів із лідерськими нахилами (Лузан П.Г., & Сопівник І.В., & Виговська С.В. 2014).

Отже, методика діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв – це комплекс способів і процедур виявлення і вимірювання міри вихованості у майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, різних складових адаптивного стилю лідерства, а саме: мотиву високих досягнень, сили волі (мотиваційно-вольовий компонент), знань у галузі лідерології, фахових знань (когнітивний компонент), інтериоризованих загальнолюдських, національних

та естетичних цінностей (емоційно-ціннісний компонент), комунікативних і організаторських навичок, креативності, здатності до маніфестації престижу власної персони, готовності до застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом (діяльнісно-рефлексивний компонент). Критерії і показники покладені в основу методики діагностики обумовлені сутністю і структурою такого інтегративного особистісного утворення, як адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Вихованість окремих складових адаптивного стилю лідерства за певними критеріями і показниками визначається за допомогою анкетного опитувальника. Кожен із показників перевіряється двома питаннями та одним додатковим питанням самооцінки вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. Валідність критеріїв і показників та анкетного опитувальника з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва підтверджується апробованими методиками з вияву рівня вихованості певних складових адаптивного стилю лідерства. Поряд із авторською методикою визначення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв можуть використовуватись інші, апробовані методики діагностики («Лідерський стиль» (Р. Бейлз, К. Шнейер); діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов, В.А. Уразаєв); методика вивчення вибору керівником різних форм влади і самоорганізації (Л.Ю. Левкович) та інші), а також спостереження, бесіда, метод експертної оцінки.

Із метою проведення констатувального етапу експерименту нами було проведено підготовчий етап, який полягав у розробці методичного інструментарію діагностики, а також формування вибірки дослідження. Для кількісного розрахунку вибірки ми скористалися табличними даними, за якими для максимально допустимої похибки у 5% вибірка генеральної сукупності 1587 тис. осіб (усі студенти України) повинна становити не менше як 400 осіб. На наступному етапі нами сформовано вибірку –

відібрано 4 заклади вищої освіти у різних регіонах України, які готують фахівців у сфері культури та мистецтв (див. Табл. 2.1.3).

Таблиця 2.1.3

Розподіл вибірки

№	Назва закладу освіти	Кількість осіб
1	Комунальний заклад «Одеське училище мистецтв і культури імені К.Ф.Данькевича»	104
2	Дубенський коледж культури і мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету	100
3	Харківське музичне училище імені Б.М.Лятошинського	106
4	Полтавське музичне училище імені М.В.Лисенка	156
Всього		466

Таким чином, вибірка становить 466 осіб, що є достатнім для науково-педагогічного дослідження, і забезпечує достовірність результатів не менше як на 95%.

Констатувальний етап експерименту передбачав проведення діагностичних зрізів. Вважаємо за доцільне детально зупинитися на аналізі результатів діагностики. Одним із найбільш ефективних діагностичних методів дослідження є опитування, зокрема письмове. За допомогою методу анкетування нами було опитано 466 студентів закладів вищої освіти культури і мистецтв. Цікавими виявилися відповіді студентської молоді на запитання анкети. Так, дані анкетування свідчать, що переважаюча більшість студентів закладів культури і мистецтва хочуть у майбутньому досягти успіху в житті. Сучасна студентська молодь має бажання здійснювати хороші, визначні справи, досягати вершин творчості, визнання, слави. При чому така тенденція характерна для студентів закладів вищої освіти, які розміщені в різних регіонах країни (див. Рис.2.1.1).

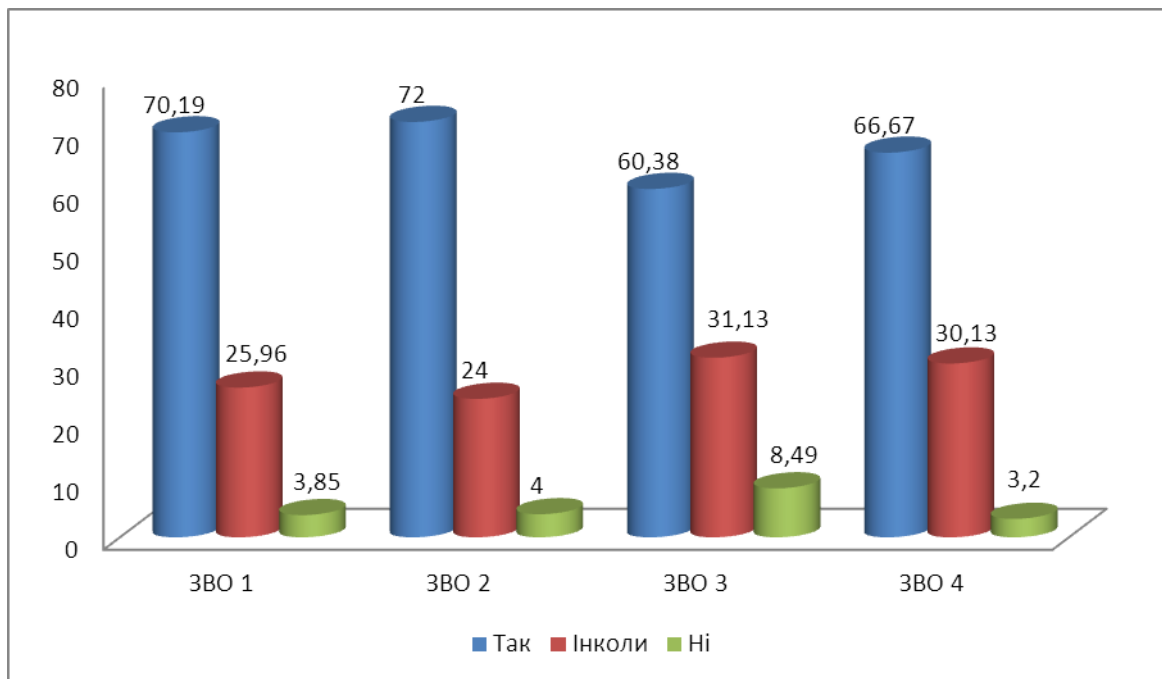

Рис. 2.1.1 Відповіді студентів закладів культури і мистецтва на запитання «Чи хочете Ви досягти успіху в житті?», у %

Узагальнені дані подані на Рис. 2.1.1. свідчать, що 67,17 студентів мають бажання досягти успіхів у майбутньому, прославитися, самореалізуватися; 28,11% вважають, що для них важливо жити в гармонії з природним і соціальним оточенням, а конкурентна боротьба це конфліктогенний фактор; 4,72% – не хочуть докладати зусиль для досягнення успіху, для них головним є збереження здоров'я, тихе і непомітне життя. Аналіз результатів опитування у розрізі окремих курсів свідчить, що студенти старших курсів, у порівнянні із молодшими, менш вмотивовані до досягнення успіху в житті. Така тенденція зумовлює необхідність включення до системи виховної роботи елементів тренінгових занять, мотиваційних вправ для розвитку потреби досягнення успіху як у житті в цілому, так і професійній діяльності зокрема.

Цікавими виявилися відповіді студентів вищих закладів культури і мистецтва на вмотивованість досягати успіхів у професійній діяльності. Надзвичайно позитивним є той факт, що більшість студентів даних закладів хочуть у майбутньому працювати за фахом та досягати вершин професійної творчості (див. Табл. 2.1.4).

**Відповіді студентів закладів культури і мистецтв
щодо бажання досягати успіху в професійній діяльності**

ЗВО	ЗВО 1		ЗВО 2		ЗВО 3		ЗВО 4		Разом	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Так	73	70,19	84	84	68	64,15	122	78,21	347	74,46
Не впевнений	27	25,96	12	12	25	23,59	23	14,74	87	18,67
Ні	4	3,85	4	4	13	12,26	11	7,05	32	6,87
Разом	104	100	100	100	106	100	156	100	466	100

Аналіз результатів поданих у таблиці 2.1.4. свідчить, що 74,5% студентів закладів вищої освіти культури і мистецтва I-II рівнів акредитації мають бажання досягти пікової точки у сфері професійної діяльності, їм подобається майбутня професія, яку вони здобувають у закладі освіти, вона їх захоплює та надихає. 18,67% студентів даних закладів освіти здобувають фах не для того щоб «хапати зірки», а щоб мати професію за рахунок якої буду жити забезпечено. І тільки 6,87% опитаних студентів вважають, що їм треба віддавати мінімум, а брати максимум, оскільки – це закон ринку, коли заощаджується енергія, матерія, ресурси при цьому важливо отримати все необхідне. Важливо відзначити, що в процесі детального аналізу встановлено закономірність між відповідями студентів на окремі запитання опитувальника. Зокрема існує кореляція між відповідями студентів на два зазначені вище запитання. Загальна тенденція полягає в тому, що студенти, які не бажають досягати успіхів у житті, здійснювати вагомні справи, не мають бажання й досягати вершин у професійній діяльності. Позитивним є те, що відсоток таких студентів незначний, у цілому менше 10% (4,72% та 6,87% відповідно).

Отже, отримані результати опитування свідчать, що 67,17 студентів закладів вищої освіти культури і мистецтва I-II рівнів акредитації мають бажання досягти успіхів у житті, прославитися, самореалізуватися, і 74,5% студентів мають бажання досягти пікової точки у сфері професійної діяльності. Незначна різниця у 7,33%, на нашу думку, свідчить, що більшість

студентів хочуть досягнути успіхів у житті у цілому, проте не для всіх молодих людей успіх у житті пов'язується із професійною самореалізацією.

За описаними вище ознаками можна говорити про рівень вихованості актуалізованої потреби в лідерстві та вмотивованості до високих досягнень студентів закладів вищої освіти культури і мистецтв I-II ступенів (див. Рис. 2.1.2).

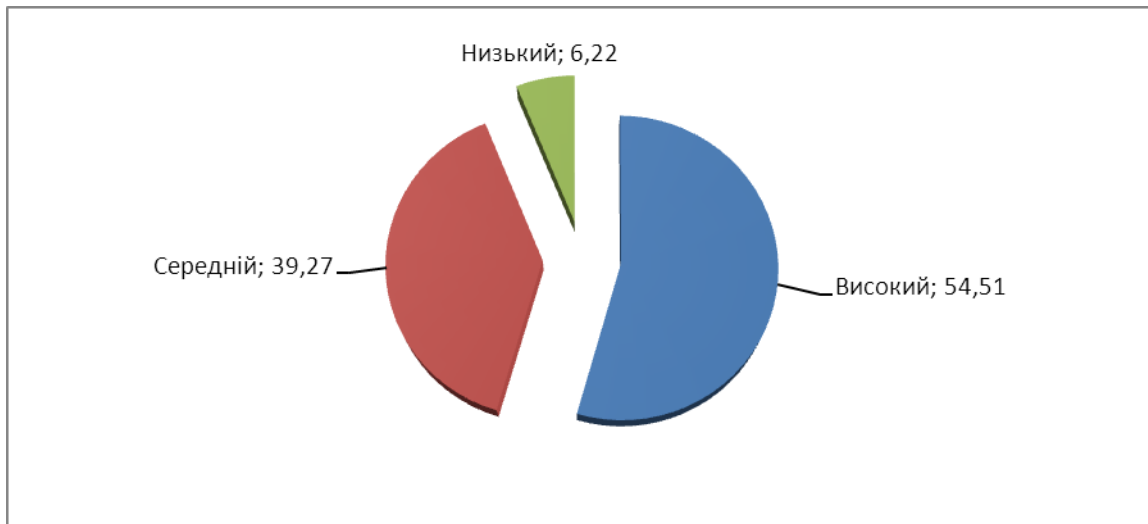

Рис. 2.1.2. Рівень вихованості актуалізованої потреби в лідерстві та вмотивованості до високих досягнень студентів закладів освіти культури і мистецтв

Дані рисунку 2.1.2 свідчать, що 254 студенти (54,51%) із 466 мають високий рівень вихованості потреби в лідерстві та вмотивовані до високих досягнень, 183 студенти (39,27%) – середній рівень і 29 осіб (6,22%) – низький рівень.

Для того, щоб бажання можна було реалізувати на практиці необхідно докладати вольових зусиль. Саме тому наступним запитанням, яке нас цікавило у процесі дослідної роботи, було виявлення готовності у респондентів долати життєві труднощі. Нами було з'ясовано як студенти реагують на перешкоди і труднощі, які у них з'являються. Результати подано у таблиці 2.1.5.

Таблиця 2.1.5

Відповіді студентів на запитання «Труднощі і перешкоди для Вас це»

ЗВО	ЗВО 1		ЗВО 2		ЗВО 3		ЗВО 4		Разом	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сигнал про те, що треба взяти «таймаут»	72	69,23	57	57	66	62,26	123	78,85	318	68,24
Бути напористішим	17	16,35	35	35	13	12,27	10	6,41	75	16,09
Переключитися на інші види діяльності	15	14,42	8	8	27	25,47	23	14,74	73	15,67
Разом	104	100	100	100	106	100	156	100	466	100

Аналіз результатів опитування, поданих у таблиці 2.1.5, свідчать, що більшість студентів (68,24%) у ситуації, коли виникають труднощі «беруть паузу», зупиняються, щоб обміркувати, оцінити ситуацію, вичікують розгортання подій, пасивно спостерігають. 16,09% – докладають вольові зусилля для подолання існуючих труднощів, активно діють, намагаючись змінити ситуацію. 15,67% – не довівши розпочатої справи до кінця переключаються на інші види діяльності.

З метою вивчення наполегливості у досягненні поставленої мети нами було запропоновано наступне запитання студентській молоді: «У творчій діяльності Ви чекаєте натхнення?». Відповіді респондентів подано у таблиці 2.1.6.

Таблиця 2.1.6

Відповіді студентів на запитання «У творчій діяльності Ви чекаєте натхнення?»

Відповіді студентів	осіб	%
Ні, я умію ним володіти і можу продукувати нову якість за необхідності	110	23,61
Так, для процесу творчості натхнення є необхідним атрибутом продукування нової якості	278	59,65
Для мене повторення, вдале копіювання, наслідування краще, а ніж спроби і помилки у створенні чогось нового	78	16,74
Всього	466	100

Дані таблиці 2.1.6 свідчать, що більшість студентів (59,65%), готові чекати на натхнення у творчій діяльності, а не докладати вольових зусиль для її здійснення. Проте майже кожен четвертий студент (23,61%) закладу культури і мистецтв I-II рівнів акредитації переконаний, що за необхідності може наполегливо працювати і створювати новий продукт. 16,74%, із числа опитуваних, не готові працювати творчо, докладати зусиль для того, щоб продукувати щось нове, а віддають перевагу копіюванню чужого. На наше переконання така тенденція викликає певне занепокоєння, зважаючи на специфіку закладів вищої освіти культури і мистецтв, що вимагає від представника фаху в першу чергу творчості та наполегливості у створенні нових мистецьких продуктів, управлінні творчими колективами.

Оцінюючи у цілому рівень вихованості наполегливості у досягненні поставленої мети студентів закладів вищої освіти культури і мистецтв I-II рівнів акредитації варто зазначити, що він викликає певні занепокоєння (див. Рис. 2.1.3). Так, студентів із високим рівнем вихованості наполегливості у досягненні мети тільки 84 (18,03%); із середнім рівнем більше половини – 290 (62,23%), а із низьким – 92 (19,74%).

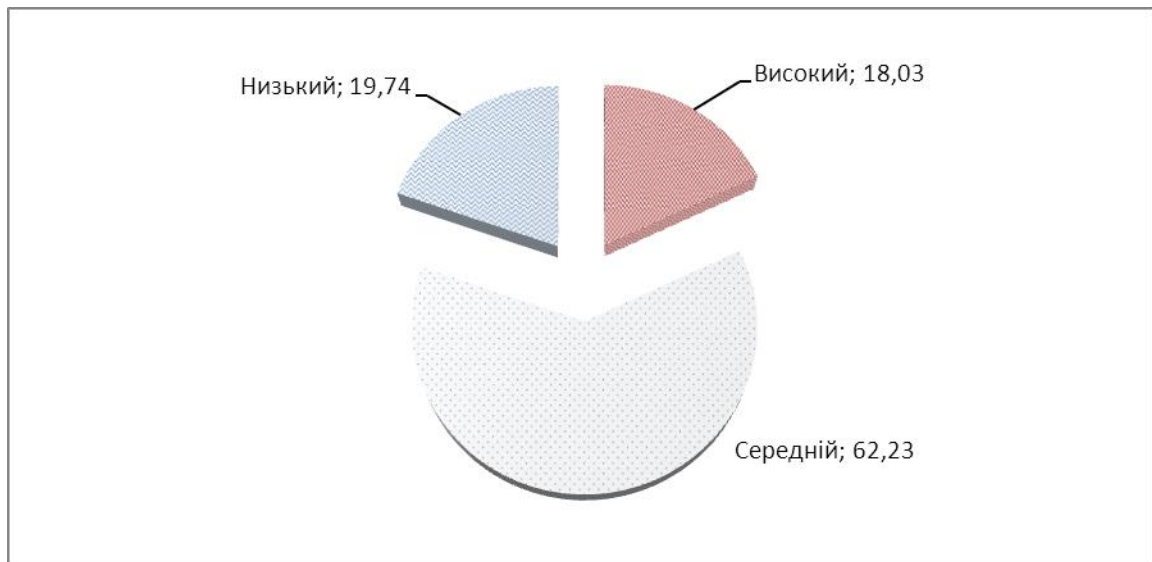

Рис. 2.1.3. Рівень вихованості наполегливості у досягненні мети студентів закладів вищої освіти культури і мистецтв I-II р.а.

Однією із важливих складових особистості є когнітивна сфера. Оскільки провідною діяльністю для студентської молоді є навчання, здобуття нових знань, в тому числі із фаху, розвиток професійної компетентності, тому важливо вивчати наскільки ефективним є освітній процес, чи достатньо засвоюються базові знання. З цією метою нами було здійснено аналіз навчальних досягнень студентів училищ культури і мистецтв, який свідчить, що більшість студентів успішно засвоюють навчальний матеріал. Окрім цього, нами в процесі письмового опитування було запропоновано студентській молоді вирішити тестові завдання, які свідчать про наявність професійних знань у галузі культури і мистецтва. Так, одне із тестових завдань передбачало вивчення рівня розуміння сутності самого поняття «культурна і мистецька діяльність». Результати виконання тестового завдання подані у таблиці 2.1.7.

Таблиця 2.1.7

Відповіді студентів на запитання «Що Ви розумієте під поняттям «культурна і мистецька діяльність?»

Відповіді студентів	осіб	%
Культурна діяльність – це все те, що у процесі активності створює людина на благо собі й іншим, оточуючому світу. Суттю мистецької діяльності є творчий акт переосмислення та перетворення. Мистецька діяльність найвищий прояв творчості	259	55,58
Культурна діяльність – це концерти, фестивалі, спектаклі, розваги і відпочинок, а мистецтво це те, що ми бачимо в музеях, картинах галереях і чуємо на концертах академічного жанру	149	31,97
Культурна діяльність – це поведінка людини, що відповідає етичними нормами, а мистецька діяльність – це коли створюється щось цікаве і привабливе	58	12,45
Всього	466	100

Результати дослідження, подані у таблиці 2.1.7 свідчать, що 55,58% студентської молоді закладів вищої освіти культури і мистецтв розуміють сутність понять «культурна діяльність», «мистецька діяльність», 31,97% – характеризуються поверховим усвідомленням зазначених дефініцій, а 12,45% – недостатнім рівнем усвідомлення базової професійної термінології.

Наступне тестове завдання, що може свідчити про міцність знань студентства у майбутній професійній сфері, передбачало встановлення відповідності означених культурно-історичних епох із пропонованими характеристиками. Завдання оцінювалося за трьохбальною шкалою (0, 1, 2). Результати тесту подано на рисунку 2.1.4.

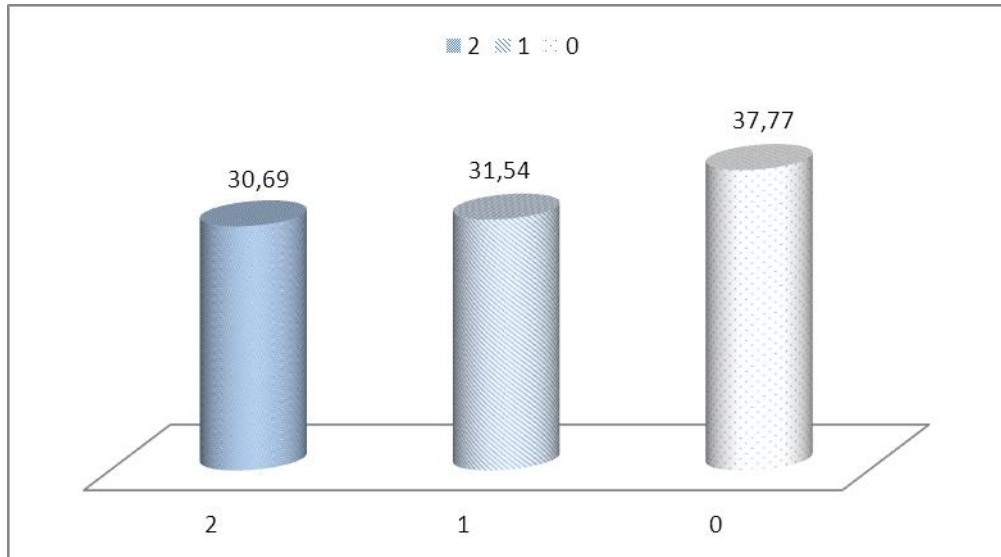

Рис. 2.1.4. Результати оцінювання відповідей студентів на тестове завдання щодо встановлення відповідності культурно-історичних епох їх характеристикам

Результати виконання зазначеного тестового завдання свідчать, що близько третини студентів правильно вирішили тест і засвідчили, що мають ґрунтовні знання і розуміння особливостей культурологічних процесів у різні історичні епохи (Античність, Середньовіччя, Відродження, Новий час); кожен третій студент частково правильно вирішив означені завдання; і майже кожен третій (37,77%) – не зміг дати правильні відповіді. Наявність порівняно значного відсотку студентської молоді училищ культури і мистецтв, що не змогли правильно встановити відповідність між пропонованими культурно-історичними епохами і їх характеристиками, на нашу думку, може бути обумовлено тим, що до опитування були залучені студенти різних курсів, у тому числі й перших, які ще не здобули ґрунтовних фахових знань.

Підсумовуючи результати двох вище зазначених тестових завдань студентами училищ культури і мистецтва, ми бачимо, що відсоток студентів із ґрунтовними знаннями, які усвідомлюють сутність основних професійних понять, орієнтуються в культурно-історичному розвитку людства становить – 15,62 %; із частковими знаннями у галузі – 50,65 %; із спорадичними, несистематизованими знаннями – 33,73 %.

Однією із важливих характеристик майбутнього лідера художнього колективу, провідного фахівця у галузі є знання особливостей відносин у колективі, внутрішньогрупової динаміки, прийняття управлінських рішень, стилів управління колективом та лідерським стилем. Саме тому, нами було з'ясовано, що розуміють сучасні студенти під поняттям «адаптивний стиль лідерства». Відповіді подані у таблиці 2.1.8

Таблиця 2.1.8

Відповіді студентів на запитання «Що Ви розумієте під поняттям «адаптивний стиль лідерства?»»

Відповіді студентів	осіб	%
Це сукупність якостей лідера, які забезпечують йому пріоритет в інтерперсональних стосунках на основі ефективного здійснення значимої для спільноти діяльності та дозволяють лідеру добрати способи впливу адекватні до ситуації	229	49,14
Це коли член спільноти пристосовується до умов зовнішнього середовища, шукаючи так звану «зону комфорту»	141	30,26
Це готовність керівника іти на поступки своїм підлеглим, відповідно до їх настроїв	96	20,6
Всього	466	100

Результати опитування, подані у таблиці 2.1.8 свідчать, що близько половини студентів (49,14%) можуть обрати із запропонованих відповідей привальне визначення сутності поняття «адаптивний стиль лідерства», і приблизно у такої ж кількості осіб (50,86%) фіксуємо труднощі із розумінням даного терміну. Така ситуація, на нашу думку, пов'язана із тим, що у навчальних планах студентів училищ культури і мистецтва відсутня дисципліна, або ж факультативний курс із основ лідерства.

Нами було також запропоновано студентам три класифікації стилів лідерства, але у кожній з них пропущено по одній назві. Студенти повинні були самостійно дописати відсутню назву стилю лідерства у пропорованих класифікаційних рядах (а) авторитарний, демократичний, ____; стиль зорієнтований на виконання завдання і стиль зорієнтований на ____; Параноїдальний, шизоїдний, компульсивний, ____ . Результати кількості правильно поданих відповідей респондентів подано на рисунку 2.1.5.

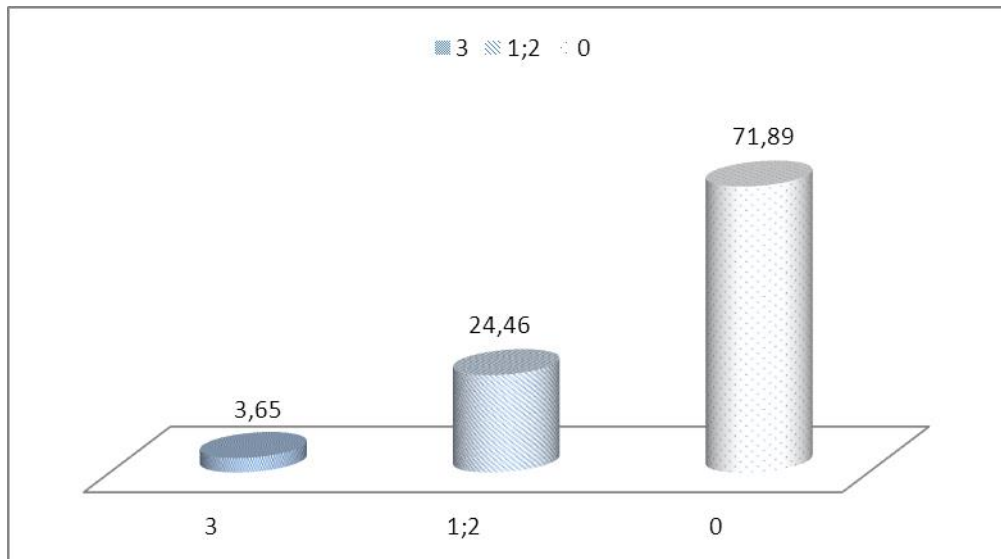

Рис. 2.1.5. Результати відповідей студентів на знання стилів лідерства

Із рисунку 2.1.5 можна зробити висновок, що тільки 3,65% студентської молоді мають систематизовані знання про стилі лідерства, 24,46% мають часткові знання у галузі лідерології і у більшості студентів училищ культури і мистецтва такі знання відсутні.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що за показником – знання про сутність адаптивного стилю лідерства, у 41,2% студентів фіксуємо низький рівень вихованості; у 56,65% – середній, і тільки в 2,15% – високий. Саме тому, в навчально-виховному процесі закладів освіти культури і мистецтва, при підготовці фахівців необхідно звертати увагу на озброєння студентів знаннями з основ лідерства. Це може бути здійснено шляхом введення дисциплін, факультативів, так і окремих модулів та тем у

складі дисциплін з психології чи управління. Також, варто звернутися і до потенціалу позааудиторної роботи, через організацію школи лідерства, тренінгів, семінарів тощо.

Переконання у значній мірі визначають емоційно-ціннісну сферу особистості. За допомогою опитування нами з'ясовано ставлення студентів до національних культурних надбань (див. Табл. 2.1.9).

Таблиця 2.1.9

**Відповіді студентів на запитання
«Для Вас національні культурні надбання це»**

Відповіді студентів	осіб	%
запорука незалежності, соціальна і особиста цінність	223	47,85
речі, які мають ринкову вартість	147	31,55
«антикваріат, якому почесне місце в музеї»	96	20,6
Всього	466	100

Як свідчать результати подані у таблиці 2.1.9 більшість студентської молоді ставиться до національних культурних надбань як до загальнодержавної, соціальної та особистісної цінності. Кожен третій студент вважає, що національні культурні надбання – це речі, що мають лише певну ринкову цінність, а кожен п'ятий не бачить будь-якої цінності, окрім історичної.

Про ступінь розвитку естетичних смаків студентства і сприйняття краси як цінності свідчить і те, наскільки молоді люди готові змінювати оточуюче середовище відповідно до ідеалів краси та естетики. Тому студентству було поставлено наступне запитання: «Що Ви будете робити, якщо побутова обстановка, з точки зору ідеалу краси, Вас не влаштовує?». Аналіз результатів відповідей студентської молоді на дане запитання свідчить, що: 30,26% (141 особа) спокійно поставляться до такої ситуації, нічого не будуть змінювати; 29,18% (136 осіб) у першу чергу дбатимуть про комфорт, а не естетику; 40,56% (189 осіб) будуть змінювати все відповідно до власних естетичних смаків та відчуття краси.

У процесі дослідження встановлено, що рівень вихованості адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв за показником «інтериоризовані національні та естетичні цінності» становить: високий рівень – 11,59%; середній рівень – 54,51%; низький рівень – 33,7%.

Важливою складовою ціннісних орієнтацій студентів училищ культури і мистецтв є ставлення до лідерства, як до цінності, тому нами було з'ясовано ставлення студентства до лідерства у майбутній професійній діяльності. Аналіз відповідей свідчить, що для 25,75% студентів – лідерство є важливим і значимим тільки тому, що завдяки цьому вони зможуть забезпечити домінування власної волі над волею оточення і досягати своїх цілей. Більшість, 44,64% молоді вважає, що лідерство – це готовність служити людям і своїй країні, власними знаннями і уміннями приносити користь своїм рідним, близьким та суспільству. 29,61% респондентів вважають, що головним у майбутній професійній діяльності є не стільки лідерство, домінування, скільки досягнутий результат.

Цікавим виявилось вивчення поведінки студентської молоді у співтоваристві колег. Так, зокрема, 48,28% молоді (225 осіб) відзначають, що намагаються налагодити розмову так, щоб збагатись професійно, завоювати симпатії, знайти однодумців, підняти настрій колегам, надихнути їх. 31,98% (149 осіб) відзначають, що їм, як правило, байдуже до того, що відбувається навкруги, головне аби було цікаво собі і колегам. 19,74% (92 осіб) роблять все для того, щоб привертати до себе увагу, виділятись своєю компетентністю, доводити свою вищість.

За показником «ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності», зафіксовано 15,02% – студентів закладів освіти культури і мистецтв із високим рівнем, із середнім – 53%, із низьким – 31,98%. Такі результати засвідчують, що тільки кожен четвертий студент усвідомлює і сприймає лідерство як певну цінність (особисту, соціальну чи культурну).

Знання, переконання, світогляд, ціннісні орієнтації, почуття, потреби і мотиви у своїй сукупності визначають дії і вчинки людини. Саме тому наступним нашим завданням було виявити рівень готовності студентської молоді – майбутніх фахівців у сфері культури і мистецтва до застосування на практиці адаптивного стилю лідерства. З цією метою нами було змодельовано виробничу ситуацію, а студенти повинні були обрати найбільш ефективний на їх думку, стиль управління. Результати подані на рисунку 2.1.6.

Рис. 2.1.6. Результати опитування студентів щодо обрання стилю управління в професійно орієнтованій ситуації, у %

Отже, більшість студентської молоді (219 осіб) готові обирати демократичний стиль управлінського впливу при вирішенні складного, неструктурованого, творчого завдання, створювати умови для висловлення і розгляду різних думок та варіантів розв'язку професійної ситуації, мотивувати колег до прийняття спільних, виважених рішень. Кожному четвертому студенту (131 особа) імпонує авторитарний стиль прийняття управлінських рішень, вони готові нав'язувати свою думку, погляди і не прислухатися до високопрофесійних колег, але разом із цим, брати на себе всю повноту відповідальності за виконання завдання. 24,89% студентів (116

осіб) готові дати на відкуп своїх фахових колег прийняття важливих професійних рішень.

Одним із завдань опитування було виявлення готовності студентської молоді вирішувати групові завдання на засадах поваги, толерантного та гуманного ставлення до колег. Як на практиці студентська молодь готова реалізувати гуманістичні засади управління свідчать результати подані у таблиці 2.1.10.

Таблиця 2.1.10

**Відповіді студентів на запитання щодо
реалізації методики гуманістичного стилю лідерства**

Відповіді студентів	осіб	%
заохочення і стимулювання послідовників, створення умов для їх самореалізації	169	36,27
забезпечення домінування власної волі над волею оточуючих	110	23,6
побудова взаємовигідних стосунків	187	40,13
Всього	466	100

Позитивним є той факт, що значна частина сучасної студентської молоді, в процесі реалізації гуманістичного стилю лідерства готова будувати відносини із колегами шляхом їх заохочення і стимулювання, створення умов для самореалізації. Проте, занепокоєння викликає те, що 23,6% молодих людей не мають розуміння і не готові застосовувати гуманістичний стиль управління, а переконані в ефективності авторитаризму, безапеляційного домінування власної волі над волею оточуючих. Якщо порівнювати результати подані на рис.2.1.6 і в таблиці 2.1.10 щодо відсотку респондентів із вираженим авторитарним підходом до вирішення професійних завдань та тих, хто переконаний у домінуванні власної волі навіть у гуманістичному стилі управління, то бачимо, що все ж таки, певна частка молодих людей розуміє сутність гуманістичного підходу, але не готова застосовувати його на практиці.

Здатність студентської молоді обирати гуманістичний стиль лідерства, шляхом заохочення колег та спільного прийняття оптимального

управлінського рішення у професійних ситуаціях, переважання демократичного стилю управління свідчать про рівень готовності до застосування адаптивного стилю лідерства. Результати дослідження свідчать, що студентів закладів вищої освіти культури і мистецтв із високим рівнем готовності до застосування адаптивного стилю лідерства – 11,8%; із середнім – 48,07%, і з низьким – 40,13%.

Одним із дієвих методів виховання, особистісного саморозвитку впродовж життя є самовиховання. Тому наступний етап дослідження полягав у діагностиці здатності студентської молоді до самовиховання. У процесі експериментальної роботи встановлено, що 26,61% респондентів (124 осіб) не розуміють і не можуть ідентифікувати прийоми самовиховання; 48,71 % (227 осіб) мають поверхові уявлення щодо можливостей самовиховання; 24,68% (115 осіб) до прийомів самовиховання відносять самоаналіз, самопримус, самозаохочення, «аналіз прожитого дня».

Ставлення студентської молоді закладів вищої освіти культури і мистецтва до самовиховання та самовдосконалення подано у таблиці 2.1.11.

Таблиця 2.1.11

Відповіді студентів на запитання «Для Вас самовдосконалення, самовиховання це»

Відповіді студентів	осіб	%
важка повсякденна праця над собою	162	34,76
необхідний шлях саморозвитку	259	55,58
мене це не цікавить	45	9,66
Всього	466	100

Результати дослідження, подані у таблиці 2.1.11 свідчать, що більшість студентської молоді (55,58%) вважають самовиховання і самовдосконалення необхідними шляхами саморозвитку, а кожен третій розцінює їх як важку і повсякденну працю, проте викликає занепокоєння те, що кожен десятий респондент не цікавиться можливостями власного розвитку. Сучасна молодь – це люди які живуть і працюватимуть у XXI столітті – ера інформаційної і технологічної революції, коли масив знань швидко збільшується,

оновлюється, тому без самовдосконалення неможливо буде досягнути успіхів у будь-якій сфері життєдіяльності. Саме тому, нами було детальніше проаналізовано кореляцію між собою відповідей респондентів, які не цікавляться самовдосконаленням із їх бажанням досягти у майбутньому успіху, прославитися. Результати кореляційного аналізу свідчать, що із 45 респондентів, які не цікавляться самовдосконаленням 24 особи (53,33%) хочуть у майбутньому досягти успіхів, визнання, слави; 15 осіб (33,34%) вважають, що для них важливо жити в гармонії з природним і соціальним оточенням, а конкурентна боротьба це конфліктогенний фактор; 6 осіб (13,33%) – бажають зберігати здоров'я, жити тихо і непомітно. Таким чином, результати проведеного аналізу засвідчили, що 53,33% із числа тих, хто не цікавиться самовихованням не мають розуміння, що для того аби досягти певних успіхів необхідно докладати зусиль, займатися саморозвитком та самовдосконаленням.

Важливими і цікавим в контексті дослідження стало питання вивчення самооцінки вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. З цією метою респондентам було задано запитання «Як Ви оцінюєте міру власного володіння адаптивним стилем лідерства в управлінні творчим, художнім чи мистецьким колективом?». Відповіді на дане запитання подані у таблиці 2.1.12.

Таблиця 2.1.12

Самооцінка студентами рівня вихованості адаптивного стилю лідерства в управлінні творчим колективом

Відповіді студентів	осіб	%
треба працювати над собою	177	37,98
задовільно	134	28,76
добре	155	33,26
Всього	466	100

Отже, результати дослідження самооцінки свідчать, що більшість студентів (37,98%) вважають, що їм ще потрібно працювати над собою аби удосконалити знання і навички адаптивного стилю лідерства в професійній

діяльності. Для цього необхідно реалізувати в роботі із студентською молоддю системну, наукову обґрунтовану методику виховання адаптивного стилю лідерства.

Узагальнення результатів анкетування дало нам можливість визначити рівень вихованості адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв за показниками, рівнями та в цілому. У таблиці 2.1.13 подано дані щодо рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтва за визначеними показниками.

Таблиця 2.1.13

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтв за показниками

	ПОКАЗНИКИ	Високий	Середній	Низький
		%	%	%
1	Актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень	54,51	39,27	6,22
2	Наполегливість у досягненні мети	18,03	62,23	19,74
3	Професійні знання у галузі культури і мистецтв	15,62	50,65	33,73
4	Знання про сутність адаптивного стилю лідерства	2,15	56,65	41,2
5	Інтериоризовані національні та естетичні цінності	11,59	54,51	33,7
6	Ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності	15,02	53	31,98
7	Готовність до застосування адаптивного стилю лідерства	11,8	48,07	40,13
8	Здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства	9,01	71,25	19,74

Найменший відсоток студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за такими показниками як: знання про сутність адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства; інтериоризовані національні та естетичні цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства. У той же час виявлена значна кількість студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за показниками: актуалізована потреба у

лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; наполегливість у досягненні мети; професійні знання у галузі культури і мистецтва; ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності. Такі результати підтверджують попередні висновки про те, що студентська молодь закладів культури і мистецтв, з однієї сторони прагне досягнути успіху, готова докладати до цього зусилля, має певні професійні знання, хоче працювати за фахом, усвідомлює лідерство як цінність, проте недостатньо готова до застосування на практиці адаптивного стилю лідерства, немає ґрунтовних знань у цій галузі, неготова до саморозвитку.

У таблиці 2.1.14 висвітлено рівні вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтва за критеріями.

Таблиця 2.1.14

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтва за критеріями

№	Рівні Критерії	Високий		Середній		Низький	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	Мотиваційно-вольовий	223	47,85	147	31,55	96	20,6
2	Когнітивний	41	8,8	250	53,65	175	37,55
3	Емоційно-ціннісний	62	13,31	251	53,86	153	32,83
4	Діяльнісно-рефлексивний	48	10,3	278	59,66	140	30,04

Результати дослідження, подані у таблиці 2.1.14 свідчать, що за мотиваційно-вольовим критерієм найбільший відсоток студентської молоді із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства, і відповідно найменша частка студентів із низьким рівнем. Студенти є вмотивованими до лідерства і можуть докладати вольових зусиль для досягнення життєво важливих цілей. За когнітивним критерієм найменший відсоток студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства, і відповідно найбільша частка молодих людей із низьким рівнем. Це є свідченням того, що студентської молоді не вистачає знань у професійній сфері та особливо з основ лідерства. Це пояснюється тим, що на констатувальному етапі

експерименту здебільшого було залучено студентів молодших курсів, з метою можливості проведення подальшої експериментальної роботи саме із цією вибіркою.

Для визначення загального рівня вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтв нами було підраховано для кожного студента загальну кількість балів, які вони набрали в результаті опитування. Кількість балів увідповіднена рівням: 0-19 балів – низький рівень; 20-25 балів – середній рівень; 26-32 бали – високий рівень. Узагальнення результатів щодо рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтв у розрізі окремих закладів подано в таблиці 2.1.15.

Таблиця 2.1.15

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв у розрізі окремих закладів

ЗВО	ЗВО 1		ЗВО 2		ЗВО 3		ЗВО 4	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	6	5,77	5	5	10	9,43	13	8,33
Середній	53	50,96	53	53	43	40,57	87	55,77
Низький	45	43,27	42	42	53	50	56	35,9
Разом	104	100	100	100	106	100	156	100

Результати діагностичного зрізу свідчать, що високий рівень вихованості адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв, залежно від закладу коливається в діапазоні від 5% до 9,43%; середній рівень від 40,57% до 55,77%; низький рівень від 35,9% до 50%. Якщо розрахувати загальний рівень вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв в усій вибірці, то отримаємо такі дані: високий рівень зафіксовано у 34 осіб; середній рівень у 236 осіб; низький рівень – у 196 осіб. У відсотковому значенні результати подані на рисунку 2.1.7.

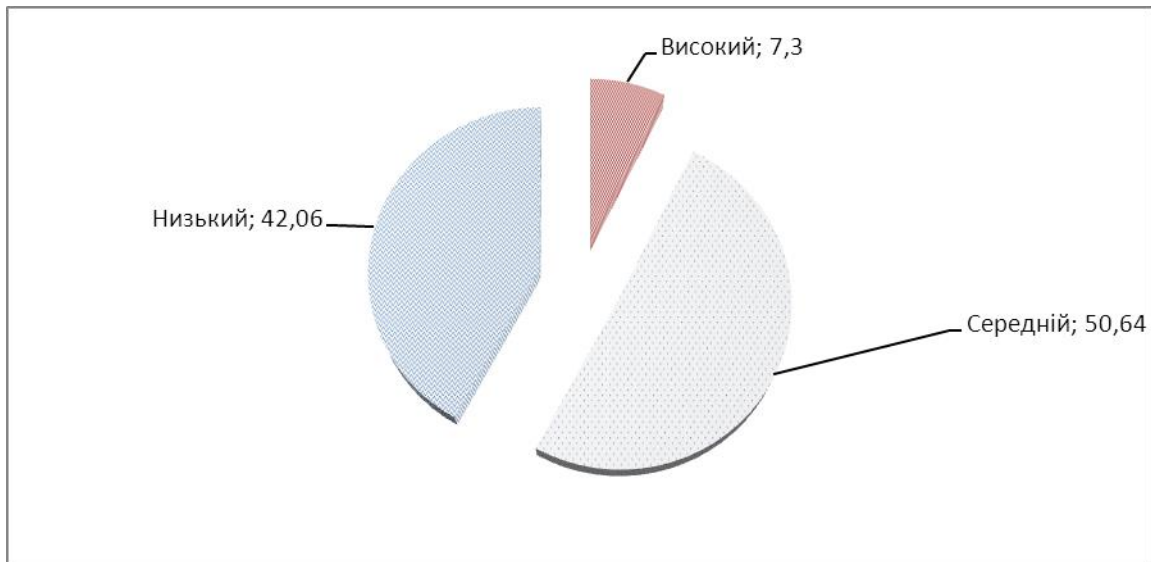

Рис. 2.1.7. Рівень вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Порівняння результатів діагностики рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв за авторською та апробованими методиками в розрізі показників подано у таблиці 2.1.16.

Таблиця 2.1.16

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів за авторською та апробованими методиками в розрізі показників, осіб

Показники	Високий		Середній		Низький	
	Авторська	Апробована	Авторська	Апробована	Авторська	Апробована
Актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень	254	247	183	185	29	34
Наполегливість у досягненні мети	84	87	290	284	92	95
Професійні знання у галузі культури і мистецтва	73	66	236	237	157	163
Знання про сутність адаптивного стилю лідерства	10	12	264	275	192	179
Інтериоризовані національні та естетичні цінності	54	66	255	252	157	148
Ставлення до лідерства як особистої, соціальної цінності	70	59	247	269	149	138
Готовність до застосування адаптивного стилю лідерства	55	61	224	233	187	172
Здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства	42	43	332	326	92	97

Аналіз результатів, поданих у таблиці 2.1.16 свідчить, що суттєвих відмінностей (до 5%) у рівнях вихованості адаптивного стилю лідерства студентів за визначеними показниками не існує.

Наступним етапом експериментальної роботи був поділ вибірки на контрольну та експериментальну групи. При такому поділі враховували необхідність дотримання однорідності. Для збереження чистоти впливу експериментальної змінної на експериментальну групу нами прийнято рішення проводити формувальний етап експерименту в закладах, де будуть навчатися студенти тільки експериментальних груп. Оскільки до діагностичного зрізу було залучено студентів із чотирьох різних закладів вищої освіти, тому контрольна і експериментальна групи повинні складатися із студентів, що навчаються у двох різних закладах вищої освіти. Попередній аналіз результатів рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства студентів та показник чисельності студентської молоді дали нам підстави для припущення, що об'єднання студентів ЗВО 1 і ЗВО 3 (а також ЗВО 2 і ЗВО 4) дасть однорідні групи і збалансованість за чисельністю. Результати подано у таблиці 2.1.17.

Таблиця 2.1.17

Поділ вибірки на контрольну та експериментальну групи

	Група 1 (ЗВО 1,3)		Група 2 (ЗВО 2,4)	
	осіб	%	осіб	%
Високий	16	7,62	18	7,03
Середній	96	45,71	140	54,69
Низький	98	46,67	98	38,28
Разом	210	100	256	100

Із таблиці 2.1.17 видно, що дві групи за рівнями вихованості адаптивного стилю майже рівні. За високим рівнем фіксуємо різницю лише в 0,59%; за середнім рівнем – 8,98%; за низьким рівнем – 8,39%. Виходячи із того, що у першій групі (ЗВО 1,3) більша кількість студентів із низьким рівнем (на 8,39%), тому варто обрати цю групу як експериментальну, а другу як контрольну (ЗВО 2,4). З метою перевірки однорідності контрольної та експериментальної групи вважаємо за доцільне застосувати методи

математичної статистики, зокрема критерій χ^2 . Для розрахунку означеного критерію заносимо дані у таблицю 2.1.18.

Таблиця 2.1.18

Вихідні дані розрахунку критерію χ^2 для контрольної та експериментальної групи

Рівні	Емпіричні частоти		Всього
	Експериментальна група	Контрольна група	
Високий	16 (А)	18 (Б)	34
Середній	96 (В)	140 (Г)	236
Низький	98 (Д)	98 (Е)	196
Всього	210	256	466

Обчислення очікуваної частоти $n_{\tilde{i}}$:

$$(A) = 34 \cdot 210 / 466 = 15,32$$

$$(Б) = 34 \cdot 256 / 466 = 18,68$$

$$(В) = 236 \cdot 210 / 466 = 106,35$$

$$(Г) = 236 \cdot 256 / 466 = 129,65$$

$$(Д) = 196 \cdot 210 / 466 = 88,33$$

$$(Е) = 196 \cdot 256 / 466 = 107,67$$

Таблиця 2.1.19

Обчислення χ^2

Частота n_i	Очікувана частота $n_{\tilde{i}}$	$n_i - n_{\tilde{i}}$	$(n_i - n_{\tilde{i}})^2$	$\frac{(n_i - n_{\tilde{i}})^2}{n_{\tilde{i}}}$
16	15,32	0,68	0,4624	0,030182768
18	18,68	-0,68	0,4624	0,024753747
96	106,35	-10,35	107,1225	1,007263752
140	129,65	10,35	107,1225	0,826243733
98	88,33	9,67	93,5089	1,058631269
98	107,67	-9,67	93,5089	0,868476827
				$\chi^2 = 3,815552096$

Оскільки критичне значення $\chi^2_{0,05}$ (за таблицею) становить 5,991, то експериментальне менше, оскільки становить 3,815, а це свідчить про те, що між контрольною і експериментальною групами суттєвої різниці не існує і вони є однорідними.

2.2. Узагальнення зарубіжного та національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

На сучасному етапі розвитку нашої держави досить стрімко відбуваються значні зміни у суспільно-політичній та економічній сфері. Масове колективне мислення, що було характерною ознакою минулого століття змінюється на індивідуальне мислення особистості, яка прагне бути самостійності та відповідальності, має активну життєву позицію та здатна адаптуватися до соціальних умов, що постійно змінюються.

У контексті нашого дослідження варто розглянути зарубіжний досвід виховання адаптивного стилю лідерства у студентів, які навчаються у закладах культури і мистецтв. Педагогічна практика зарубіжних країн має значні здобутки щодо виховання лідерських якостей, реалізації лідерського потенціалу, широко популяризується активна громадська позиція та патріотизм. Досліджуючи досвід виховання у закладах освіти інших країн, ми отримуємо можливість проаналізувати зіставити його із українськими практиками та віднайти шляхи удосконалення вітчизняної системи виховання адаптивного стилю лідерства.

Зважаючи на те, що у зарубіжних країнах виховання студентів відбувається, як у процесі опанування навчальних дисциплін, так і у позааудиторній діяльності, широко розвинутою є система студентських рад та організацій. Над дослідженням діяльності органів студентського самоврядування у закладах вищої освіти за кордоном працювали такі вчені як Д.Алфімов, І. Василенко, В. Даниленко, Я. Жукровський, К. Левківський, Ю.Кращенко, Р.Сопівник, М. Степко та інші. За кордоном такі організації, як правило, називаються студентськими союзами, студентськими асоціаціями або студентським урядом.

У США заклади вищої освіти, що мають гуманітарну спрямованість, називаються «коледжами вільних мистецтв». Особливістю їх є те, що освітня

програма спрямована на розвиток загального рівня інтелекту та творчих здібностей, а не на опанування конкретної спеціальності. Такі коледжі здебільшого мають незначну кількість студентів, тому це дозволяє реалізувати їх лідерський та творчий потенціал. Найпрестижнішими вважаються коледжі Амхерст і Вільямс (штат Массачусетс) і університет Уеслі (штат Коннектикут), коледжі «Сім сестер» (Вища освіта в США, 2016).

Українська дослідниця проблем та специфіки виховання студентів у США О.Зарва зазначає, що: «структура студентських організацій в університетах та коледжах США є складною та розгалуженою, однак у порівняльному контексті можна виділити спільні риси, притаманні всім студентським організаціям, які функціонують у кожному американському вищому навчальному закладі. Їхня діяльність забезпечується шляхом активної співпраці різноманітних студентських об'єднань під керівництвом студентського управління, яке в свою чергу складається з низки студентських комітетів та рад» (Зарва О. М., 2011. с. 128-133). Оскільки основною метою діяльності студентських організацій є представлення інтересів студентів не лише у межах закладу освіти, а й на регіональному та національному рівні, саме вони є основною школою лідерів. Варто зазначити, що структура студентської організації схожа на структуру уряду США, оскільки вона також включає в себе законодавчу, виконавчу та судову гілки влади (Зарва О.М., 2011. с. 129).

Сучасні дослідники вивчаючи проблему створення законодавчої бази студентського самоврядування, звертають увагу на те, що студенти самостійно розробляють Конституцію для студентської організації, беручи за зразок Конституцію США (Гриньова М. В., с. 70). Система студентських організацій коледжів культури і мистецтв США тісно співпрацює та перебуває під контролем Студентського уряду. Серед таких організацій дослідники відзначають «Лідерські уряди», «Виборчі уряди», які і є основними осередками виховання адаптивного стилю лідерства у студентів.

Також, студенти постійно беруть участь у виборах різного рівня, соціально-політичних дебатів.

Необхідно зауважити, що постійно проводяться культурно-масові заходи у студентському середовищі, у процесі підготовки та проведення яких студенти оволодівають основними навичками адаптивної лідерської поведінки. Серед таких заходів варто відзначити: покази театральних вистав або кіноперегляди (наприклад, Бостонський «Студентський союз О'Коннелл»), організація діяльності студентських видавництв та засобів масової інформації (наприклад, клуб «Стилус») (Зарва О. М., 2011, с. 130).

У контексті нашого дослідження варто відзначити думку дослідниці О.Зарви, що «позааудиторною роботою зі студентами займаються професійні структуровані підрозділи, які існують у кожному вищому навчальному закладі США та стосуються будь-яких сфер, що представляють інтерес для студентської общин і формують її особистий ріст» (Зарва О. М., 2011, с. 131). Ми вважаємо, що залучення досвідчених професіоналів до виховної роботи є передумовою отримання високих результатів у процесі виховання лідерських якостей. Куратори студентських груп проводять постійні дослідження щодо визначення особистісних характеристик та задатків кожного, заповнюють індивідуальні карти та працюють над розкриттям лідерського, творчого, інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців.

Отже, виховання різних психологічних утворень адаптивного стилю лідерства у студентів коледжів США відбувається такими шляхами: участь у волонтерській роботі, громадській і соціально-політичній діяльності плюс супровід і психологічна допомога з боку кураторів. Наводимо думку О. Зарви «громадська діяльність студентів спрямована на формування активного громадянина американського суспільства, який виконує місію «служіння соціуму» та керується такими моральними цінностями, як добро, совість, правда, чесність, справедливість, прагнення до соціальної гармонії, висока повага до закону, толерантність, терпимість, патріотизм, готовність захищати Батьківщину, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, прагнення

до національної єдності» (Зарва О. М., 2011, с. 131). Дослідниця зазначає, що діяльність усіх студентських організацій у закладах освіти орієнтується на реалізацію лідерських програм, оскільки основним завданням системи американської освіти постає виховання активних лідерів, з високорозвинутими організаторськими якостями та моральними, національно-патріотичними цінностями.

Досліджуючи діяльність органів студентського самоврядування у закладах вищої освіти інших країн (Польщі, Канади, Франції, Великої Британії), ми поділяємо думку О. Шпаківської, яка вважає виховну роботу у цих закладах досить раціональною. Інтереси студентського колективу активно відстоюються на всіх рівнях організації освітньої діяльності. Важливо зазначити, що діяльність органів студентського самоврядування у згаданих країнах не залежить від адміністрації закладу освіти у фінансовому та правовому аспекті. Досить потужною є матеріальна база польських закладів освіти, оскільки кошти виділяються, як із бюджету університету, так і від спонсорських організацій та добровільних внесків (Шпаківська О., 2013).

Досвід виховання адаптивного стилю лідерства у закладах вищої освіти Канади теж є досить значним та вартим для наслідування. Дослідник К. Осборн звертає увагу на те, що діяльність студентських організацій тісно пов'язана з усіма реформаційними процесами, що відбуваються у суспільстві та базується на засадах демократії, структурованості, фінансової незалежності. Це забезпечує можливість для студентських лідерів здобувати реальний досвід відстоювання прав свого колективу та організації його ефективної діяльності, а також досвід активної часті у суспільно-політичних подіях (Osborn K., 1996. 31–58).

Ми погоджуємося з думкою І. Василенко стосовно того, що позитивно впливає на процес виховання лідерських якостей особистості потужна інформаційна підтримка з боку адміністрацій закладів освіти Канади, які через сайти та інші види і засоби інформації ведуть постійну роз'яснювальну

роботу серед студентів стосовно їх прав, обов'язків, специфіки діяльності студентських організацій, можливостей реалізації своїх здібностей та задатків у середовищі коледжу (Василенко І., 2005. с. 147-152).

Королівський коледж мистецтв у Великій Британії є світовим лідером мистецької освіти, оскільки він існує понад 150 років, має потужні власні виховні традиції та акумулює досвід інших провідних закладів освіти. Ще один всесвітньовідомий мистецький коледж – Беллербіс Оксфорд, де студенти отримують знання у галузі мистецтва, засобів масової інформації, гуманітарних наук. Творча атмосфера, яка панує у коледжі, сприяє засвоєнню нових знань та вмінь для професійної та особистісної реалізації (Беллербіс коледж, 2017).

Досвід виховання адаптивного стилю лідерства у студентів закладів освіти Великої Британії формувалася впродовж століть, тому система студентських організацій тут є досить неординарною. Велика кількість студентських рад, спілок, урядів активно та ефективно діють здебільшого у окремо побудованих містечках. Переважна більшість студентів, що вступають до студентських організацій, прагнуть не цікавого дозвілля чи соціального захисту, а саме набуття навичок і умінь для побудови власної політичної кар'єри в майбутньому. Практично при всіх студентських спілках діють школи для майбутніх політиків, де лідери оволодівають навичками ораторського мистецтва, здобувають знання з психології та політології, набувають вмінь, які необхідні для ефективної самореалізації у політичній діяльності. За рахунок спонсорів та бюджету закладу освіти постійно проводяться масові заходи, де студенти розважаються та одночасно здобувають досвід прийняття різного роду рішень у динамічних, змінних умовах (Майструк С., & Кондрацька Ю., 2017).

Основною метою виховної роботи з формування лідерських навичок молоді у таких країнах як США, Велика Британія, Канада, Польща є розв'язання таких завдань: формування особистості з розвинутою системою особистісних якостей, здатної до існування в багатонаціональному та

полікультурному суспільстві; виховання громадянина-лідера, який бере активну участь у суспільно-політичній діяльності; виховання людини, що прагне існувати у гармонії з суспільством та природою.

А. Троцько та Ю. Бекетова, досліджуючи проблему виховання студентів у зарубіжних країнах, наголошують, що виховання лідерів «передбачає й підготовку до національних свят, виконання патріотичних пісень, щоденну клятву на вірність прапору. Серед методів та форм виховання перевага надається «активним методам», а саме: методу соціодрами; відкритої трибуни; соціально-психологічним тренінгам, які навчають студентів правильно спілкуватися, розв'язувати дискусійні питання мирним шляхом; аналізу соціальних ситуацій; іграм-драматизації тощо. Також, використовуються й традиційні методи – бесіди, диспути, лекції, семінари та деякі інші» (Троцько А.В., & Бекетова Ю.В., 2017).

Україна потребує нового покоління лідерів, які будуть здатні швидко адаптуватися до реально існуючих умов середовища і ефективно взаємодіяти як між собою, так і з соціумом на шляху до реалізації поставлених завдань. У нашій країні розвивається система організацій, що спрямовують свою діяльність на виховання майбутніх лідерів, які зможуть приймати виважені та обґрунтовані рішення, створювати у колективі атмосферу взаємоповаги та взаєморозуміння, є творчими та креативними особистостями. Так, у 2015 році була заснована Українська академія лідерства для студентів та учнів старших класів. У цьому навчальному закладі майбутніх лідерів навчають бути вільними, справжніми, мудрими творчими, дружити та любити Україну (Про нас, 2018).

Провідні українські та зарубіжні педагоги, бізнесмени, суспільні діячі діляться зі студентами своїм професійним та життєвим досвідом, викладаючи такі дисципліни як «Лідерство», «Цінності», «Політика як раціональна форма суспільства», «Інтегральна динаміка та управління мріями», «Історична пам'ять», «Нові парадигми економічного мислення», «Критичне мислення», «Комунікації та інновації», «Управління проектами» та інші, що гармонійно

поєднуються, сприяють формуванню та розвитку лідерських якостей особистості. Освітній процес спрямований не тільки на інтелектуальний розвиток, а й на фізичний та емоційно-естетичний (Про нас, 2018).

Міністерством молоді та спорту України спільно з Українською академією лідерства проводяться Всеукраїнські молодіжні форуми відповідального лідерства під час яких молодь бере участь у лекціях, обговореннях та панельних дискусіях, а також практикується у виконанні командних вправ та суспільно важливих завдань. Ці заходи спрямовані на формування активної позиції молоді та їх лідерських якостей. Під час проведення таких форумів студенти оволодівають навичками самопрезентації, ефективної роботи в команді, вчаться вести переговори та виступати перед аудиторією. Проведення таких заходів для студентських лідерів є ще однією можливістю для них знайти нових друзів та отримати корисний досвід (Плани заходів всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій, 2018).

Одним із ефективних та випробуваних шляхів виховання адаптивного стилю лідерства у закладах освіти є створення студентських організацій, характерною особливістю яких є їх здатність виступати системою впливу однолітків один на одного, тобто процес гармонізації досвіду особистих і колективних відносин та виховання особистості здійснюється колективним суб'єктом.

Всеукраїнський молодіжний рух «Лец Ду Іт Юкрейн» постійно організовує Всеукраїнські молодіжні форуми взаємодії та розвитку, під час яких міністерство у співпраці з громадським сектором обговорює та реалізує молодіжні проекти. Для майбутніх лідерів проектна робота є важливим щабелем на шляху до професійного зростання, оскільки в процесі розробки та реалізації проекту молодь здобуває навички ефективного управління колективом, взаємодії з різними соціальними групами, отримує досвід прийняття рішень у динамічних умовах розвитку суспільства, у ході реалізації якого проводиться серія заходів для молоді за моделлю «Молодь

для молоді» з метою формування та утвердження адаптивного лідерства, виховання у молоді почуття патріотизму, ознайомлення з досвідом діяльності місцевих молодіжних організацій у процесі реалізації молодіжної політики (Плани заходів всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій, 2018).

Головною метою сучасних українських закладів освіти є виховання громадянина, який повноцінно та всесторонньо підготовлений до життя у динамічному суспільстві (Ткаченко Л.М., Ковальчук В.І., 2014, с. 4).

Державні училища культури і мистецтв активно впроваджують у освітньо-виховний процес різні форми роботи з метою виховання окремих складових адаптивного стилю лідерства у студентів. Виховна робота в училищах культури і мистецтв базується на засадах демократизму, гуманізму, толерантності. Певною мірою використовується потенціал студентського самоврядування та студентської профспілкової організації, які є справжніми школами лідерів. Характерною рисою виховного процесу у училищах культури і мистецтв є певні можливості для використання засобів мистецтва. Підготовка та проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів дозволяють студентам проявити та розвинути свої лідерські якості, навчитися бути відповідальними, креативними та творчими, приймати рішення вчасно та обдуманно.

У Вінницькому училищі культури і мистецтв імені М.Д. Леонтовича суб'єкти освітнього процесу цілеспрямовано співпрацюють для створення повноцінного освітньо-виховного середовища. Широко впроваджуються новітні технології, а талановиті та високопрофесійні педагоги допомагають студентам реалізувати свій потенціал у різних царинах. Різноманітні форми і методи виховної роботи сприяють не лише формуванню професійних рис, а й вихованню гармонійної особистості з розвинутими лідерськими здібностями. Цьому слугують: зустрічі з представниками правоохоронних органів та владних структур, тематичні вечори, диспути, студентські конференції, бесіди, години цікавих повідомлень, години відвертих спілкувань,

(проводяться згідно комплексного плану виховної роботи серед студентів училища, планів роботи циклових комісій, планів роботи кураторів груп, Студентської Ради та ін. Великою популярністю серед студентів користуються такі заходи як Дні Європи, Дні вишиванки, під час проведення яких студенти акцентують свою увагу на цінностях – як європейських, так і національних. Адміністрація Вінницького училища культури і мистецтв прагне виховати у своїх студентів ціннісне ставлення до традицій і звичаїв рідного народу, у той же час ознайомлює їх з традиціями країн Європи, оскільки наша держава перебуває на шляху до євроінтеграції та потребує нового покоління лідерів, які будуть здатні адекватно поєднувати у своїй діяльності кращі здобутки світового та національного досвіду розбудови держави на засадах демократії (Виховна робота, 2017).

Сумське вище училище культури і мистецтв імені Д.С. Бортнянського головною метою виховної роботи проголошує формування творчої, креативної, відповідальної особистості, яка зможе успішно реалізувати творчий і лідерський потенціали в умовах інформаційного суспільства знань. Одним із методів виховання такої особистості є, звичайно, участь у культурно-масових заходах та суспільно значущих справах. Виховання адаптивного стилю лідерства у студентів училища відбувається шляхом залучення їх до діяльності різнопланових творчих колективів та організації ефективної роботи органів студентського самоврядування. Адміністрація та студентська організація училища спільними зусиллями щорічно проводять Всеукраїнський конкурс хорових диригентів імені Д.С. Бортнянського серед студентів, на якому конкурсну програму виконує академічний хор училища. Унікальний в Україні конкурс проводиться з метою відродження славних традицій українського хорового мистецтва, підвищення рівня професіоналізму українських диригентів, виховання естетичних смаків та лідерських якостей у студентів, а головне – для відкриття нових імен починаючих свою творчу кар'єру диригентів. Студенти училища беруть активну участь у культурно-мистецькому житті міста, демонструючи свої

вистави у театрі для дітей та юнацтва. Постійними переможцями фестивалів та конкурсів всеукраїнського та міжнародного рівня є такі творчі колективи училища як Народний оркестр духових інструментів, ансамбль національних інструментів та Народний ансамбль народного танцю «Молодість». На базі училища проводяться Всеукраїнський конкурс читців імені видатного письменника-гумориста Остапа Вишні, Міжнародний конкурс молодих піаністів «Слобожанська фантазія», в рамках якого щорічно проводиться Міжнародний фестиваль класичної музики. Дбає колектив училища і про розширення міжнародних зв'язків – ансамбль народного танцю «Молодість» бере активну участь у фестивалях народної творчості, що проводяться у Болгарії, Румунії, Голландії, Росії, Білорусії та Естонії. Варто відзначити, що в закладі освіти велика увага приділяється і фізичному вихованню, проводяться Дні здоров'я та краси, у рамках яких відбуваються спортивні змагання та естафети (Про нас. Сумське вище училище культури і мистецтв ім. Д.С. Бортнянського, 2017).

Лозівське училище культури і мистецтв проводить активну роботу щодо виховання певних психологічних утворень адаптивного стилю лідерства у студентів. Педагогічний колектив та органи студентського самоврядування співпрацюють між собою, результатом чого є якісне та своєчасне виконання як освітніх, так і виховних завдань. Спорадично проводяться: тренінгові заняття з розвитку комунікативних навичок, профілактики негативних звичок, збереження здоров'я; зустрічі з представниками правоохоронних органів, психологами та спеціалістами з міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Студенти училища залучаються до участі у реалізації молодіжного соціального проекту «Бізнес-інкубатор «План Б», метою якого є сприяння у реалізації бізнес ідей молодих науковців та студентів через надання мікrokредитів, безкоштовних консультацій чи допомоги експертів. Реалізувати свій лідерський та творчий потенціал студенти можуть, ставши членами одного з творчих колективів – Народного ансамблю пісні і танцю «Сузір'я», вокального ансамблю духовної музики

«Аніма», фольклорного ансамблю «Чорнобривці», Оркестру народних інструментів, Оркестру духових і естрадних інструментів, ансамблю народного танцю «Родослав» (Лозівське училище культури і мистецтв, 2017).

У Калуському училищі культури і мистецтв робота органів студентського самоврядування злагоджена та впорядкована, суб'єкти виховання активно співпрацюють між собою відповідно до визначених обов'язків. У закладі постійно проводяться виховні заходи, які дають змогу студентам не лише проявити себе у професійному плані, а й виявити та розвинути лідерські якості. У коледжі організуються інтелектуальні змагання «Театральний брейн-ринг», де студенти можуть проявити як свою творчу майстерність, так й інтелектуальні та лідерські здібності. У 2017 році студенти провели реквієм пам'яті «Герої не вмирають... Просто йдуть у небеса...», присвячений Героям Небесної Сотні та учасникам АТО, відкрити виховну годину на тему: «Моя Україна – вільна держава, з нею пов'язую долю свою», під час яких основна увага акцентувалася на суспільно-політичних подіях, що відбуваються у нашій державі у останні роки. Студенти через вплив художнього образу змогли глибше зануритись у атмосферу, яку створили учасники заходів та осмислити роль кожного громадянина на шляху до виходу з негативної ситуації, яка склалася. Такі форми виховної роботи є доречними, оскільки студенти не лише отримують естетичну насолоду від споглядання виступу, а й формують власні емоційно-ціннісні уявлення та переконання про події в суспільстві, про свою роль у розбудові нашої держави (Виховна робота. Калуське училище культури і мистецтв, 2017).

Педагогічний колектив Житомирського коледжу культури і мистецтв імені І.Огієнка велику увагу приділяють не лише вихованню культурної, естетично-розвиненої особистості, а й вихованню майбутніх громадян як лідерів, що будуть діяти і творити на благо української державності. Це сучасний заклад, який є центром культури і духовності Житомирщини, випускники якого стають не лише професіоналами, а й національно

свідомими громадянами, готовими до життя у динамічному суспільстві. Естетично оформлене середовище коледжу, висококультурні, доброзичливі викладачі, старанні та відповідальні студенти – все це створює позитивну енергетику, яка сприяє вихованню гармонійної всесторонньорозвиненої особистості. Однією з ефективних форм роботи виховання різних компонентів адаптивного лідерства є функціонування телепроекту «Молоде TV», на якому студентами та викладачами Житомирського коледжу культури і мистецтв імені І.Огієнка створюються телепередачі для державної телекомпанії Житомира. Крім цього, постійно проводяться фестивалі-конкурси «Великодні дзвони», фестивалі духової музики «Сонячні кларнети», фестивалі екранних мистецтв «Пілігрим», конкурси, творчі вечори (Головна сторінка. Житомирський коледж культури і мистецтв, 2017).

Львівський коледж культури і мистецтв має майже столітню історію існування та напрацьовані власні ефективні методи і форми виховної роботи. Основною метою закладу освіти адміністрація проголошує «підготовку майбутньої генерації творчої інтелігенції, здатної до творення культурних цінностей та естетичних надбань» (Львівський коледж культури і мистецтв. Про нас, 2017). За час навчання у коледжі студенти можуть всебічно розвиватися та набувати лідерських навичок. Для цього організовані такі студентські об'єднання як мистецький клуб «Через мистецьку палітру віків», редакційна колегія студентської газети «Студентський креативчик», літературно-фольклорний вернісаж «Духовні витoki нашого народу». Серед найпопулярніших форм та методів виховної роботи, спрямованої на формування лідерської поведінки студентів Львівського коледжу культури і мистецтв є: благодійні заходи та акції милосердя; дискусії на різнопланові теми: моральні, етико-естетичні, культурні, суспільно-політичні; вивчення Святого Письма на заняттях; зустрічі з видатними людьми, громадськими лідерами, представниками духовенства, бізнесменами, митцями; залучення молоді до культурних християнських традицій шляхом ознайомлення з духовною музикою, іконописом, архітектурою; привчання до збереження

національних звичаїв, традицій та обрядів через проведення регулярних театралізовано-обрядових дійств. У коледжі активно діють багато різнопланових творчих колективів: Оркестр народних інструментів; Ансамбль народних інструментів; Оркестр духових інструментів; Зведений хор училища; Жіночий вокальний ансамбль; Чоловічий вокальний ансамбль; Ансамбль народного танцю «Діброва»; Ансамбль сучасної хореографії; Студентський театр мініатюр (Львівський коледж культури і мистецтв. Творчі колективи, 2017).

Київський коледж культури і мистецтв готує фахівців у культурно-мистецькій галузі. Для реалізації завдань виховання лідерів та розвитку їх творчого потенціалу на базі коледжу діють творчі колективи: ансамбль народної пісні «Роксолана», ансамбль народної музики «Будьмо!», духовий оркестр та оркестр народних інструментів, академічний хор «Форманта», ансамбль бандуристок, ансамбль народного танцю «Молодощі», рок-гурт «Києвичі» та естрадні ансамблі.

Студенти і випускники коледжу щорічно перемагають в престижних міжнародних, всеукраїнських та обласних фестивалях і конкурсах. Сприяє процесу виховання адаптивного стилю лідерства діяльність молодіжної громадської організації «Студконцерт». Її члени постійно організовують молодіжні фестивалі, презентації шоу-програм, тематичні вечори, концерти, вистави, гала-концерти, мюзикли, ярмарки, аукціони. Крім цього, дана організація проводить зустрічі молоді з видатними артистами кіно та театру, культурними діячами, митцями, не лише українськими, а й закордонними. Важливою функцією даної студентської організації є допомога у залученні професійних постановочних служб, виконавців, художніх колективів, сприяння у створенні художньої ради та редколегії з метою дотримання високого рівня проведення мистецьких заходів як у художньому, так і у технічному аспекті. Не менш важливою функцією є проведення конференцій та тренінгів для сприяння у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців у галузі культури і мистецтв, надання їм консультативної та організаційної,

методичної та інформаційної допомоги, створення нових колективів та студій. Члени студентської організації активно працюють над розширенням міжнародних зв'язків творчої молоді.

Усі форми діяльності молодіжної громадської організації є ефективними та важливими у вихованні різних психологічних утворень пов'язаних з лідерськими здатностями особистості. Проте, узагальнивши національний досвід виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, можна відзначити, що на сьогодні, як на міжнародному, так і загальнодержавному рівні і в окремо взятих училищах культури та мистецтв існують певні форми методи і засоби реалізації лідерського потенціалу особистості студентів. У той же час, система виховної роботи спрямована на виховання саме адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, як цілісне утворення, у вказаних закладах освіти потребує удосконалення, або побудови на відповідних науково-обґрунтованих підходах і принципах.

Одним із ефективних та випробуваних шляхів виховання адаптивного стилю лідерства у закладах освіти як за кордоном, так і в Україні є створення умов для функціонування та стимулювання діяльності студентських організацій.

2.3. Педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

В довідковій літературі подається визначення поняття «умова». Так, в «Універсальному словнику енциклопедії» умова трактується як фактор який визначає чи робить можливим виникнення певного стану речей (випадки, явища, стосунки, характеристики), а також фактор, який збільшує його ймовірність (Універсальний словник енциклопедія, 2001, с. 1397). У науковій літературі під педагогічними умовами розуміють: сукупність заходів (способів), що забезпечують досягнення студентами та наставниками

відповідного рівня діяльності (Артеменко О.В., 2012); певну обставину, яка впливає (прискорює чи гальмує) формування чи розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості» (Карпенко Л.А., 1998, с. 97); категорію, що визначається як система форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені і вони необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети» (Пехота О.М., 2003, с. 5); середовище, в якому стає можливим отримання максимального педагогічного ефекту без значних матеріальних затрат та зусиль (Серьогіна І.К., 2011.); обставини, що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу (Бражнич О.Г., 2001. с. 11).

Зважаючи на це, під педагогічними умовами виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв ми будемо розуміти обставини від яких залежить успішне досягнення означеної педагогічної мети. Реалізація відповідних педагогічних умов оптимізує процес формування і розвитку усіх складових такого інтегративного особистісного утворення як адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Для виокремлення педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів нами проаналізовано ряд праць присвячених темам дотичним до обраної нами теми дослідження. Різні автори виділяють цілий ряд педагогічних умов, що впливають на процес розкриття їх лідерського потенціалу, розвитку і формування лідерських якостей, управлінської культури, організаторських навичок тощо. Беручи до уваги наукові праці за напрямом дослідження, враховуючи особливості сучасної педагогічної практики та наш особистий досвід роботи у системі закладів вищої освіти культури і мистецтв, наведемо ті педагогічні умови від яких, ймовірно, може залежати процес виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва, а саме: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства; 2) урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства

старшокласників; 3) створення стимулювального і розвивального середовища з використанням інтерактивних форм роботи (КТС, тренінги, рольові ігри); 4) створення гуманних відносин суб'єктів виховання (Ягоднікова В. В., 2006); 5) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах; 6) формування лідерської позиції на засадах особистіснозорієнтованого виховання; 7) забезпечення у виховному процесі можливостей для проявів лідерської поведінки, зокрема, завдяки участі в студентському самоврядуванні; 8) стимулювання рефлексивного ставлення до процесу розвитку лідерських якостей і вмінь (Буряк Т. П., 2009); 9) набуття досвіду лідерства у процесі практичного навчання (Мараховська Н.В., 2009); 10) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу; 11) організація цілеспрямованого процесу поступового формування управлінської компетентності з урахуванням навчальних стандартів і результатів педагогічного моніторингу розвитку професійної компетентності; 12) високий рівень педагогічної культури викладацького складу, що забезпечує суб'єкт-суб'єктні взаємодії під час підготовки у вищому навчальному закладі (Поздняков А. П., 2007, с. 32); 13) мотивація студентів до лідерства; 14) забезпечення готовності наставників до формування в студентів лідерських якостей; 15) формування громадської думки, яка стимулює лідерську поведінку студентів; 16) розвиток дієвих форм студентського самоврядування; 17) теоретична підготовка студентів з лідерології (Сопівник Р. В., 2012. Вип. 11. С. 91–96).

Задля відбору найбільш значимих педагогічних умов, з точки зору виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, нами застосовано метод експертної оцінки. Суть даного методу полягали у апріорній ранговій оцінці тієї чи іншої педагогічної умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і

мистецтв за шкалою – «дуже важлива», «важлива», «не важлива», а також передбачався варіант відповіді «не знаю». В ролі експертів були педагогічні працівники училищ культури і мистецтв та фахівці в галузі лідерології. Усього було залучено до експертної оцінки 23 педагогічні працівники, а також 6 фахівців у галузі лідерології. Експертна оцінка здійснювалася у письмово. Експерти заповнювали бланк (див. Таблицю 2.3.1)

Таблиця 2.3.1.

Бланк оцінки експертами важливості педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

	Педагогічні умови	Дуже важливо	Важливо	Не важливо	Не знаю
1	Формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства				
2	Урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства				
3	Створення стимулювального і розвивального середовища з використанням інтерактивних форм роботи (КТС, тренінги, рольові ігри);				
4	Побудова гуманних відносин суб'єктів освітньої взаємодії				
5	Наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах				
6	Формування лідерської позиції на засадах особистіснозорієнтованого виховання				
7	Забезпечення у виховному процесі можливостей для проявів лідерської поведінки, зокрема, завдяки участі в студентському самоврядуванні;				
8	Стимулювання рефлексивного ставлення до процесу розвитку лідерських якостей і вмінь				
9	Набуття досвіду лідерства у процесі практичного навчання				
10	Створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтва різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу				
11	Організація цілеспрямованого процесу поступового формування управлінської компетентності з урахуванням навчальних				

	стандартів і результатів педагогічного моніторингу розвитку професійної компетентності				
12	Високий рівень педагогічної культури викладацького складу, що забезпечує суб'єкт-суб'єктні взаємодії під час підготовки у вищому закладі освіти				
13	Мотивація студентів до лідерства				
14	Забезпечення готовності наставників до формування в студентів лідерських якостей				
15	Формування громадської думки, яка стимулює лідерську поведінку студентів				
16	Розвиток дієвих форм студентського самоврядування				
17	Теоретична підготовка студентів з лідерології				
18	Інше (ваш варіант):				

По завершенню оцінювання експертами важливості педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв було здійснено аналіз результатів опитування та математичну обробку даних. За умови, коли експерт оцінював визначену педагогічну умову як «дуже важливу», то вона набирала 2 бали, якщо «важливо» – 1 бал, якщо «не важливо» або «не знаю» – 0 балів. Пізніше усі бали сумувалися щодо кожної педагогічної умови окремо усіма експертами. Наступний етап передбачав присвоєння кожній педагогічній умові відповідного рангу – від найбільш важливої до менш важливої. Заключним етапом відбору педагогічних умов було визначення коефіцієнта вагомості кожної із них. Результати подані у Таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2

Результати експертного оцінювання педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

	Педагогічні умови	Сума балів	Ранг	Коефіцієнт вагомості
1	Формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства	43	I	0,087398
2	Урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства	29	VIII	0,058943
3	Створення стимулювального і розвивального	38	IV	0,077236

	середовища з використанням інтерактивних форм роботи (КТС, тренінги, рольові ігри);			
4	Побудова гуманних відносин суб'єктів освітньої взаємодії	18	XVI	0,036585
5	Наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах	42	III	0,085366
6	Формування лідерської позиції на засадах особистіснозорієнтованого виховання	25	XI	0,050813
7	Забезпечення у виховному процесі можливостей для проявів лідерської поведінки, зокрема, завдяки участі в студентському самоврядуванні;	28	IX	0,056911
8	Стимулювання рефлексивного ставлення до процесу розвитку лідерських якостей і вмінь	19	XV	0,038618
9	Набуття досвіду лідерства у процесі практичного навчання	35	V	0,071138
10	Створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу	42	II	0,085366
11	Організація цілеспрямованого процесу поступового формування управлінської компетентності з урахуванням навчальних стандартів і результатів педагогічного моніторингу розвитку професійної компетентності	23	XII	0,046748
12	Високий рівень педагогічної культури викладацького складу, що забезпечує суб'єкт-суб'єктні взаємодії під час підготовки у вищому закладі освіти	14	XVII	0,028455
13	Мотивація студентів до лідерства	33	VI	0,067073
14	Забезпечення готовності наставників до формування в студентів лідерських якостей	27	X	0,054878
15	Формування громадської думки, яка стимулює лідерську поведінку студентів	19	XIV	0,038618
16	Розвиток дієвих форм студентського самоврядування	30	VII	0,060976
17	Теоретична підготовка студентів з лідерології	22	XIII	0,044715
18	Інші	5	XVIII	0,010163
Всього		492		1

В результаті експертного оцінювання та математичної обробки даних дослідження нами виділено три найбільш важливі (коефіцієнт вагомості більше 0,08), з точки зору експертів, педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, а саме:

- 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства;

2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах; 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу.

Перша педагогічна умова – формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства. Наприклад, у посібнику Л. Кондратової, З.Гаркавенко, Г.Лактіонової «Професійна підготовка майбутнього педагога до виховної діяльності» (2017 р.) підкреслюється, що навчання і виховання є взаємопов'язаними процесами «...здійснення яких вимагає від педагога певної особистісної готовності, а також відповідних практичних знань, вмінь і навичок: спеціальних психолого-педагогічних знань, вмінь застосовувати ці знання на практиці, розвинених комунікативних навичок, в тому числі реагування у нестандартних ситуаціях, вміння змінювати соціально-рольову позицію у процесі спілкування, вмінь застосовувати евристичні підходи до організації виховної роботи, модерування ситуацій успіху та інше» (Сопівник Р. В., 2012). Крім того, автори стверджуються, що важливою чи визначальною ознакою методики виховної роботи є забезпечення самостійного мислення педагога, формування у нього здатності «...приймати нестандартні рішення (інноваційний стиль мислення), розуміння і визнання відмінностей між людьми у культурі, побуті та звичаях, у переконаннях та віруваннях як між народами, так і між етнічними, релігійними та іншими групами, вільно орієнтуватись у складних обставинах суспільного та особистого життя» (Кондратова Л.Г., &Гаркавенко З.О., &Лактіонова Г.М., 2016, с. 13) що є вкрай суттєвим для роботи зі студентами училищ культури і мистецтв.

Готовність зазначених нами вище суб'єктів освітнього процесу включала психологічний і методичний компоненти. Психологічний

компонент готовності суб'єктів освітнього процесу полягає в усвідомленні педагогічними працівниками значимості адаптивного стилю лідерства для подальшої професійної діяльності студентів, досягнення ними успіхів та утвердження на відповідних посадах, для національно-культурного відродження України, збереження і примноження її культурних і мистецьких надбань. У працях сучасних дослідників приділяється значна увага психолого-культурологічній підготовці педагогів-наставників. Так, вихователь як професіонал, особливо у закладах вищої освіти культури і мистецтв, повинен мати високу психологічну, педагогічну і культурологічну підготовку. Він має усвідомлювати важливість психологічного знання як методологічної основи виховання, розуміти важливість знань про культурно-історичний розвиток людської цивілізації, зокрема мистецтва у різних його проявах: музика, хореографія, література, живопис, архітектура, скульптура. Методичний компонент готовності суб'єктів освітнього процесу до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв передбачає оволодіння педагогічними працівниками знаннями, уміннями і навичками щодо використання, застосування методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів та методик діагностики рівня його вихованості. Також, педагог-наставник має уміти створювати культуро творче середовище, яке б спонукало вихованців до професійного, інтелектуального самовдосконалення, самовиховання відповідних властивостей з метою завоювання лідируючих позицій, актуалізувало потребу у високих досягненнях в царині обраної професії, стимулювало прагнення студента училища культури і мистецтв до вивіщення і домінування на основі експертного впливу на оточуючих, просування до ідеалу моральної, гуманістично налаштованої людини-культури XXI століття. Крім того, педагог має оволодіти уміннями застосовувати адекватні способи впливу на особистість з урахуванням її вікових та індивідуально-психологічних особливостей. Педагоги і наставники академічних груп училищ культури і мистецтв мають стати взірцем для наслідування

студентам, приваблювати їх прикладами лідерства, володіти високим рівнем управлінської культури, вражати непересічними досягненнями, володіти високим рівнем сформованості національної самосвідомості, бути ідеалом етичної, моральної поведінки.

Погоджуємося із думкою Н. Миропольської про те, що майбутній вчитель мистецьких дисциплін «має скеровувати творче зростання дитини, розкріпачити її внутрішні сили, розширити межі вибору з-поміж цінностей, зробити учня чутливим до духовного ... Тільки вчитель із сформованою готовністю до професійного саморозвитку буде спроможним допомогти учням реалізувати свою унікальність і самим стати світом культури, що може справити відчутний вплив, як на вертикаль розвитку (вивищення самої людини), так і на горизонтальну динаміку – рівень культурної зрілості суспільства». Таким чином дослідниця акцентує на важливій ролі вчителя мистецьких дисциплін, як у підготовці майбутніх поколінь професіоналів у галузі культури та мистецтва, високодуховних особистостей, так і в морально-духовному та культурному рівні всього суспільства. Підготовка вчителя мистецьких дисциплін повинна полягати у «розвивальному нарощенні його знань і почуттів, як онтогенетичного процесу набування, збереження й примноження духовно-ціннісних компонентів мистецтва з подальшою трансформацією в якісний вимір учнів, здатних адекватно відгукуватись на виклики реального життя» (Миропольська Н.Є., 2017, с.137).

Формування готовності викладачів училищ культури і мистецтв до формування адаптивного стилю лідерства студентів має включати й розвиток професійних компетентностей, зокрема вони повинні бути здатними «сприяти: накопиченню мистецько-естетичного досвіду в галузі класичного і сучасного мистецтва; розвитку емоційно-образного типу мислення; передачі традицій як культурного коду країн, чиє мистецтво вивчається; локальній (пов'язаній з найближчим оточенням), національній, європейській культурній самоідентифікації та усвідомленню і повазі до світових

цінностей; виконанню компенсаторної функції, завдяки якій учням вдається досягти релаксації, гармонізувати іноді порушені стосунки з оточенням і розвинути соціально-комунікативні вміння; наданню дитині можливості вивільнити свою часто закріпачену натуру шляхом самостійних пошуків і знаходження власного незапозиченого слова, думки, дії» (Миропольська Н.Є., 2017, с.137-138).

Виховний процес, у ході якого формуються новоутворення, які визначають адаптивний стиль лідерства особистості, є бінарним, двостороннім і передбачає керівництво педагога та активність і самодіяльність студента. Виховання, як процес формування гармонійно і всебічно розвиненої особистості, ефективно реалізує свої завдання тільки тоді, коли воно підтримується самовиховання, самозміну особистості відповідно до ідеалу. З огляду на це, першим невідемним компонентом готовності студентів, як суб'єктів виховання, носіїв перетворювальної активності, є сформована орієнтація на відповідні ідеали і цінності, що визначають адаптивний стиль лідерської поведінки. У своєму дослідженні під ідеалом ми будемо розуміти уявлення про взірць людської сутності, що впливає із розуміння мети життя, його сенсу (В.Франкл). Цінності ми трактуємо як світоглядну орієнтацію людини, значимі для людини предмети і явища оточуючої дійсності, що переведні у внутрішній план (інтериоризовані) і стили її особистісним надбанням та визначають діяльність і поведінку, вчинки людини. Важливо, щоб студент оволодів методами і прийомами самовиховання, як процесу свідомої систематичної діяльності над собою спрямованої на вироблення якостей, які визначають адаптивний стиль лідерства. Таким чином, готовність студентів училищ культури і мистецтв до самовиховання адаптивного стилю лідерства також включає два компоненти: психологічний (усвідомлення значимості адаптивного стилю, його цінності) методичний (оволодіння прийомами самовиховання адаптивного стилю лідерства). Формуванню такої готовності мають приділяти належну увагу, як

педагогічні працівники, так і наставники академічних груп, інші суб'єкти виховної роботи училища культури і мистецтв.

Друга педагогічна умова – наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах. Виховний захід є формою організації виховання, зовнішнім вираженням внутрішньовпорядкованої взаємодії наставників і вихованців, що спрямована на передачу знань про моральні цінності і норми співжиття, формування соціальнокорисних навичок і звичок поведінки. Інколи виховні заходи називають виховними справами, що культивуються з метою організації змістовного дозвілля молоді. У такі виховні справи включаються студенти з метою набуття соціального досвіду, розвитку нахилів і обдарувань, вироблення соціально важливих особистісних якостей.

Навчальна програма, як нормативний документ який відображає зміст певної дисципліни, окреслює обсяг знань, умінь і навичок, яким мають оволодіти студенти училищ культури і мистецтв. Навчальна програма має містити матеріал і завдання, що забезпечуватимуть не тільки результати процесу навчання, бо освіта тоді відповідає вимогам коли одночасно реалізує триєдину ціль: навчай, виховуй, розвивай. З огляду на це, зміст навчальних дисциплін необхідно доповнити матеріалом, який слугуватиме цілям виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Тут ми торкаємось виховуючого навчання, результатом якого є не тільки знання, уміння і навички, а й певні особистісні якості. Виділені нами особистісні якості є психологічними утвореннями, які визначають здатність людини поводитись подібним чином у широкому діапазоні ситуацій (Р.Кеттел). Як уже зазначалось, певні якості (комунікативні і організаторські навички, креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, здатність згуртовувати мистецький

колектив з метою ефективної реалізації групових завдань) є структурними складовими адаптивного стилю лідерства. Ці якості можуть формуватись у процесі навчання. При цьому у змісті дисциплін ми робимо наголос на питаннях національно-патріотичного, морально-етичного, культурологічного змісту. При цьому слід показати роль лідера у відповідних царинах. Від лідера залежало виробництво нових знань, становлення певної науки чи галузі. Наприклад музичне мистецтво не можливо уявити без вкладу у його розвиток М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Леонтовича, Г. Верьовки, М. Лисенка, М. Скорика та інших. Різні науки, галузі знання, мистецтво і культура розвивались за участі національних творців, винахідників, організаторів експериментів і досліджень. Усе це необхідно показувати у змісті дисциплін. Коли йдеться про точні науки, то у навчальному процесі можна використовувати задачі в умовах і розв'язку до яких подається матеріал, цифрові дані, що акцентують на особливостях державотворчих і культуротворчих процесів в країні, ролі і місці лідера у них. Наші співвітчизники здійснили свій вагомий вклад у світову скарбницю культурних надбань і проявили себе в різних сферах людської життєдіяльності. Так, Федір Акименко знаменитий імпресіоніст в музиці, композитор, піаніст і диригент, Олександр Архипенко – український та американський скульптор, живописець і графік, основоположник кубізму в скульптурі, Давид Бурлюк український, художник-футурист, пропагандист авангардизму у живописі і поезії, Володимир Горовиць – американський піаніст українського походження, Соломія Крушельницька геніальна оперна співачка зі світовим ім'ям, яка поширювала добру славу про співочий український народ, популяризувала українські народні пісні виконуючи їх на своїх концертах, Іван Марчук – український та американський художник який 2007 р. увійшов до рейтингу 100 найвизначніших геніїв сучасності та інші. У цьому переліку варто згадати видатних українських мислителів, письменників Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Епіфанія Славинецького, Симеона Полоцького. Не можна обійти увагою

«українського Сократа» Григорія Сковороду – філософа, письменника, поета, автора вчення про «сродну працю», Великого Кобзаря Тараса Шевченка, незламного Каменяра Івана Франка та інших. У театральному мистецтві належне місце займають Марко Кропивницький, Карпенко-Карий, Микола Садовський, П.Саксаганський, М.Заньковецька, завдяки яким український театр відігравав помітну роль у культурному житті Європи. У кінематографії велику славу завоював кінорежисер Олександр Довженко, фільм якого «Земля» у 1958 р. на Всесвітній виставці віднесено до переліку 12-ти найкращих фільмів всіх часів і народів. Такого характеру інформація має пронизувати визначені виховні заходи, програми відповідних навчальних дисциплін, а відзначенню ювілеїв, пам'ятних дат героїв нашої історії мають бути присвячені лекторії, творчі вечори, театральні постановки, конференції і семінари.

Метод популяризації персоналій, який можна використовувати в контексті реалізації означеної педагогічної умови, дозволяє показати на прикладах видатних державних і громадсько-політичних діячів, усавлених митців і мислителів взірць лідерської поведінки, який студенти училищ культури і мистецтв мали б наслідувати, копіювати і повторювати. Науковці стверджують, що українська біографістика є потужним чинником націотворення, бо впливає на формування патріотичних якостей українських громадян, відродження історичної пам'яті. Історичною особистістю прийнято називати видатного державного, політичного, національного, культурно мистецького, громадського, релігійного, наукового, діяча, що справив помітний вплив на перебіг суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-історичних подій, які визначили на багато років уперед шляхи розвитку культури, країни, нації або людства (Воропаєва Т.С., 2016). Цим ознакам відповідають Кий, Аскольд і Дір, Дмитро («Байда») Вишневецький, Сиверин Наливайко, Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Виговський, Богдан Хмельницький, Дмитро Дорошенко, Іван Мазепа, Петро Калнишевський, Леся Українка, Симон. Петлюра, Михайло Грушевський,

Євген Коновалець, Сергій Єфремов, Олекса Ольжич, Олена Теліга, Роман Шухевич, Августи. Волошин, Степан Бандера, Євген. Сверстюк, Ввасиль Стус, Вячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Віктор Ющенко, Петро Порошенко та інші.

Третя педагогічна умова – створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу. Перспективним і дієвим з точки зору завдань виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв є метод виховуючи ситуацій. На етапі формування досвіду лідерської поведінки створюються спеціально організовані умови для формування у студентів відповідних утрень пов'язаних із діяльнісною сферою особистості – уміння, навички і звички адаптивного стилю лідерства. Треба створити педагогічну ситуацію у межах якої у студентів виявились би властивості притаманні особистості із сформованим адаптивним стилем лідерства. Апробуючи наприклад різні лідерські стилі у системі відносин відповідальної залежності колективу, команди студентів зорганізованої для виконання певного громадського доручення, студент якому відводиться роль лідера має змогу апробувати різні прийоми і методи впливу на послідовників, членів ввіреної йому спільноти. У даних умовах з'являється можливість переконатись у своїх здібностях, продемонструвати здатність до прийняття рішень, навчитись відповідати за їх наслідки і за членів колективу уцілому. В таких умовах виробляється упевненість у собі, вміння працювати з людьми, переконувати їх, згуртовувати навколо соціальнозначимих завдань. Студентів можуть залучати у ролі диригентів, хореографів, концертмейстерів і балетмейстерів до діяльності різних колективів, у тому числі народних і професійних. Тут, вихованці знайомляться з природою міжособистісних стосунків опосередкованих предметом і змістом мистецької і культуротворчої діяльності, особливостями організації діяльності художнього колективу, конфліктними ситуаціями, що можуть виникати у ході спільної діяльності. За характеристиками психометрично тесту Сюзан

Делінгер нам відомо, що члени творчих колективів є правопівкулевими мислителями, мають загострені відчуття і тонко переживають кожну деталь оточуючої їх реальності, є амбівалентними, схильними до імпульсивних дій, мають здатність продукувати нову якість і виконувати слабо структуровану роботу з нелінійною результативністю. Усі ці деталі пізнаються у процесі реалізації методу вихвуючих ситуацій який у даному контексті є своєрідною «лабораторією» управління творчим колективом. При цьому засвоюється досвід лідерської поведінки, у різних ситуаціях добираються адекватні способи впливу на колектив та його індивідів. Усе це створює умови для виховання адаптивного стилю лідерської поведінки студентів училищ культури і мистецтв. Педагогу-наставнику важливо надавати студенту належну моральну підтримку і організаційну допомогу, але ці спроби мають носити ненав'язливий характер, не позбавляючи молодого керівника ініціативи і самостійності. За суттю, виховуючі ситуації мають носити природній характер, а наставницькі дії старшого колеги не перевищувати міри впливу педагогічного супроводу. Важливо також виявляти належну повагу і схвалення усіх починань, старань і зусиль студента в ході реалізації управлінських функцій творчого, художнього колективу. Це підвищить самооцінку, посилить впевненість у своїх діях, укріпить почуття гідності, що вкрай важливо для утвердження успішного лідерства. У цьому зв'язку можна створювати ситуації успіху, пришвидшувати досягнення потрібного результату.

Висновки до другого розділу

Діагностика вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв передбачає комплекс способів і процедур виявлення і вимірювання міри вихованості у майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, різних складових адаптивного стилю лідерства, а саме: мотиву високих досягнень, сили волі (мотиваційно-вольовий компонент), знань у галузі лідерології, фахових знань

(когнітивний компонент), інтериоризованих загальнолюдських, національних та естетичних цінностей (емоційно-ціннісний компонент), комунікативних і організаторських навичок, креативності, здатності до маніфестації престижу власної персони, готовності до застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом (діяльнісно-рефлексивний компонент).

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства (високий, середній, низький) студентів училищ культури і мистецтв визначався за системою критеріїв (мотиваційно-вольовий, когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-рефлексивний) та показників (актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; наполегливість у досягненні мети; професійні знання у галузі культури і мистецтва; знання про сутність адаптивного стилю лідерства; інтериоризовані національні та естетичні цінності; ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства).

Критерії і показники покладені в основу методики діагностики обумовлені сутністю і структурою такого інтегративного особистісного утворення, як адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Вихованість окремих складових адаптивного стилю лідерства за визначеними критеріями і показниками вимірювались за допомогою авторської та апробованих методик діагностики («Лідерський стиль» Р. Бейлз, К. Шнейер; діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях І.Д. Ладанов, В.А. Уразаєв; методика вивчення вибору керівником різних форм влади і самоорганізації Л. Ю. Левкович та інші), а також спостереження, бесіда, метод експертної оцінки.

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що у 7,3% студентів училищ культури і мистецтва зафіксовано високий рівень вихованості адаптивного стилю лідерства; в 50,64% – середній рівень, а в 42,06% низький рівень. У процесі дослідження встановлено, що найменший

відсоток студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за такими показниками як: знання про сутність адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства; інтеріоризовані національні та естетичні цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства. В той час, зафіксована найбільша частка студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за показниками: актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; наполегливість у досягненні мети; професійні знання у галузі культури і мистецтва; ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності. Такі результати обумовили врахування зазначених особливостей у процесі обґрунтування та реалізації методики та педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва.

Нами узагальнено досвід виховання лідерських здатностей, адаптивного стилю лідерства студентів, як на міжнародному, загальнонаціональному, так і на рівні конкретних вищих навчальних закладів України. Вищі навчальні заклади зарубіжних країн мають значні здобутки у цій царині. Виховання особистості та її лідерських якостей у США віднесено до прерогативи едвайзерів в окремих країнах Європи тьюторів, які є керівниками індивідуальних програм навчання, професійного становлення, особистісного розвитку та реалізації лідерського потенціалу студентів. У зарубіжних країнах виховання лідерів серед студентів відбувається як у процесі опанування навчальних дисциплін, так і у позааудиторній діяльності, де ключову роль відіграють органи студентського самоврядування. Наприклад виховання адаптивного стилю лідерства у коледжах США відбувається шляхом залучення студентів до волонтерської роботи, громадської та суспільно-політичної діяльності під опікою і педагогічним супроводом з боку едвайзерів. Мета громадської діяльності передбачає формування рис активного громадянина американського суспільства, який вірно служитиме своєму суспільству і державі керуючись цінностями добра, справедливості,

правди, чесності, соціальної гармонії, поваги до закону, толерантності, патріотизму (Програма «4 Н»). Позитивно впливає на процес виховання адаптивного лідерства перманентна інформаційна підтримка з боку адміністрацій закладів освіти Канади, які через внутрішні медіа провадять постійну роз'яснювальну роботу серед студентів стосовно щодо досягнення успіху, вдалої самореалізації та адаптації в соціумі. Превалююча більшість студентів, що вступають до студентських організацій, шукають не змістовного дозвілля чи соціального захисту, хочуть виробити навички успішної побудови кар'єри, досягнути успіху в політичному житті країни для цього вони оволодівають ораторським мистецтвом, вивчають психологію міжособистісних стосунків.

Узагальнюючи досвід виховної роботи у закладах вищої освіти країн Європейського континенту (Польщі, Канади, Франції, Великої Британії) відзначимо що суб'єкти освітнього процесу створюють умови для росту лідера у структурах студентського самоврядування, де молодь може здобути знання і навички відстоювання своїх індивідуальних та колективних прав, навчається управляти змінами, раціонально використовувати час, будувати команду, згуртовувати соціальне оточення, бути наполегливим у досягненні цілей свого колективу. У країнах Європи і Америки більшість психологічних утворень особистості, які визначають її пріоритет в інтерпесональних стосунках формуються за допомогою інтерактивних форм і методів виховання (метод соціодрами; відкритої трибуни; тренінги і рольові ігри). В зарубіжній педагогічній практиці виховання лідерів застосовується також метод проектів. В основі змісту більшості масових заходів лежать абсолютні, вічні, патріотичні та громадянські цінності.

Виховання окремих складових адаптивного стилю лідерства студентів в Україні здійснюється, як на загальнонаціональному рівні (Українська академія лідерства для студентів та учнів старших класів, об'єднані ради студентського самоврядування, Всеукраїнський молодіжний рух «Лец Ду Іт Юкрейн» та інші) так і на рівні окремо взятих закладів освіти культури і

мистецтв. Цікавими є напрацювання щодо використання інструментів виховуючого навчання майбутніх лідерів шляхом включення до навчальних планів таких дисциплін як «Лідерологія», «Цінності», «Політика як раціональна форма суспільства», «Інтегральна динаміка та управління мріями», «Історична пам'ять», «Нові парадигми економічного мислення», «Критичне мислення», «Комунікації та інновації», «Управління проектами». Багатогранною є робота у різних закладах освіти, а саме: Сумське вище училище культури і мистецтв імені Д.С. Бортнянського (Всеукраїнський конкурс хорових диригентів імені Д.С. Бортнянського серед студентів); Лозівське училище культури і мистецтв («Бізнес-інкубатор «План Б»), Калуське училище культури і мистецтв («Театральний брейн-ринг», «Герої не вмирають... Просто йдуть у небеса...», «Моя Україна – вільна держава, з нею пов'язую долю свою»); Житомирський коледжу культури і мистецтв імені І.Огієнка (студенти залучаються до створення телепередач для державної телекомпанії Житомира, проводяться фестивалі-конкурси «Великодні дзвони», фестивалі духової музики «Сонячні кларнети», фестивалі екранних мистецтв «Пілігрим»).

У той же час, виховна робота з розвитку різних психологічних утворень адаптивного стилю лідерства студентів носить спорадичний, безсистемний характер, не має науковообґрунтованого методологічного підґрунтя, алгоритмічності, не спирається на дані зворотного зв'язку та валідний діагностичний інструментарій, не передбачає механізмів контролю і корекції результатів виховання.

Для відбору найбільш значимих педагогічних умов виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв нами застосовано метод експертної оцінки. В результаті цього виділено три найбільш важливі, з точки зору експертів, педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, а саме: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства

(забезпечення психологічної і методичної готовності викладачів, наставників та студентів до виховання і самовиховання адаптивного стилю лідерства); 2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах (виховуюче навчання та різноманітні форми, методи роботи зі студентами експериментальних груп із виховання цінностей адаптивного стилю лідерства); 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу (включення студентів училищ культури і мистецтв до різних видів соціальнокорисної та культурно-мистецької діяльності з позиції лідера з подальшою апробацією різних стилів лідерства).

Зміст розділу знайшов своє відображення у публікаціях автора (Бортнікова О.В., 2016а; 2016b; 2018b; 2018g; 2018h).

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ АДАПТИВНОГО СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ УЧИЛИЩ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

3.1. Реалізація методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Училища культури і мистецтв випускають майбутніх фахівців освітнього рівня «Молодший спеціаліст», які працюватимуть керівниками художніх, творчих, самодіяльних колективів. Для налагодження роботи творчого колективу необхідно забезпечити його згуртованість, злагодженість у творчій співпраці, створити умови для реалізації потенціалу його членів та забезпечити максимальний ефект у досягненні спільної мети. Таким чином, керівник творчого колективу має оволодіти лідерськими стилями та адекватно застосовувати їх у відповідних ситуаціях, спрямовуючи зусилля членів такого колективу у конструктивне, творче русло.

Цим визначається цільовий компонент методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, що передбачає формування інтегративного особистісного утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» і включає розвиток мотивів високих досягнень, сильної волі (мотиваційно-вольовий компонент), знань у галузі лідерології, фахових знань (когнітивний компонент), інтериоризованих загальнолюдських, національних та естетичних цінностей (емоційно-ціннісний компонент), комунікативних і організаторських навичок, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективною реалізації групових завдань (діяльнісно-рефлексивний компонент).

З метою структуризації та унаочнення методики виховання адаптивного стиля лідерства студентів училищ культури і мистецтв нами застосовано метод моделювання. Моделювання – це «один із методів пізнання і перетворення світу, що отримав особливо широке розповсюдження із розвитком науки, обумовивши створення нових типів моделей, які розкривають нові функції самого методу (моделювання процесів і явищ мікро-, макро- і мегасвіту, створення кібернетичних й імітаційних моделей, народження системотехніки та ін.)» (Рапацевич, 2001, с. 434). Метод моделювання передбачає створення певної моделі, як засобу дослідження. Трактуювання сутності поняття «модель» знаходимо у довідковій літературі, зокрема:

- уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об'єкта (Лозовецька, 2008, с. 516);
- об'єкт-замінник, який в певних умовах може замінювати об'єкт-оригінал, відтворюючи його характеристики і властивості. Відтворення здійснюється як в наочній (макет, пристрій, зразок), так і в знаковій формі (графік, схема, програма, теорія) (Грицанов, 1998, с.54);
- аналог, замінник досліджуваного об'єкта; система, дослідження якої є засобом отримання інформації про іншу систему (Рапацевич, 2001, с.435);
- уявна або практично створена структура, яка має такі властивості: відтворює ту або іншу частину дійсності в спрощеній (ідеалізованій або схематизованій) та наочній формах; відображає об'єкт дослідження; здатна заміщувати об'єкт; надає нову інформацію про об'єкт (Штофф, 1966; Краєвський, 2001).

Таким чином, у нашому дослідженні, під поняттям «модель» ми будемо розуміти схематичне відображення методики виховання адаптивного стиля лідерства студентів училищ культури і мистецтв (див. Рис. 3.1.1).

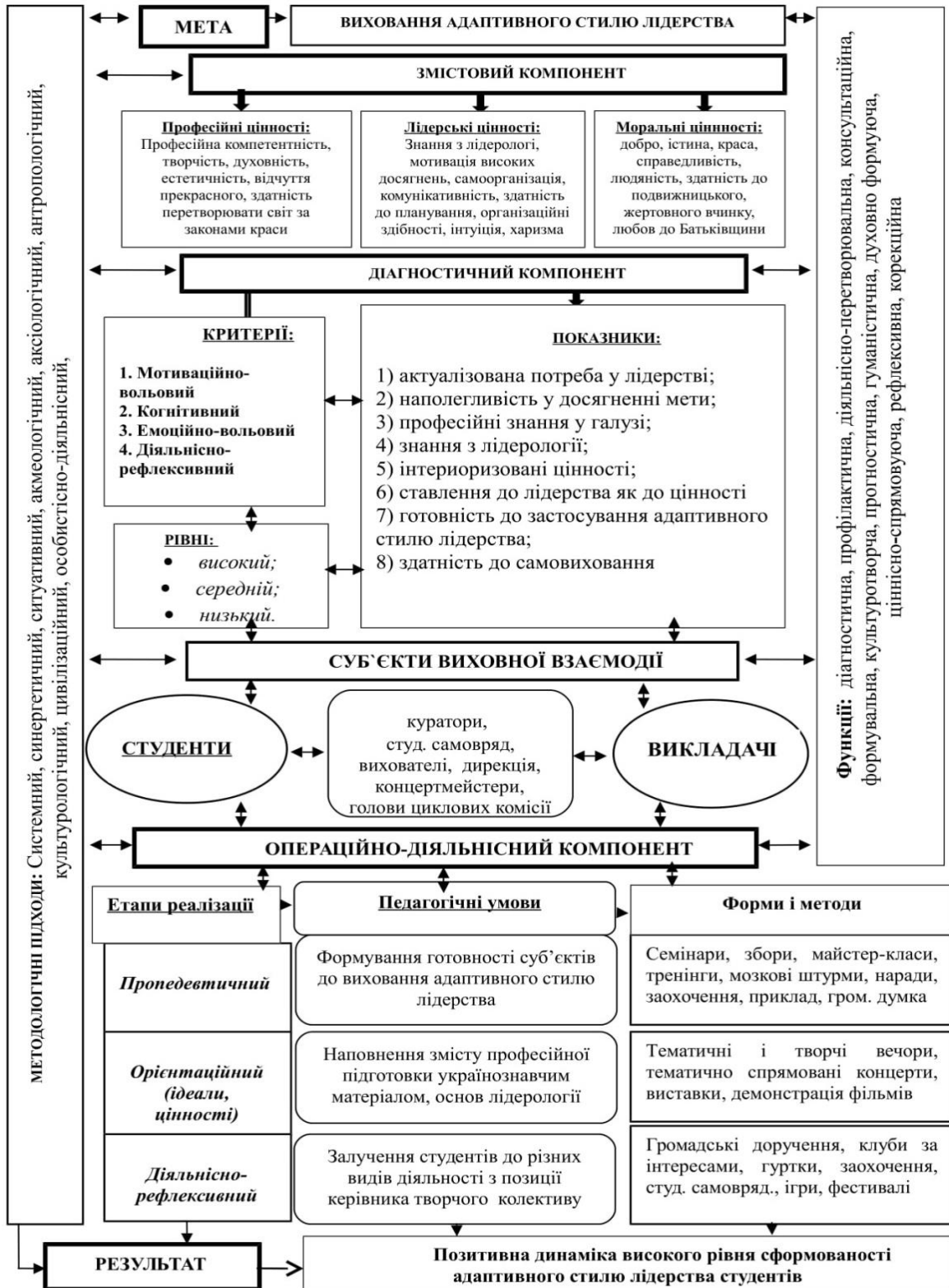

Рис. 3.1.1. Модель виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Методологічною основою методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва є визначені і обґрунтовані нами підходи: системний (методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва включає різні структурні елементи, що пов'язані функціональною єдністю у роботі спрямованій на виховання адаптивного стилю лідерства студентів); синергетичний (виховна система розглядається як соціальна система відкритого типу, де має місце постійний обмін енергією чи інформацією, коли система самостійно організовується, автономно розвивається, а поштовхом цього розвитку для особистості студента є сконструйований ідеал, зразок для наслідування); ситуативний (базується на припущенні, що стиль лідера залежить від ситуації, у яку потрапляє група чи індивід і студент має не тільки знати про існуючі стилі лідерства, а й уміти доречно їх застосовувати); акмеологічний (ставить акцент на досягненні вихованцем на кожному із етапів його розвитку найвищої точки, «квітучої пори» у виробленні адаптивного стилю лідерства); аксіологічний (коли студент училища добровільно обирає цінності, що пов'язані із провідним становищем у групі, відносинами домінування-підлеглості, відповідальної залежності, лідерством та лідерськими стилями, засвоює їх, переводить у внутрішній план, робить особистим надбанням); антропологічний (особистість студента розглядається з урахуванням родовидових ознак, виховання адаптивного стилю студента базується на даних різних наук про людину); культурологічний (спрямовує зусилля виховних впливів на засвоєння студентом професійної та управлінської культури, лідерських навичок і звичок поведінки, умінь застосування адекватних стилів лідерського впливу на послідовників – членів художніх колективів); цивілізаційний (при якому розвиток людини залежить не тільки від економічних факторів, способів виробництва, рівня розвитку продуктивних сил, а й способу життя спільноти, релігії, особливо національної культури, яку студент має засвоювати і примножувати творчою

діяльністю); особистісно-діяльнісний (цей підхід відкриває широкі можливості для самореалізації у різних видах професійної творчої діяльності з позиції лідера, самовиховання студентом адаптивного стилю лідерства на основі рефлексії, коли здійснюється порівняння себе із «Я-ідеальним» – зразком лідерської поведінки, високої майстерності у підборі стилів взаємодії з оточенням, на основі чого активність студента спрямовується на самозміну у бік ідеалу та зміну оточуючого світу (Бех І.Д. 2015а).

Змістовий компонент методики виховання адаптивного стилю лідерства включає набір цінностей, які визначають вибіркоче ставлення студента до різних предметів, явищ оточуючої дійсності. Цінності – це явища, сутності, предмети, що мають для індивіда особисте, культурне і соціальне значення. Для студента училища культури і мистецтва особливе значення мають три групи цінностей, а саме: професійні та естетичні цінності, цінності творчої діяльності; лідерські цінності; моральні та патріотичні цінності. Насамперед – професійні, естетичні та цінності творчої діяльності – студент училища культури і мистецтв має оволодіти своїм фахом, обраною спеціальністю, що визначатиме його професійну компетентність у галузі мистецької освіти, що сприяє розв’язанню складних задач і проблем у галузі культури і мистецтв, художньої творчості, у процесі навчання та викладання хореографічного, хорового, образотворчого чи іншого мистецтва, студент має бути здатним до реалізації набутих знань, умінь хореографічної та художньо-педагогічної діяльності, бути креативним, здатним перетворювати світ за законами краси (Галузь знань 02 Культура і мистецтво). Друге – лідерські цінності: це знання студента з лідерології, про лідерські стилі та адаптивний стиль лідерства, розвинена здатність його застосування, орієнтація студента на високі досягнення, його комунікативність, уміння і навички самоорганізації та організації творчого процесу, академконцертів, концертних номерів та концертних програм, володіння здатністю до планування, організації, мотивації і координації членів творчих колективів. Третє – моральні та патріотичні цінності, зокрема

добро, істина, краса, справедливість, людяність, здатність до красивого, подвижницького, жертвовного вчинку, любов до Батьківщини, готовність до відродження, збереження і примноження національної культурної спадщини, пошанування національних героїв, відомих українських митців, композиторів, письменників, поетів, хореографів, керівників творчих колективів.

Операційно-діяльнісний компонент методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв передбачає реалізацію педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – *формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів адаптивного стилю лідерства*, забезпечувалась на першому пропедевтичному етапі операційно-діялісного компоненту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Робота із забезпечення виокремленої вище педагогічної умови здійснювалась із широким колом суб'єктів виховної роботи, в основному педагогічних працівників та студентів. Серед педагогічних працівників за посадами налагоджено співпрацю з викладачами, кураторами, вихователями, концертмейстерами, головами циклових комісії, завідувачами відділень, заступниками директорів, директорами училищ, де функціонували експериментальні групи. Така співпраця стосувалась забезпечення готовності згаданих суб'єктів освітнього процесу до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва.

Забезпечення першої педагогічної умови на пропедевтичному етапі реалізації операційно-діялісного компоненту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв здійснювалась шляхом: проведення для педагогічних працівників семінарів-нарад, щомісячних зборів кураторів, тренінгів з теорії і методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів; розповсюдження відповідних методичних посібників; розміщення на електронних ресурсах навчальних та

методичних матеріалів щодо виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

У той же час куратори, вихователі груп зі студентами на організаційно-виховних годинах проводили бесіди, дискусії, тренінги, в ході яких студенти засвоювали знання про існуючі стилі лідерської поведінки, дізнавалися про адаптивний стиль лідерства, засвоювали прийоми самовиховання адаптивного стилю лідерства, у студентів актуалізувалися мотиви високих досягнень (за допомогою методів змагання, стимулювання та заохочення, методу прикладу лідерської поведінки). Так, в експериментальних групах проводились тематичні-виховні години, бесіди-поради «Як раціонально вчитися та досягати успіху в обраній діяльності, завоювати авторитет та визнання серед колег». Робота із студентами експериментальних груп передбачала індивідуалізацію та диференціацію. З метою отримання інформації про студентів, адміністрація і куратори проводили анкетування «Відкрий і пізнай самого себе». Проводились кураторські і класні години на теми: «Культура поведінки та моральні норми в побуті студентів»; «Ким бути: лідером чи аутсайдером?»; «Чи знаю я закон»; «Мої моральні принципи – відповідальність за свої учинки та колег».

Для студентів експериментальних груп училищ культури і мистецтв, на етапі їх пристосування до нових умов навчання і праці, проводились виховні години, присвячені Всеукраїнському дню бібліотек, що передбачали відвідування бібліотек, вивчення правил користування бібліотечними фондами та можливостями інформаційного освітнього середовища училища. Це у перспективі полегшувало студенту реалізацію завдань професійного і особистісного становлення, а також самовиховання адаптивного стилю лідерства. Викладачами циклових комісій училища в експериментальних групах проводилися бесіди зі студентами у гуртожитках на різноманітні теми: «Організація самостійної роботи, самовиховання адаптивного стилю лідерства», «Питання дотримання здорового способу життя як запоруки

успішної самореалізації», «Шкідливий вплив алкоголю та тютюну на організм».

В експериментальних групах зі студентами було реалізовано тренінг «Розвиток лідерських якостей» (Мудрик, 2013). Даний тренінг передбачав здобуття знань про лідерство як спосіб організації та управління малою групою, активізації лідерського потенціалу особистості, набуття умінь управління іншими людьми та самоуправління. У процесі проведення тренінгу студенти: розглянули психологічні основи лідерства; ознайомилися із сутністю лідерства; шляхом мозкового штурму визначили основні лідерські якості; висловлювали свої думки щодо запитання: «Що робить людину лідером, особистісні якості чи спеціальні знання?»; вивчали роль лідера та особливості його прояву; виявляли власний лідерський потенціал, здійснювали аналіз ресурсів і обмежень для нарощування власного лідерського потенціалу; вчилися прийомам, методам набуття авторитету в колективі; розвивали навички лідера та індивідуального стилю лідерства; оволодівали прийомами та техніками створення персонального бренду та формування іміджу лідера; засвоювали технології зміцнення лідерських позицій у стресових ситуаціях; розвивали соціальну та комунікативну компетентність, навички самоаналізу; оволодівали активним стилем спілкування і розвитком відносин партнерства; розвивали навички творчого вирішення завдань; знайомилися із техніками впливу на групу; вчилися регулювати власний емоційний стан.

В ході проведення даного тренінгу застосовано ряд тренінгових вправ. Так, наприклад, вправа «Коло і «Я» дала можливість студентам проявити свої лідерські якості, навчила вмінню розпізнати характер ситуації та діяти адекватно існуючим умовам, сприяла розвитку здатності переконання, усвідомити вплив суперництва на групову взаємодію. Ефективною для: розвитку вміння учасників концентруватися на собі, своїх переживаннях та відчуттях; формування здатності до аналізу і рефлексії; розвитку творчого підходу до розв'язання завдань – виявилася вправа «Циклон-імпровізатор».

Формуванню впевненості, сміливості, самостійності, цілеспрямованості, наполегливості сприяла вправа «Досвідчений вовк», «Візуалізація мети». Вправа «Засоби впливу» сприяла формуванню знань, умінь та навичок лідера в організації роботи підлеглих; усвідомленню особливостей побудови взаємовідносин лідера і послідовників шляхом різноманітних впливів (статусу керівника, компетентності, наявності інформації, авторитету, можливості нагородження, примусу); розвитку мотивів формування лідерських якостей; ознайомленню із поведінкою лідера. Вправа «Лабіринт» дала можливість студентській молоді проявити лідерські якості; обговорити і перевірити на практиці ефективність методів передачі і сприйняття інформації; зміцнити міжособистісні відносини в групі шляхом створення моделі, що вимагає відповідальності за партнера, уміння концентруватися на його проблемах, емпатії; опрацювати в ігровій формі можливості реакції на кризову ситуацію, поведінку в умовах невідомості.

Важливою формою забезпечення першої педагогічної умови, у частині забезпечення готовності до самовиховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, були тренінгові навчання за принципом «рівний-рівному» та різновікові загони, коли старші студенти діляться із молодшими секретами успіху, досвідом професійного самовиховання та самовиховання адаптивного стилю лідерства. Під час проходження педагогічної практики студентів IV курсу філософського факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, для студентів експериментальних груп практикантами проводились лекції та семінарські заняття з дисципліни «Лідерологія», «Основи філософських знань», виховні години на теми: «Соціологія релігії: лідерство у церковному русі, релігії та духовному житті», «Культурна діяльність І.Мазепи», тренінги з тайм-менеджменту та інше.

На етапі орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності забезпечувалась реалізація другої педагогічної умови – *наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-*

культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах. На цьому етапі забезпечувався перегляд зі студентами експериментальних груп, з наступним їх обговоренням, аналізом, художніх і документальних фільмів про лідерів, героїв національної історії, культурних діячів, композиторів, меценатів («Брати. Остання сповідь», «Іван Сила», «Незламна», «Нескорений», «Плем'я», «Пропала грамота», «Поводир», «Помаранчеве небо», «Тарас Бульба», «Українська рапсодія», «Мій тато композитор», «Обрані часом», «Дворянин Микола Лисенко», «Віктор Косенко. Життя і творчість», «Десять кращих композиторів», «Композитор Богдан Янівський (фільм-реквієм)», «Одержимість», «Якутовичі», «Бойчук і бойчукізм», «Брати Нарбути» та інші). У той же час, пропагувались національно-патріотичні і культурні, власне лідерські цінності шляхом проведення для студентів експериментальних груп кураторських (класних) години на теми: «Моя Україна – вільна держава», присвячена Дню Незалежності України; «Звичаї та обряди українського народу»; «Музика як найважливіша частина нашого життя», присвячена Міжнародному дню музики; «100-річчя з дня народження Еміля Гілельса – українського піаніста»; «Їм у віках судилося безсмертя...», «Річниця Майдану «Пам'ятаймо героїв Небесної сотні», «Освячені любов'ю до народу», присвячені подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні; «Національні Символи України»; «Величний день Єднання» – до дня Соборності України та інші.

Громадська організація «Ла Страда-Україна» на запрошення адміністрації Комунального закладу «Одеське училище мистецтва і культури імені К.Ф.Данькевича» проводила виховну годину, присвячену попередженню торгівлі людьми, насильства в сім'ї, впровадженню гендерної рівності, захисту прав людини.

Для забезпечення другої педагогічної умови проводились наукові конференції: «Українська національна революція – боротьба за національне відродження державності України», у ході якої було показано роль лідерів у

національно-визвольному русі України; «Українська академічна музика у творах А.Веделя»; «Небесна Сотня Воїнів Майдану». Доречною формою роботи щодо популяризації цінностей лідерства є зустрічі з відомими людьми – лідерами у галузі культури і мистецтв. Зі студентами експериментальних груп було проведено творчу зустріч з народною артисткою України, видатним українським композитором, педагогом, лауреатом мистецької премії «Київ імені А.Веделя» – Л.В.Дичко, зустрічей з волонтерами, учасниками АТО, іншими відомими культурними діячами України та Одещини.

Також проводились: творчі вечори («Артемій Ведель – життя та творчість» і «Дванадцять духовних концертів для хору» (знайомство з творчою спадщиною А. Веделя), літературно-музичний вечір, присвячений 295-річчю від дня народження Г.Сковороди); бесіди зі студентами («Організація самостійної роботи та самовиховання адаптивного стилю лідерства», «Питання здорового способу життя, як умови досягнення лідерства в культурній діяльності», «Євромайдан у серцях студентів»); круглі столи («Кристалізація особливої виконавської манери в українській хоровій школі», «Майдан, ти Україні дав для злету крила»); прослуховування музичних творів: (прослуховування музичних творів А.Веделя, де проводилась презентація із залученням відеоматеріалів, які були присвячені життю та творчості видатного українського композитора, хорового диригента, співака, скрипаля Артемія Веделя); участь у церемоніях нагородження (нагородження присвячене Дню театру у приміщенні Одеського академічного театру музичної комедії імені М.Водяного, нагородження відомих представників культурно-мистецької сфери, громадського життя та зустрічі з громадсько-політичними лідерами, зарубіжними гостями, в яких беруть участь студенти училища під керівництвом директора, що відбуваються під егідою Одеської обласної державної адміністрації); форуми (Всеукраїнський форуму «Жіночі обличчя лідерства»); дискусії (на тему «Зв'язок з давньоукраїнською монодією та

українським фольклором в творах А.Веделя»); тематичні виставки та виставки образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва (тематична виставка документів та фотоматеріалів, присвячених життю та творчості А.Веделя, нотно-книжкова виставка під назвою «Українська музика у творчості А.Веделя», виставка фотодокументів та публікацій в періодиці «Майдан: хроніка подій»).

Окремим напрямом роботи, щодо забезпечення другої педагогічної умови, було виховуюче навчання. Студенти спеціалізації «Хорове диригування», «Теорія музики» на лекціях з дисциплін «Хорова література» та «Українська музична література» вивчали творчість А.Веделя. Крім того, викладачі та куратори експериментальних академічних груп брали участь у всеукраїнських нарадах-тренінгах «Виховання адаптивного стилю лідерства при викладанні філологічних дисциплін, як засіб підвищення комунікативної соціальної та лідерської компетентності студентів». Крім того програми дисципліни навчальних планів студентів експериментальних груп насичувались фактами про цінність лідерства у культурно-мистецькому житті України.

Здійснювався вплив на студента за допомогою художнього образу з використанням засобів мистецтва (поезія про творчість і багатство національної культури, літературні твори «Сліпий музикант» (В.Г.Короленка), кінострічка «У бій ідуть тільки «старі» (Л.Биков) та інші). Куратори, вихователі забезпечували супровід процесу конструювання виховного ідеалу студентів, зразка керівника, лідера художнього творчого колективу. Студентам читався спецкурс «Лідерство у культурному і мистецькому житті». Окрім ознайомлення із видатними постатями, лідерами у культурному та мистецькому житті студентам пропонувалися для ознайомлення та обговорення наступні теми: «Сутність лідерства» («Підходи до розуміння лідерства», «Теорії лідерства», «Лідери і послідовники», «Стили лідерства», «Типологія лідерів», «Якості лідерів» (харизма, інтуїція, інтелект, стресостійкість, комунікативні та організаційні здібності, працелюбність,

наполегливість, креативність тощо), «Емоційне лідерство», «Роль лідера у розвитку культури», «Лідерський потенціал», «Лідерство та менеджмент»)

На третьому – діяльнісно-рефлексивному етапі операційно-діяльнісного компоненту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв – реалізувалась третя педагогічна умова, коли *студенти залучались до різних видів діяльності з позиції керівника художнього колективу та апробували різні стилі лідерства*, залучались до виконання громадських доручень та діяльності органів студентського самоврядування, клубів за інтересами, гуртків, художніх і мистецьких студій. Студенти училищ культури і мистецтв допомагали почергово концертмейстерам, головам предметних комісій, керівникам хорів та мистецьких студій, директору та його заступникам в плануванні та організації діяльності їх колективів, проведенні концертів, творчих вечорів. Крім того, студенти, під час практичного навчання, фрагментарно включались в управлінську роботу провідних колективів регіону.

За окремим планом проводились різні заходи активом студентського самоврядування. Щотижня проводились засідання студентських рад, що приділяли увагу розвитку лідерських якостей, організаторських і комунікативних навичок своїх членів, випускали стінгазети «Адаптивність лідера: приклади історії і сучасності». Органами студентського самоврядування в училищах, де функціонували експериментальні групи, організовано проводились різні культурно-масові заходи, присвячені Дню вчителя, Дню студента, розважально-ігрова програма «Новорічний серпантин» та ніші. Студенти долучались до виступів на наукових конференціях (24 травня 2016р. на базі Білгород-Дністровського морського рибпромислового технікуму відбулась конференція, присвячена 20-річчю прийняття Конституції України, де студент II курсу спеціалізації «Народні інструменти» Є.Максименко виступив з доповіддю на тему: «Конституція Пилипа Орлика» (науковий керівник Н.Пугачова); щороку у квітні студенти II курсу спеціальності «Народна художня творчість» Н. Панайотова та

Д. Височенко під керівництвом викладача історії Н.Пугачової брали участь у науково-практичній конференції «Весна української державності та виступили з доповіддю «Михайло Вербицький – автор державного гімну України «Ще не вмерла України...».

Дієвими, щодо виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, були форми і методи стимулювання лідерської поведінки (змагання, ігри, мистецькі фестивалі). Студенти експериментальних груп училищ культур і мистецтва взяли участь у I Відкритому міському фестивалі-конкурсі «Два таланти» (проводився спільно з департаментом культури та туризму міської ради). Студенти експериментальних груп були нагороджені дипломами: I місце – А. Ніколаєва (викладач Т. Гріднєва), I місце – О. Поліщук (викладач М. Повзун), II місце – А. Булавук (викладач В. Лукашева), II місце – М. Косенко (викладач Г. Гріднєва), К. Булат (викладач В. Лукашева). 20 жовтня 2017 р. – студентка I курсу А. Боровік брала участь у Міжнародному конкурсі «Дюк шоу» у номінації «Естрадний вокал» завоювала Гран-прі (Український культурний центр імені В. Стуса). Для розвитку у студентів експериментальних груп господарності, ощадливості і навичок формування бюджету проводилися: конкурси і турніри «Фінансова грамотність» (відповідальна – В. Гурковська), ділові ігри «Ощадливість та сімейний бюджет» (відповідальні – класні керівники).

Одним із важливих напрямів роботи із студентами експериментальних груп було залучення студентської молоді до підготовки та реалізації проектної діяльності. В умовах сьогодення, на наше переконання, уміння підготувати, презентувати та реалізувати власний проект (соціальний, мистецький, інвестиційний, науковий тощо) робить майбутнього фахівця конкурентоздатним на ринку послуг. Це дає можливість студентській молоді: проявляти ініціативу та активність; реалізувати власний творчий потенціал; залучати додаткові фінансові, матеріальні, людські ресурси для вирішення важливих проблем у галузі культури і мистецтва; отримати нові знання із

різних галузей життєдіяльності, в першу чергу економіки та менеджменту; формувати власну команду однодумців; отримати навички та досвід проектування, планування, фінансування, управління, організації діяльності тощо. Оскільки, в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності країни, сфера культури і мистецтв не може в достатній мірі фінансуватися із державного бюджету, саме тому й зростає роль позабюджетних надходжень (благодійників і меценатів, грантів, зарубіжних фондів, конкурсів проектів) у збереженні та примноженні національної культурної спадщини. Саме тому, студенти експериментальних груп залучалися до організації та реалізації міні-проектів у своїх навчальних закладах та в межах свого міста. Окрім цього студентство знайомили із видами, структурою, вимогами до різних проектів. Значну увагу було звернено на ті культурно-мистецькі проекти, які уже реалізуються в Україні, або ж тільки плануються. Так, наприклад, студентство ознайомлено із 27 проектами відібраними Міністерством культури України у червні 2014 року під назвою «Взаєморозуміння». Зокрема, до цих проектів входять наступні: «Волонтерський театр «Дорогою добра»: шлях до мистецтва та взаєморозуміння»; «Українське джазове перехрестя» в рамках 19-го Міжнародного фестивалю «VINNYTSIA JAZZEST»; Відкрите Прикарпаття – відкрита Україна; Всеукраїнська конференція «Розмаїття нематеріальної культурної спадщини як ресурс економічного розвитку України»; Всеукраїнська соціально-культурна акція «Зірка в темряві»; Всеукраїнський інтегрований концертний проект «Відчинилося життя»; Всеукраїнський фестиваль творчості «Червона калина»; Культурно – мистецька акція «Єдність у розмаїтті»; Культурно – соціальний проект «КОД» (Культура. Освіта. Духовність.); Культурно-мистецька акція «Єдина Україна: практики порозуміння»; Культурно-мистецька акція «Крок до мрії»; Культурно-мистецька акція «Олександрія збирає друзів»; Мандруючий фестиваль кіно «Промінь Добра»; Мистецтво наша зброя; Мистецька акція «Петриківка у Києво-Печерській Лаврі»; Мистецький проект «Розкриття образів художнього твору шляхом

презентації національного костюму»; Між революцією та війною; Міжнародний фестиваль екранного та сценічного мистецтв «Кінологос»; Перша сцена сучасної драматургії Драма.UA; Перша українська дейзі-бібліотека; Поетична акція Meridian Czernowitz 2014 Харків – Чернівці – Івано-Франківськ – Львів; Презентація п'єс та П'ятий драматургічний освітній фестиваль «Тиждень актуальної п'єси»; Семінар – практикум для керівників мистецьких колективів національних культур України; Тиждень актуального мистецтва. Ментальні Війни; Фестиваль творчості дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування «Сонячні кроки»; Форум Активістів Культури: Дизайн, Всеукраїнський молодіжний форум «Школа волонтерів».

В контексті нашого дослідження, цікавим є проект Міністерства культури України, що організовується разом із Гете Інститутом (Goethe-Institut) в Україні під назвою «Академія культурного лідера» (2017-2019 рр.). Даний проект планується реалізувати в рамках ідеї децентралізації, з метою розвитку фахової компетентності місцевих керівників у сфері культури, представників бізнесу, молоді та громадянського суспільства, які прагнуть працювати в органах місцевого самоврядування, сфери культури та мистецькому секторі, прагнуть розбудовувати свої об'єднані територіальні громади, надавати їх громадянам якісні, цікаві, сучасні, культурно-мистецькі послуги, розвивати культурно-духовний потенціал, формувати естетичні смаки, долучати широкі верстви населення до творення краси у всіх її проявах засобами мистецтва.

Студентів експериментальних груп було ознайомлено із можливостями участі у міжнародних конкурсах мистецьких проєктів та грантових програмах. Наприклад, популярною серед фахівців галузі культури і мистецтва є грантова програма фонду Бориса Лур'є. Дана програма спрямована на підтримку інноваційних мистецьких проєктів. Гранти, за даною програмою виділяються в розмірі до \$ 25 000 на проєкти в будь-яких напрямках мистецтва: поезія, музика, візуальні мистецтва, скульптура тощо.

Цікавими є й інші міжнародні мистецькі проекти, наприклад: Міжнародний проект творчої співпраці «Мистецтво без кордонів»; щорічний конкурс фотографів в Light Work (США); Міжнародний фестиваль казок «KAZ.KAR.» (KAZKOVYY KARNAVAL) тощо. У процесі ознайомлення із загальноукраїнськими та міжнародними культурно-мистецькими проектами студентська молодь проявляла неабиякий інтерес до можливостей проектної діяльності в культурно-мистецькій сфері.

Таким чином, методика є технологічною та алгоритмічною, передбачає послідовну зміну моментів, розгортається в просторі й часі і охоплює такі етапи: 1) пропедевтичний (підготовчий); 2) орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності; 3) діяльнісно-рефлексивний. На першому, пропедевтичному етапі забезпечується перша педагогічна умова – формується готовність суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання в студентів адаптивного стилю лідерства. До суб'єктів освітнього процесу у коледжах культури і мистецтва відносимо педагогічних працівників та студентів. Серед педагогічних працівників за посадами виділимо наступних суб'єктів освітнього процесу: викладач, куратор, вихователь, концертмейстер, голова предметної (циклової) комісії, завідувач відділенням, заступник директора, директор. Їх готовність до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва включає психологічний і методичний компоненти. Психологічний компонент готовності суб'єктів освітнього процесу полягає в усвідомленні педагогічними працівниками значимості адаптивного стилю лідерства для подальшої професійної діяльності студентів, досягнення ними успіхів та утвердження на відповідних посадах, для національно-культурного відродження України, збереження і примноження її культурних і мистецьких надбань. Методичний компонент готовності суб'єктів освітнього процесу до виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва передбачає оволодіння педагогічними працівниками знаннями, уміннями і навичками щодо використання, застосування методики виховання

адаптивного стилю лідерства студентів та методик діагностики рівня його вихованості. Стосовно студентів училищ культури і мистецтва така готовність теж включає два компоненти психологічний (усвідомлення значимості адаптивного стилю, його цінності) методична (оволодіння прийомами самовиховання адаптивного стилю лідерства). Забезпечення першої педагогічної умови на пропедевтичному етапі реалізації операційно-діяльнісного компоненту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва досягається шляхом: проведення для педагогічних працівників семінарів-нарад, тренінгів з теорії і методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів; розповсюдження відповідних методичних посібників; розміщення на електронних ресурсах навчальних та методичних матеріалів щодо виховання адаптивного стилю лідерства студентів. Куратори, вихователі груп зі студентами на організаційно-виховних годинах проводять бесіди, дискусії, тренінги в ході яких студенти засвоюють знання про існуючі стилі лідерської поведінки, дізнаються про адаптивний стиль лідерства, засвоюють прийоми самовиховання адаптивного стилю лідерства, у студентів актуалізується мотив високих досягнень (за допомогою методів змагання, стимулювання та заохочення, методу прикладу лідерської поведінки).

На другому етапі – орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності – забезпечувалась система вибіркового ставлення студентів училищ культури і мистецтва до дійсності, підкреслювалась значимість адаптивного стилю лідерства як особистої, соціальної і культурної цінності. На цьому етапі забезпечувалась реалізація другої педагогічної умови – наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах. На другому етапі реалізації операційно-діяльнісного компоненту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва забезпечувався перегляд зі студентами, з наступним їх обговоренням, аналізом, художніх і

документальних фільмів про лідерів, героїв національної історії, культурних діячів, композиторів, меценатів («Брати. Остання сповідь», «Іван Сила», «Молитва за Гетьмана Мазепу», «Незламна», «Нескорений», «Плем'я», «Пропала грамота», «Поводир», «Помаранчеве небо», «Тарас Бульба», «Українська рапсодія», «Мій тато композитор», «Обрані часом», «Дворянин Микола Лисенко», «Віктор Косенко. Життя і творчість», «Десять кращих композиторів», «Композитор Богдан Янівський (фільм-реквієм)», «Одержимість», «Якутовичі», «Бойчук і бойчукізм», «Брати нарбути» та інші), пропагувались національно-патріотичні і культурні цінності (тематичні вечори, творчі вечори, тематично спрямовані концерти, виставки образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва), здійснювався вплив на студента за допомогою художнього образу з використанням засобів мистецтва (поезія про творчість і багатство національної культури, літературні твори «Сліпий музикант» (В.Г.Короленка) та інші). Куратори, вихователі забезпечували супровід процесу конструювання виховного ідеалу студентів, зразка керівника, лідера художнього творчого колективу. Студентам читався спецкурс «Лідерство у культурному і мистецькому житті»

На третьому етапі – діяльнісно-рефлексивному – реалізувалась третя педагогічна умова, студенти залучались до різних видів діяльності з позиції керівника художнього колективу та апробували різні стилі лідерства, залучались до виконання громадських доручень та діяльності органів студентського самоврядування (Сопівник Р.В., 2014), клубів за інтересами, гуртків, художніх і мистецьких студій. Студенти училищ культури і мистецтва допомагали почергово концертмейстерам, головам предметних комісій, керівникам хорів та мистецьких студій, директору та його заступникам в плануванні та організації діяльності їх колективів, проведенні концертів, творчих вечорів. Крім того, студенти, під час практичного навчання, фрагментарно включались в управлінську роботу провідних колективів регіону.

3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Після проведення формувального етапу експерименту, що передбачав введення в експериментальну групу нової змінної, експериментального фактору – методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, було розпочато контрольний етап експерименту. Формувальний етап експерименту тривав один рік із грудня 2016 року – по грудень 2017 року. Контрольний етап експерименту тривав із грудня 2017 року – по квітень 2018 року. На даному етапі проведено в контрольних та експериментальних групах діагностичні зрізи за такими ж методиками, як і на етапі констатувального експерименту (див. параграф 2.1). Контрольний етап експериментальної роботи дав можливість порівняти зміни в контрольних та експериментальних групах у рівнях вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв за визначеними критеріями і показниками.

Аналіз результатів кінцевих діагностичних зрізів свідчить, що у студентів експериментальних груп зафіксовано позитивну динаміку формування адаптивного стилю лідерства за визначеними показниками та критеріями. Після проведення формувального етапу експерименту в експериментальних групах збільшився відсоток осіб, які відзначали, що хочуть у майбутньому досягти успіху в житті та вершин професійної діяльності. Відсоток студентів експериментальних груп, у яких виявлено високий рівень досліджуваного нами утворення за показником «актуалізована потреба у лідерстві» та «вмотивованість до високих досягнень», становить 68,1% (див. табл. 3.2.1), а отже, фіксуємо приріст у 13,45%. Відсоток студентів із середнім рівнем актуалізованої потреби у лідерстві зменшився на 12,86%, а з низьким на 0,48%. Результати кінцевого діагностичного зрізу свідчать про незначні покращення за даним показником у студентів експериментальних груп. Це пов'язано із тим, що у процесі формувального експерименту суттєва увага розвитку потреби у високих

досягненнях не приділялася, оскільки дана потреба, за результатами констатувального експерименту, сформована у більшості студентів на високому рівні. Проте, запропонована методика передбачала заходи із мотивації студентської молоді до високих досягнень у професійній сфері та лідерства. Якщо порівняти динаміку вмотивованості студентської молоді училищ культури і мистецтв до високих досягнень у експериментальних та контрольних групах, то бачимо, що в останніх на 14,07% збільшилася частка студентів із низьким рівнем. Це, на нашу думку, обумовлено тим, що: по-перше, в контрольних групах не проводився формувальний експеримент; по-друге – у контрольних групах на етапі первинних діагностичних зрізів був порівняно високий рівень розвитку потреби у лідерстві та високих досягненнях (54,3%); по-третє, у процесі експериментальної роботи зафіксовано тенденцію до зменшення відсотку студентів із вмотивованістю до високих досягнень в професійній сфері з кожним наступним курсом навчання, окрім випускного.

Таблиця 3.2.1

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів експериментальних груп до та після формувального етапу експерименту в розрізі показників

	Високий				Середній				Низький			
	До		Після		До		Після		До		Після	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
*1	115	54,76	143	68,1	87	41,43	60	28,57	8	3,81	7	3,33
2	38	18,1	59	28,1	135	64,29	132	62,86	37	17,61	19	9,04
3	32	15,24	108	51,43	119	56,67	78	37,14	59	28,09	24	11,43
4	5	2,38	127	60,48	138	65,71	50	23,81	67	31,91	33	15,71
5	24	11,43	91	43,33	123	58,57	78	37,14	63	30	41	19,53
6	31	14,76	82	39,05	125	59,52	102	48,57	54	25,72	26	12,38
7	25	11,9	64	30,48	114	54,29	110	52,38	71	33,81	36	17,14

8	18	8,57	35	16,67	157	74,76	157	74,76	35	16,67	18	8,57
----------	----	------	----	-------	-----	-------	-----	-------	----	-------	----	------

*де 1- 8 – порядкові номери визначених показників

За показником – «наполегливість у досягненні мети», певні позитивні зрушення фіксуємо у студентів експериментальних груп, оскільки збільшилася частка студентської молоді із високим рівнем на 10%, а з низьким, відповідно, – зменшилося на 8,57%. У контрольних групах за другим показником – наполегливість у досягненні мети зафіксовані зміни незначні, у межах до 5% (див. Табл. 3.2.2).

Таблиця 3.2.2

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів контрольних груп до та після формувального етапу експерименту в розрізі показників

	Високий				Середній				Низький			
	До		Після		До		Після		До		Після	
	Осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	139	54,3	133	51,95	96	37,5	66	25,78	21	8,2	57	22,27
2	46	17,97	35	13,67	155	60,55	158	61,72	55	21,48	63	24,61
3	41	16,02	64	25	117	45,7	128	50	98	38,28	64	25
4	5	1,95	7	2,73	126	49,22	131	51,17	125	48,83	118	46,1
5	30	11,72	28	10,94	132	51,56	96	37,5	94	36,72	132	51,56
6	39	15,23	41	16,02	122	47,66	114	44,53	95	37,11	101	39,45
7	30	11,72	32	12,5	110	42,97	97	37,89	116	45,31	127	49,61
8	24	9,38	27	10,55	175	68,36	163	63,67	57	22,26	66	25,78

*де 1- 8 – порядкові номери визначених показників

Впроваджувана на формувальному етапі експерименту методика виявилася ефективною з точки зору мотивації студентів училищ культури і мистецтв до здобуття нових знання у професійній галузі. Студентська молодь експериментальних груп у процесі формувального експерименту проявляла зростання інтересу до історичних етапів розвитку культури окремих народів, провідних тенденцій світового й вітчизняного культурного розвитку. Саме

тому на контрольному етапі експерименту нами було зафіксовано суттєву динаміку зростання знань (з високим рівнем на 36,19%) у галузі культури і мистецтв студентів експериментальних груп. У контрольних групах також зафіксовано зростання кількості студентів із високим рівнем на 8,89%, що обумовлено традиційною професійною підготовкою (див. табл. 3.2.3).

Таблиця 3.2.3

**Динаміка рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства у студентів
училищ культури і мистецтва за показниками після проведення
формульовального експерименту, у%**

Показники	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень	+13,34	-2,35	-12,86	-11,72	-0,48	+14,07
Наполегливість у досягненні мети	+10	-4,3	-1,43	+1,17	-8,57	+3,13
Професійні знання у галузі культури і мистецтва	+36,19	+8,98	-19,53	+4,3	-16,66	-13,28
Знання про сутність адаптивного стилю лідерства	+58,1	+0,78	-41,9	+1,95	-16,2	-2,73
Інтериоризовані національні та естетичні цінності	+31,9	-0,78	-21,43	-14,06	-10,47	+14,84
Ставлення до лідерства як особистої, соціальної цінності	+24,29	+0,79	-10,95	-3,13	-13,34	+2,34
Готовність до застосування адаптивного стилю лідерства	+18,58	+0,78	-1,91	-5,08	-16,67	+4,3
Здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства	+8,1	+1,17	0	-4,69	-8,1	+3,52

Із таблиці 3.2.3 видно, що найбільшу позитивну динаміку (+58,1%) високого рівня вихованості адаптивного стилю лідерства, в результатів реалізації авторської методики, ми спостерігаємо за показником – знання про сутність адаптивного стилю лідерства. Оскільки у процесі констатувального етапу експерименту було виявлено, що студенти не мають систематизованих, глибоких знань про лідерство, стилі лідерства, концепції лідерства, особливості відносин «лідер-послідовник» на формульовальному етапі експерименту цим питанням було приділено значну увагу, що й дало свої

позитивні результати. У той час як у студентів контрольних груп змін за цим показником не виявлено.

Застосування аксіологічного, антропологічного, культурологічного, цивілізаційного підходів у процесі формувального етапу експерименту, а також реалізація другої педагогічної умови (наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах) забезпечили інтеріоризацію національних та естетичних цінностей у студентів експериментальних груп. Так, у них зафіксовано зростання високого рівня за вказаним показником на 31,9%. У той час як у студентів контрольних груп за даним показником зміни несуттєві, у межах 0,78%. Викликає стурбованість те, що у студентів контрольних груп після кінцевого діагностичного зрізу зафіксовано збільшення частки студентів із низьким рівнем інтеріоризованих національних та естетичних цінностей на 14,84%.

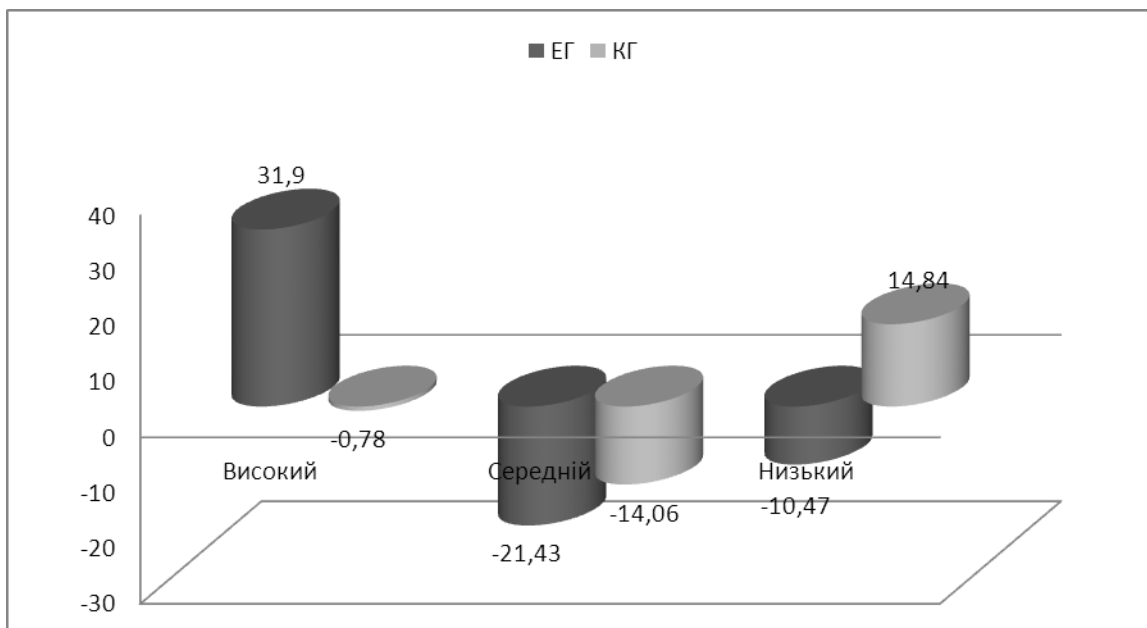

Рис.3.2.1. Динаміка рівнів інтеріоризації національних та естетичних цінностей у студентів експериментальних та контрольних груп після формувального етапу експерименту, у %

На нашу думку, така ситуація обумовлена змінами ціннісних орієнтацій і життєвих пріоритетів молоді з віком, з усвідомленням необхідності розв'язання складних життєвих проблем, економічною нестабільністю, невизначеністю із місцем роботи, необхідністю матеріального забезпечення майбутньої сім'ї, відсутністю досвіду професійної діяльності тощо.

Результати дослідження, подані у таблиці 3.2.3 свідчать, що на третьому місці за позитивною динамікою зростання відсотку осіб із високим рівнем (на 24,29%) у студентів експериментальних груп є показник – «ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності». Результати контрольного етапу експерименту засвідчили, що студенти експериментальних груп висловлювали думки про зміну свого ставлення до лідерства. До формувального експерименту для окремих із них лідерство розцінювалося як бажання бути кращим, займати високі статусні позиції, вирізнятися з поміж інших, впливати на людей і події навколо, при чому досягати таких результатів можна будь-якими методами. Значний відсоток студентської молоді після формувального експерименту переоцінив лідерство як відповідальність за себе, інших людей, творчий колектив, суспільство, як важливу особисту і суспільну цінність. Нами було зафіксовано зміну ціннісного ставлення студентів експериментальних груп до лідерства із егоїстичних міркувань до соціальноспрямованих. У відповідях на запитання студенти експериментальних груп давали глибокі пояснення щодо особливостей відносин людей у системі «лідер-послідовник» на гуманних, особистісно орієнтованих засадах, з повагою до людей, із врахуванням їх здібностей, потенційних можливостей. У студентів контрольних груп зміни зафіксовані незначні, зокрема студентів із високим рівнем збільшилося на 0,79%; із середнім рівнем зменшилося на 3,3%; із низьким збільшилося на 2,34%. У процесі здійснення кінцевого діагностичного зрізу встановлено, що студентська молодь контрольних груп ставиться до лідерства здебільшого як до особистісної цінності, з переважанням егоїстичних мотивів.

Значну позитивну динаміку фіксуємо в експериментальних групах за готовністю до застосування адаптивного стилю лідерства студентами училищ культури і мистецтва. Цікавими виявилися відповіді студентів експериментальних груп на запитання «Як Ви вважаєте, чи варто у процесі організації роботи творчого художнього колективу керівнику, який відповідає за результат, цікавитися думкою його членів?». Приємно здивували відповіді окремих студентів на зазначене запитання. Вважаємо за доцільне навести кілька прикладів відповідей: «Якщо я буду цікавитися думкою членів свого творчого колективу, то їм буде приємно, що з ними рахуються, і вони будуть більш зацікавлені у нашій спільній справі і результаті, а тому й робота буде для обох сторін приємнішою, цікавішою і досконалішою»; «Я теж людина, можу помилятися, якщо мені будуть допомагати мої підопічні я обов'язково буду враховувати їх думку і вчитися разом з ними, адже не потрібно соромитися, якщо ти чогось не знаєш. Але разом з цим необхідно й мати свою думку, якщо я буду переконаною, що я права, то буду відстоювати своє переконання, бо в кінцевому рахунку буду нести відповідальність за колектив саме я »; «У дитинстві мені бабуся говорила, що одна голова добре, а дві – краще, тому треба завжди дослухатися до своїх колег, особливо якщо ти їх керівник»; «На тренінгу я зрозумів, що усі люди різні, кожен має свої плюси і мінуси, свої сильні і слабкі сторони, свої особливості характеру і темпераменту, тому до кожної людини треба мати окремий підхід. На одного треба крикнути, заставити щось зробити, а іншого треба підхвалити. А творчі люди вони особливі, надзвичайно чутливі і ранимі. Тому я буду не тільки прислуховуватися до членів свого колективу, а й робити все для того, щоб їм було комфортно, щоб вони могли проявити всі свої явні і приховані здібності, щоб відкрилися їх найтонші прояви душі ...».

Результати кінцевого діагностичного зрізу свідчать, що в експериментальних групах кількість студентів з високим рівнем готовності до застосування адаптивного стилю лідерства зросла на 18,58%, у той час як

в контрольних групах тільки на 0,78%. При цьому в експериментальних групах кількість студентів із низьким рівнем зменшилася на 16,67%, а в контрольних збільшилася на 4,3%. Такі результати свідчать, що коли не застосовуються спеціальні заходи, то студентська молодь змушена буде вчитися на власних помилках на робочому місці при налагодженні взаємовідносин із колегами по роботі, членами мистецьких і творчих колективів. Перші неспіхи можуть призводити до розчарування, бажання змінити місце роботи, професійного вигорання. Тому надзвичайно позитивним є той факт, що запровадження авторської методики дало можливість за порівняно невеликий проміжок часу підвищити майже у кожного п'ятого студента експериментальних груп готовність до застосування адаптивного стилю лідерства. Відзначимо, що така робота зі студентами повинна бути систематичною і спрямованою на формування потреби, усвідомлення необхідності та навичок самовиховання.

Результати кінцевого діагностичного зрізу свідчать, що у експериментальних групах зростає кількість студентів із високим рівнем здатності до самовиховання на 8,1%, а в контрольних групах на 1,7% (див. Рис. 3.2.2).

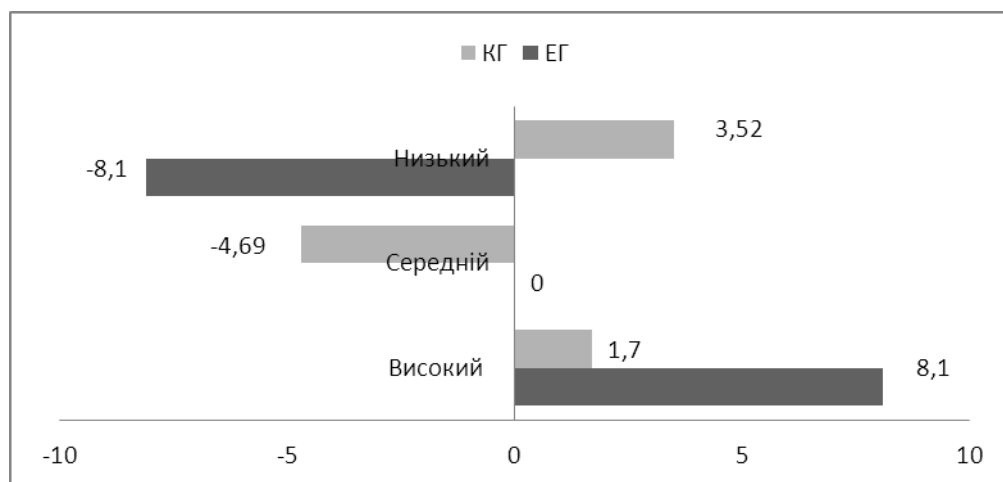

Рис.3.2.2. Динаміка рівнів здатності до самовиховання у студентів експериментальних та контрольних груп після формувального етапу експерименту, у %

Порівняно незначне підвищення частки студентів із високим рівнем вихованості здатності до самовиховання пов'язане із складністю даного процесу, оскільки він вимагає від студентів училищ цілеспрямованої, систематичної та свідомої діяльності з розвитку позитивних якостей і усунення негативних. Важливим є те, що серед студентів експериментальних груп зменшилася частка (на 8,1%) молодих людей із низьким рівнем здатності до самовиховання і становила після формувального етапу експерименту 8,57%, у той час як серед студентів контрольних груп 25,78%. У процесі порівняльного аналізу встановлено, що в експериментальних групах на 37,2% зменшилася диспропорція між студентами, які вмотивовані до високих досягнень, прагнуть до успіху та лідерства і їх усвідомленням необхідності праці над собою, шляхом самовдосконалення, саморозвитку та самовиховання.

Аналіз результатів кінцевого зрізу та їх порівняння із вихідними даними свідчить, що в умовах традиційної системи здійснення освітнього процесу в закладах освіти культури і мистецтв рівень вмотивованості до високих результатів та наполегливості в досягненні мети знижується. Так, в експериментальних групах кількість студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за мотиваційно-вольовим критерієм збільшилася на 11,67%, а із низьким рівнем, відповідно, – зменшилася на 4,53% (див. Табл. 3.2.4).

Таблиця.3.2.4.

Динаміка рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства за мотиваційно-вольовим критерієм у студентів експериментальних та контрольних груп до та після формувального етапу експерименту, у %

	Експериментальна група		Контрольна група	
	До	Після	До	Після
Високий	36,43	48,1	36,135	32,81
Середній	52,86	45,715	49,025	43,75
Низький	10,71	6,185	14,84	23,44

У контрольних групах відсоток студентів із високим рівнем зменшився на 3,33%, а із низьким збільшився на 8,6%.

Значні позитивні зрушення в рівнях вихованості адаптивного стилю лідерства у студентів експериментальних груп фіксуємо за когнітивним критерієм. Так, динаміка приросту відсотку студентів із високим рівнем становить 47,15%(див. Рис. 3.2.3). У контрольних групах теж фіксуємо позитивну динаміку, але не значну – на 4,88%.

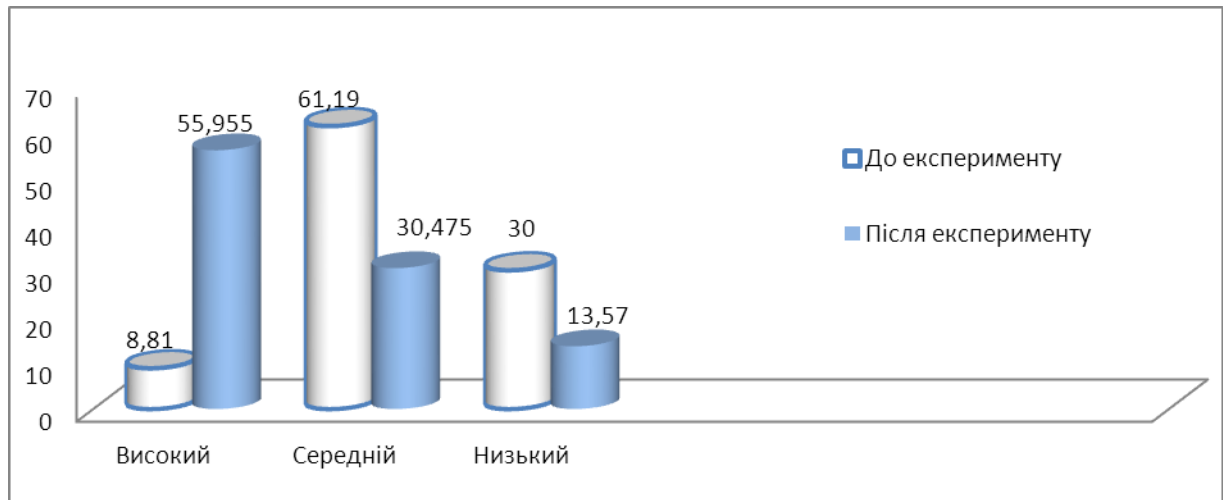

Рис. 3.2. Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів експериментальних груп за когнітивним критерієм до та після проведення формувального експерименту, у%

Аналіз результатів експерименту свідчить про позитивну динаміку вихованості адаптивного стилю лідерства студентів експериментальних груп і за емоційно-ціннісним критерієм (див. Табл 3.2.4).

Таблиця.3.2.4.

Динаміка рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства за емоційно-ціннісним критерієм у студентів експериментальних та контрольних груп до та після формувального етапу експерименту, у %

	Експериментальна група		Контрольна група	
	До	Після	До	Після
Високий	13,095	41,19	13,475	13,48
Середній	59,045	42,855	49,61	41,015
Низький	27,86	15,955	36,915	45,505

Важливим є те, що позитивні зміни зафіксовано у студентів за діяльнісно-рефлексивним критерієм (див. Табл. 3.2.5).

Таблиця.3.2.5.

Динаміка рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства за діяльнісно-рефлексивним критерієм у студентів експериментальних та контрольних груп до та після формувального етапу експерименту, у %

	Експериментальна група		Контрольна група	
	До	Після	До	Після
Високий	10,235	23,575	10,55	11,525
Середній	64,525	63,57	55,665	50,78
Низький	25,24	12,855	33,785	37,695

Результати подані у таблиці 3.2.5 свідчать, що в експериментальних групах за діяльнісно-рефлексивним критерієм збільшилась кількість студентів з високим рівнем на 13,34%, а з низьким зменшилася на 12,38%. У той час як у контрольних групах на 0,97% збільшилася кількість студентів із високим рівнем, але в той же час і з низьким збільшилася на 3,901%. Отже, констатуємо, що зміни в експериментальній групі за діяльнісно-рефлексивним критерієм з суттєвими, у той час як у контрольній групі зміни є незначними (в межах 4%).

Узагальнені дані щодо динаміки рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства студентів контрольних та експериментальних груп подано у таблиці 3.2.6. Результати свідчать, що найбільшу позитивну динаміку високого рівня отримано за когнітивним критерієм (47,14%).

Таблиця 3.2.6

Динаміка рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства в студентів училищ культури і мистецтв за критеріями після проведення формувального експерименту, у%

Критерії	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Мотиваційно-вольовий	+11,67	-3,33	-7,14	-5,27	-4,52	+8,6
Когнітивний	+47,14	+4,88	-30,71	+3,12	-16,43	-8,005
Емоційно-ціннісний	+28,09	0	-16,19	-8,59	-11,90	+8,59
Діяльнісно-рефлексивний	+13,34	+0,97	-0,95	-4,88	-12,38	+3,91

Узагальнені дані щодо рівнів вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв до та після формувального експерименту подано у таблиці 3.2.7.

Таблиця 3.2.7

Рівні вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв до та після формувального експерименту

Рівні	Експериментальна група				Динаміка, %	Контрольна група				Динаміка, %
	До експерименту		Після експерименту			До експерименту		Після експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	16	7,62	53	25,24	17,62	18	7,03	21	8,2	1,17
Середній	96	45,71	128	60,95	15,24	140	54,69	120	46,88	-7,81
Низький	98	46,67	29	13,81	-32,86	98	38,28	115	44,92	6,64
Разом	210	100	210	100		256	100	256	100	

Вплив авторської методики на виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв перевіряємо за допомогою методів математичної статистики, зокрема критерію критерій χ^2 . Для розрахунку даного критерію заносимо дані у таблицю 3.2.8.

Таблиця 3.2.8

Вихідні дані розрахунку критерію χ^2 для контрольної та експериментальної групи після формувального етапу експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Всього
	Експериментальна група	Контрольна група	
Високий	53 (А)	21 (Б)	74
Середній	128 (В)	120 (Г)	248
Низький	29 (Д)	115 (Е)	144
Всього	210	256	466

Обчислення очікуваної частоти $n_{i\cdot}$:

$$(A) = 74 \cdot 210 / 466 = 33,35$$

$$(Б) = 74 \cdot 256 / 466 = 40,65$$

$$(В) = 248 \cdot 210 / 466 = 111,76$$

$$(Г) = 248 \cdot 256 / 466 = 136,24$$

$$(Д) = 144 \cdot 210 / 466 = 64,89$$

$$(Е) = 144 \cdot 256 / 466 = 79,12$$

Із метою перевірки гіпотези про незалежність емпіричних розподілів у генеральній сукупності, формулюємо нульову гіпотезу (H_0) та альтернативну (H_a): H_0 : емпіричні розподіли незалежні (між реалізацією методики виховання адаптивного стилю лідерства та вихованістю у них адаптивного стилю лідерства немає залежності); H_a : емпіричні розподіли залежні.

У педагогічних дослідженнях рівень значущості результатів експериментальної роботи повинен дорівнювати не менше 95% ($\alpha=0,05$). З метою перевірки нульової гіпотези потрібно визначити фактичне значення критерію χ^2 і порівняти його з табличним значенням критерію $\chi^2_{0,05}$.

Таблиця 3.2.9

Обчислення χ^2

Частота n_i	Очікувана частота \tilde{n}_i	$n_i - \tilde{n}_i$	$(n_i - \tilde{n}_i)^2$	$\frac{(n_i - \tilde{n}_i)^2}{\tilde{n}_i}$
53	33,35	19,65	386,1225	
21	40,65	-19,65	386,1225	
128	111,76	16,24	263,7376	
120	136,24	-16,24	263,7376	
29	64,89	-35,89	1288,0921	
115	79,12	35,88	1287,3744	
				$\chi^2=61,49384$

Оскільки критичне значення $\chi^2_{0,05}$ (за таблицею) становить 5,991, то експериментальне більше, оскільки становить 61,49384, а це свідчить про те, що між контрольною і експериментальної групами існує суттєва різниця у рівнях вихованості адаптивного стилю лідерства, що обумовлено впровадженням експериментального фактору – методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Таким чином, нульова гіпотеза H_0 відхиляється, а приймається альтернативна – різниця між рівнями вихованості адаптивного стилю лідерства студентів експериментальних і контрольних груп є не випадковою, а результатом проведеного формувального експерименту. Отже,

обґрунтована та реалізована авторська методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв виявилася ефективною.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі обґрунтовано та експериментально перевірено методику виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва детермінована соціальною потребою в умовах входження України у світовий і європейський культурний простір, є комплексом процедур, способів досягнення планованого результату та оперує інструментарієм усіх компонентів виховного процесу (цільовий, методологічний, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний та контрольнo-корекційний). Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв базується на акмеологічному, аксіологічному, антропологічному, культурологічному, особистісно-діяльнісному, синергетичному, системному, ситуаційному і цивілізаційному підходах, характеризується алгоритмічністю, діагностичністю, оптимальністю і практичністю. Метою методики виховання є адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв, як інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст». В основі змісту методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв три групи цінностей: професійні та естетичні цінності, цінності творчої діяльності; лідерські цінності; моральні та патріотичні цінності. Методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв передбачала реалізацію таких педагогічних умов: формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до виховання у студентів

адаптивного стилю лідерства; наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах; створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу.

Методика є алгоритмічною, передбачає такі етапи: 1) пропедевтичний (підготовчий); 2) орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності; 3) діяльнісно-рефлексивний.

Аналіз результатів експериментальної роботи з впровадження методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв свідчить, що в експериментальних групах відбулися суттєві зміни за всіма показниками, а в контрольних групах зміни незначні. Найбільшу позитивну динаміку зафіксовано у студентів експериментальних груп за когнітивним (+47,14% високого рівня) та емоційно-ціннісним критеріями (+28,09% високого рівня). Високий рівень вихованості адаптивного стилю лідерства студентів у контрольних групах змінився на 1,17%, в експериментальних групах зріс на 17,62%, низький рівень у контрольних групах змінився на 6,64%, а в експериментальних групах зменшився на 32,86%. За допомогою методів математичної статистики (критерій X^2) доведено, що обґрунтована та реалізована методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв виявилася ефективною.

Зміст третього розділу знайшов своє відображення в публікаціях автора (Бортнікова О.В., 2016а; 2016b; 2018с; 2018d; 2018е; 2018f).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено результати дослідження проблеми виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв.

Результати проведеного дослідження свідчать про досягнення поставленої мети, розв'язання означених завдань, що дає підстави для формулювання висновків.

1. На основі ретроспективного аналізу наукової літератури встановлено, що людство завжди цікавилось провідними постатями та намагалось зрозуміти сутність феномену лідерства, виділити лідерські якості, віднайти найбільш оптимальний стиль лідерства. У добу Стародавнього Сходу мислителі відзначали, що іншими управляють завдяки мудрості і добродітності (Будда); тільки «сини неба» наслідують батька і можуть управляти іншими (Конфуцій). За часів Античності вважалося, що закон, влада і розумові переваги визначають, хто стане лідером (Демокрит); виділено три типи (стилі) лідера: філософ, воїн, ремісник (Платон); вважалося, що держава така, як характер і воля того, хто нею управляє (Цицерон). У добу Середньовіччя «Отці церкви», богослови і теологи вважали достойними керівних посад глибоко віруючих людей, які дотримуються Законів Божих і доносять Слово Боже народу. В епоху Відродження і Реформації наголошувалося на важливості успішної самореалізації людини, як вияву Божого Благословення життєвого стилю, заохочувалося підприємливість, винахідливість і креативність особистості. У Новий час акцентувалося, що народ шукає для натхнення особливих людей – героїв, енергійних, але психічно ненормальних (Ч. Ломброзо); лідер відрізняється від інших здатністю до продукування нової якості (Г. Лебон). У Новітній час К. Левінім були виокремлені і описані три стилі керівництва: демократичний, авторитарний, ліберальний. Особливої уваги заслуговують два важливі лідерські стилі: гуманістичний – представлений теоріями

обслуговуючого лідерства («Servant leadership», Р. Грінліф) та лідерства заснованого на ціннісному обміні (Т. Кучмарські та С. Кучмарські).

Встановлено, що адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв є таке інтегративне особистісне утворення майбутнього фахівця освітнього рівня «молодший спеціаліст» училища культури і мистецтв, що включає, мотив високих досягнень, сильну волю, знання у галузі лідерології, фахові знання, інтериоризовані загальнолюдські, національні та естетичні цінності, комунікативні і організаторські навички, розвинену креативність, здатність до маніфестації престижу власної персони, застосування адекватних ситуації способів управлінського впливу мистецьким, художнім колективом, його згуртування з метою ефективної реалізації групових завдань.

2. Обґрунтовано методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, зокрема: системний (включає різні структурні елементи, що пов'язані функціональною єдністю у роботі спрямованій на виховання адаптивного стилю лідерства студентів; синергетичний (виховна система розглядається як соціальна система відкритого типу, де має місце постійний обмін енергією чи інформацією, коли система самостійно організовується, автономно розвивається); ситуативний (базується на припущенні, що стиль лідера залежить від ситуації, у яку потрапляє група чи індивід); акмеологічний (ставить акцент на досягненні вихованцем на кожному із етапів його розвитку найвищої точки, «квітучої пори»); аксіологічний (коли студент училища добровільно обирає цінності, що пов'язані із провідним становищем у групі, відносинами домінування-підлеглості, відповідальної залежності, лідерством та лідерськими стилями, засвоює їх, переводить у внутрішній план, робить особистим надбання); антропологічний (особистість студента розглядається з урахуванням родовидових ознак, виховання адаптивного стилю лідерства студента базується на даних різних наук про людину); культурологічний (спрямовує зусилля виховних впливів на засвоєння студентом професійної та

управлінської культури, лідерських навичок і звичок поведінки, умінь застосування адекватних стилів лідерського впливу на послідовників – членів художніх колективів); цивілізаційний (при якому розвиток людини залежить не тільки від економічних факторів, способів виробництва, рівня продуктивних сил, а й способу життя спільноти, релігії, культури); особистісно-діяльнісний (цей підхід відкриває широкі можливості для самовиховання на основі рефлексії, коли студент училища порівнює себе із «Я-ідеальним» – зразком лідерської поведінки, високої майстерності у підборі стилів взаємодії з оточенням та спрямовує свою активність на самозміну у бік ідеалу та зміну оточуючого світу.

3. Виокремлено рівні (високий, середній, низький), критерії (мотиваційно-вольовий, когнітивний, емоційно-ціннісний, діялісно-рефлексивний) та показники вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв (актуалізована потреба у лідерстві, вмотивованість до високих досягнень; наполегливість у досягненні мети; професійні знання у галузі культури і мистецтв; знання про сутність адаптивного стилю лідерства; інтериоризовані національні та естетичні цінності; ставлення до лідерства як особистої, соціальної цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства).

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що у 7,3% студентів училищ культури і мистецтва зафіксовано високий рівень вихованості адаптивного стилю лідерства; в 50,64% – середній рівень, а в 42,06% низький рівень. У процесі дослідження встановлено, що найменший відсоток студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за такими показниками як: знання про сутність адаптивного стилю лідерства; здатність до самовиховання адаптивного стилю лідерства; інтериоризовані національні та естетичні цінності; готовність до застосування адаптивного стилю лідерства. В той час найбільша частка студентів із високим рівнем вихованості адаптивного стилю лідерства за

показниками: «актуалізована потреба у лідерстві», «вмотивованість до високих досягнень»; «наполегливість у досягненні мети»; «професійні знання у галузі культури і мистецтв»; «ставлення до лідерства як особистої, соціальної, національної, культурної цінності».

4. Узагальнено зарубіжний та національний досвід виховання окремих складових адаптивного стилю лідерства особистості. Виховання особистості та її лідерських якостей у США віднесено до прерогативи діяльності едвайзерів, в окремих країнах Європи тьюторів, які є керівниками індивідуальних програм навчання, професійного становлення, особистісного розвитку та реалізації лідерського потенціалу студентів. У закладах вищої освіти країн Європейського континенту (Польщі, Франції, Великої Британії) суб'єкти освітнього процесу створюють умови для росту лідера в структурах студентського самоврядування, де молодь може здобути знання і навички відстоювання своїх індивідуальних та колективних прав, навчається управляти змінами, раціонально використовувати час, будувати команду, згуртовувати соціальне оточення, бути наполегливим у досягненні цілей свого колективу. В Україні цікавими є напрацювання щодо використання інструментів виховуючого навчання майбутніх лідерів шляхом включення до навчальних планів таких дисциплін як «Лідерологія», «Цінності», «Політика як раціональна форма суспільства», «Інтегральна динаміка та управління мріями», «Історична пам'ять», «Нові парадигми економічного мислення», «Критичне мислення», «Комунікації та інновації», «Управління проектами». У той же час, виховна робота з розвитку різних психологічних утворень адаптивного стилю лідерства студентів носить спорадичний, безсистемний характер, без належного методологічного підґрунтя, не спирається на дані зворотного зв'язку та валідний діагностичний інструментарій, не передбачає механізмів контролю і корекції результатів виховання.

5. Обґрунтовано педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, а саме: 1) формування готовності суб'єктів освітнього процесу училищ культури і мистецтв до

виховання у студентів адаптивного стилю лідерства (забезпечення психологічної і методичної готовності викладачів, класних керівників та студентів до виховання і самовиховання адаптивного стилю студентів училищ культури і мистецтва); 2) наповнення виховних заходів, програм навчальних дисциплін українознавчим, національно-культурним і патріотичним змістом, що підкреслює визначальну роль лідера у державотворчому і культуротворчому процесах (виховуюче навчання та різноманітні форми, методи роботи зі студентами експериментальних груп із виховання цінностей адаптивного стилю лідерства); 3) створення виховуючих ситуацій для апробації студентом училища культури і мистецтв різних лідерських стилів з позиції керівника художнього колективу (включення студентів училищ культури і мистецтв до різних видів соціальнокорисної та культурно-мистецької діяльності з позиції лідера з подальшою апробацією різних стилів лідерства).

6. Обґрунтовано методику виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, в основі змісту якої три групи цінностей: професійні та естетичні цінності, цінності творчої діяльності; лідерські цінності; моральні та патріотичні цінності. Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв базується на акмеологічному, аксіологічному, антропологічному, культурологічному, особистісно-діяльнісному, синергетичному, системному, ситуаційному і цивілізаційному підходах, характеризується алгоритмічністю, діагностичністю, оптимальністю і практичністю. Реалізація означеної методики передбачає три етапи: 1) пропедевтичний (підготовчий); 2) орієнтації студентів на відповідні ідеали і цінності; 3) діяльнісно-рефлексивний. На кожному із етапів реалізуються відповідні педагогічні умови, форми, методи, прийоми і засоби виховання адаптивного стилю лідерства.

Аналіз результатів експериментальної роботи свідчить, що в експериментальних групах відбулися суттєві зміни за всіма показниками, а в

контрольних групах зміни незначні. Найбільшу позитивну динаміку зафіксовано у студентів експериментальних груп за когнітивним (+47,14% високого рівня) та емоційно-ціннісним критеріями (+28,09% високого рівня). Високий рівень вихованості адаптивного стилю лідерства студентів у контрольних групах змінився на 1,17%, в експериментальних групах зріс на 17,62%, низький рівень у контрольних групах змінився на 6,64%, а в експериментальних групах зменшився на 32,86%. За допомогою методів математичної статистики (критерій X^2) доведено, що обґрунтована та реалізована методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв виявилася ефективною.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання: мотивація викладачів до системної, цілеспрямованої роботи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ; активізація органів студентського самоврядування у системі виховної роботи закладів вищої освіти; порівняння вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ різного профілю; зарубіжні технології виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов, В.М. (2017) Мистецтво виховання творчої особистості як багатомірна дія. *Мистецтво виховання Людини: колективна монографія*. Київ: Педагогічна думка. С. 26-45.
2. Андреева, Г.М. (2010) *Социальная психология*. Москва: Аспект-Пресс. 368 с.
3. Аносов, І.П., Елькін, М.В. (2013) Антропологічний підхід до процесу виховання як фактор гармонійного розвитку особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 29 (82). С.119-124.
4. Антоненко, Т.Л. (2018) *Становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця: монографія*. Київ: Педагогічна думка. 412 с.
5. Антоненко, Т.Л., Безугла, М.В. (2017) *Духовно-культурні цінності освіти студентської молоді: монографія*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 254 с.
6. *Антропологічний метод. Управління людським ресурсом.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16520205/menedzhment/antropologichniy_metod (дата звернення 12.03.2017)
7. Артеменко, О.В. (2012) Педагогічні умови розвитку професійної успішності майбутнього вчителя-філолога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Вип. 24 (77). С. 65-71.
8. Бабич, О.М., Вьюнова, Н.И., Гайдар, К.М. (2010) *Развитие креативных способностей у старших дошкольников*. Москва: Эксмо. 357с.
9. Бабкова-Пилипенко, Н.П. (2011) *Формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки* (Дис. канд. пед.

наук). Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет», Ялта. 242 с.

10. Бастун, М. (2012) Культурологічний підхід в освіті як засіб соціалізації особистості майбутнього педагога. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. Вип. 6. С.61–64.

11. *Беллербіс коледж. Освіта у Великобританії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ihkyiv.com/abroad/uk/bellerbys-college> Назва з екрану. Дата звернення 23.05.2017 р.

12. Беяцкий, Н.П. (2002) *Менеджмент. Основы лидерства: учеб. пособ.* Минск: Новое знание. 250 с.

13. Бендас, Т.В. (2009) *Психология лидерства: учеб. пособ.* СПб.: Питер. 448 с.

14. Бех, І. Д. (2015а) *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Том 1. Чернівці: Букрек. 840 с.

15. Бех, І.Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: стратегія проектування*. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/7525/97/> (дата звернення: 11.02.2017)

16. Бех, І. Д. *Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт*. URL:http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf (дата звернення: 13.02.2016)

17. Бех, І.Д. (2015b) *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Т. 2. Чернівці : Букрек. 640 с.

18. Бех, І.Д. (2008) *Виховання особистості: підручник*. Київ: Либідь, 818 с.

19. Блонский, П.П. (2000) *Педология* [под ред. В.А. Сластенина]. – Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС. 287 с.

20. Боден, Ж. (1999) Шість книг о государстве. *Антология мировой политической мысли: В 5 т. Т.2*. Москва. С. 689 – 695.

21. Бортнікова, О.В. (2016а) *Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв*. Київ: ЦП «Компринт». 51 с.

22. Бортнікова, О.В. (2017а) *Методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 18-26.

23. Бортнікова, О.В. (2017b) *Ретроспективний аналіз філософських, психологічних, економічних і педагогічних ідей виховання адаптивного стилю лідерства особистості. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб.наук.пр / за ред. проф. тетяни Степанової. - Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського. № 4(59). С. 254-264.*

24. Бортнікова, О.В. (2017с) *Соціальна потреба виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: матеріали III Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-методичної конференції. (Херсон, 05 грудня 2017 р.). Херсон. С. 6-9.*

25. Бортнікова, О.В. (2017d) *Сутність і структура поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв». Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 267. – С. 246-252.

26. Бортнікова, О.В. (2018b) *Методика діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ. Вип. 279. С. 31-39.

27. Бортнікова, О.В. (2018d) Духовні якості у структурі адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Наукова школа академіка І.А.Зязюна у працях його соратників та учнів. Секція: Формування високодуховних лідерів-управлінців як один із пріоритетних напрямів формування національної гуманітарно-технічної еліти: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції. (Харків, 23-25 травня 2018 р.)*. Харків. С. 46-49.

28. Бортнікова, О.В. (2018f) Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI(63), Issue: 153, 2018. p. 20-24.

29. Бортнікова, О.В. (2018g) Педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв. *Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Вип. 37. С.141-147.*

30. Бортнікова, О.В. (2018h) Узагальнення національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 червня 2018 року у м. Київ: зб. наук. праць «АЮГОΣ». Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М. Т.6. С. 50-54.*

31. Бортнікова, О.В. (2018e) Емоційний інтелект особистості лідера. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XXXVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Переяслав-Хмельницький, 30 травня 2018 р.)*. Переяслав-Хмельницький, Вип. 36. С. 179-180.

32. Бортнікова, О.В. (2018c) Аналіз лідерських якостей Василя Стуса за допомогою біографічного методу. *Збірник наукових праць докторантів, аспірантів, молодих учених і студентів Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень»,*

(Вінниця, 14-16 квітня 2018р.). *Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень: зб.наук. пр.* Вип. 8(11). Вінниця: ТОВ фірма «Планер». С.178-179.

33. Бояцис, Р., Макки, Э. (2007) *Резонансное лидерство: Самосовершенствование и построение плодотворных взаимоотношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии.* Москва: Альпина Бизнес Букс. 300 с.

34. Бражнич, О.Г. (2001) *Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи* (Дис. канд. пед. наук). Кривий Ріг. 238 с.

35. Буддизм. Извлечения из буддийских писаний. (2005) *Історія вчень про державу і право: хрестоматія для юридичних вищих навч. закладів і факультетів.* Харків: Право. 910 с.

36. Буряк, Т.П. (2009) *Сучасні підходи до лідерства.* Київ: Наукова думка. 200 с.

37. Василенко, І. (2005) *Виховання громадянських якостей студентів у вищих навчальних закладах Канади засобами самоврядування. Неперервна професійна освіта: теорія і практика.* Вип. 2. С.147-152.

38. Ващенко, Г.Г. (1994) *Виховний ідеал.* Полтава: Полтавський вісник. 191 с.

39. Вебер, М. (1990) *Избранные произведения.* Москва: Прогресс. 808 с.

40. *Виховна робота. Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vukm.com.ua> . Назва з екрану. (дата звернення: 15.03.2017 р.)

41. *Виховна робота. Калуське училище культури і мистецтв.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kkkim.com.ua>. Назва з екрану. Дата звернення: 25.02.2017 р.

42. Виц, Б.Б. (1979) *Демокрит.* Москва: Мысль. 212 с.

43. Вишневецький, О.І. (2003) *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич: Коло. 528 с.

44. Вища освіта в США. *Моя освіт*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mojaosvita.com.ua/geografija/vishha-osvita-v-ssha/> Назва з екрану. Дата звернення 23.05.2016 р.

45. Волощук, І.С. (2006) *Основи наукових досліджень. Педагогіка: експериментальне видання*. Київ. 107 с.

46. Воропаєва, Т.С. *Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики* file:///C:/Documents%20and%20Settings/Home/Мои%20документи/ubi_2016_14_6.pdf. Дата звернення 24.05.2016 р.

47. *Галузь знань 02 Культура і мистецтво Спеціальність 024 Хореографія* [Електронний ресурс]. – режим доступу file:///C:/Documents%20and%20Settings/Home/Рабочий%20стол/maghistr._024_khoreografiia_perspektivnyi.pdf. (Дата звернення: 13.03.2017).

48. Герасимчук, І.М. (2006) *Філософія творчества*. Москва: Эксмо. 120 с.

49. Годфруа, Ж. (1996) *Что такое психология*. http://www.e-reading.club/chapter.php/1036014/17/Godfrua_-_Chto_takoe_psihologiya.html Глава 9 Дата звернення 25.05.2016 р.

50. Голоवेशко, Б.Р. (2013) *Соціальні функції лідерства і його роль у професійній діяльності сучасного спеціаліста з інформаційних технологій. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. № 4. С. 42-50.

51. *Головна сторінка Житомирський коледж культури і мистецтв*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://muzauk.at.ua/>. Назва з екрану. Дата звернення: 05.06.2017 р.

52. Гончаренко, С.У. (1997) *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь. 376 с.

53. Гриньова, М.В. (2009) *Вплив студентського самоврядування на якість освіти у вищих навчальних закладах США. Збірник наукових праць*

Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини. Умань. № 1. С. 69–74.

54. Грицанов, А.А. (1998). *Новейший философский словарь*. Минск: Издательство В. М. Скакун.

55. Гуров, С.Ю. *Методичні основи виховання духовно-моральних цінностей особистості*. URL: <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/inv/article/viewFile/755/719> (дата звернення: 29.01.2016)

56. Дрыгина, И.В. (2003) *Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Красноярск. 23 с.

57. Дунаева, О.М. (2008) *Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Вінниця. 20 с.

58. Дурай-Новакова, К.М. (1983) *Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Москва. 32 с.

59. Дьюи, Д. (1981) *Школа и общество. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики*. Москва: Просвещение. 528 с.

60. Дьяченко, М.И., Кандыбович, Л.А. (1976) *Психологические проблемы готовности к деятельности*. Минск: Изд-во бел. ун-та. 175 с.

61. Евтихов, О.В. (2007) *Стратегии и приемы лидерства : теория и практика*. СПб.: Речь. 238 с.

62. *Енциклопедія освіти*. (2008). Київ: Юрінком Інтер. 1040 с.

63. Желябіна, Н.К. (2007) *Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи: метод. реком.* Запоріжжя: ЗДІА. 67 с.

64. Журавлев, А.Л. (1976) *Индивидуальный стиль руководства производственным коллективом*. Москва: ИУНХ. 120 с.

65. Заваленко, С.В. (2013) О роли личностных свойств в формировании стиля управленческих решений. *Наука і освіта*. № 7. С. 238-242.

66. Загвязинский, В., Атаханов, Р. (2005) *Методология и методы психолого-педагогического исследования*. Москва: Издательский центр «Академия». 208 с.
67. Заикин, В. Г. *Краткий акмеологический словарь* [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/870/word/akmeologija> (дата зверення: 09.03.2017)
68. Зайченко, І.В. (2010) *Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки*. Київ: Слово. 624 с.
69. *Закон України «Про вищу освіту»*. Законодавство України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> (дата звернення: 22.10.2017).
70. *Закон України «Про освіту»*. Законодавство України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 11.11.2017)
71. Залужний О. *Шлях освіти*. 1929. № 10. С. 43–48.
72. Зарва, О.М. (2011) Роль студентського самоврядування у процесі морального виховання в університетах та коледжах США. *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць*. Полтава. С. 128-133.
73. Зеленов, Є.А. (2017) Мистецтво планетарного виховання студентів у вищих навчальних закладах. *Мистецтво виховання Людини: колективна монографія*. Київ: Педагогічна думка. С. 95-114.
74. Зязюн, І. (2003) Мистецтво навчальної і виховної дії. *Професійно-художня освіта України: Зб. наук. пр.* Черкаси: «Черкаський ЦНТЕІ». Вип. II. С.5-15.
75. Зязюн, І.А. (2000) *Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук-метод. посіб.* Київ: МАУП. 312 с.
76. Ильин, Е.П. (2008) *Мотивация и мотивы*. СПб. : Питер. 512 с.
77. Калашнікова, С.А. (2011) *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій* (Автореф. дис. д-ра. пед. наук). Київ. 36 с.

78. Карамушка, Л.М., Фелькель, Т.Г. (2013) Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти. *Проблеми сучасної психології*. № 2. С. 52-60.
79. Карпенко, Л.А. (1998) *Краткий психологический словарь*. Ростов н/Д : Феникс. 512 с.
80. Кетс де Врис М. (2007) *Мистика лидерства: развитие эмоционального интеллекта*. Москва: Альпина Бизнес Букс. 276 с.
81. Киричок, В.А. (2008) *Ціннісне ставлення*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. С. 989-990.
82. Киричок В.А. (2008) *Цінності*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. С. 992.
83. *Книга правителя области Шан* (1999) История политических и правовых учений. Харьков: Факт. 1080 с.
84. Кокун, О.М. (2013) Чинники розвитку лідерських якостей курсантів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. №. 14 (1). С. 146-152.
85. Кондратова Л.Г., Гаркавенко З.О., Лактіонова Г.М. (2016) *Професійна підготовка майбутнього педагога до виховної діяльності: методичний посібник*. Київ. 212 с. Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/705932/1/ЛактілноваГ.М.%2СКондратоваЛ.Г.%2СГаркавенкоЗ.О._Посібник_2016.pdf. Дата звернення 12.01. 2017.
86. *Конфуций. Жизнь и его учения*. (1999) История политических и правовых учений (1999) История политических и правовых учений. Харьков: Факт. 1080 с.
87. Конфуций. (2015) *Суждения и беседы*. Спб. :Азбука. 224 с.
88. Кравець, В.П. (1996) *Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва Навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів*. Тернопіль. 436 с.
89. Кравченко, А.И. (1995) *Введение в социологию: учебное пособие*. Москва: Новая школа. 144 с.

90. Краевский, В.В. (2001). *Содержание образования: вперед к прошлому*. Москва: Педагогическое общество России.
91. Кузищин, В.И. (2011) *История древней Греции: учеб. пособие*. Москва: Издательский центр «Академия». 480 с.
92. Куцевол, О.М. (2006) *Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури*. Вінниця: Глобус-прес. 348 с.
93. Лебон, Г. (2010) *Психология народов и масс*. Челябинск: Социум. 378 с.
94. Леонтьев, А. Н. (1975) *Деятельность. Сознание. Личность*. Политздат. 303 с.
95. Литвиненко, С. (2006) *Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 3 (50). Полтава. С. 215-219.
96. *Лозівське училище культури і мистецтв. Творчі колективи* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lukim.com.ua/> Назва з екрану. Дата звернення: 25.02.2017 р.
97. Лозовецька, В.Т. (2008) *Модель*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. С. 516.
98. Ломброзо, Ц. *Гениальность и помешательство*. Москва: Астрель, 2012. 352 с.
99. Лузан, П.Г., Сопівник, І.В., Виговська, С.В. (2016) *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: підручник*. Київ: ЦП «Компринт». 491 с.
100. Лузан, П.Г., Сопівник, І.В., Виговська, С.В. (2014) *Основи науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник*. Київ: НАКККиМ. 360 с.
101. Лук, А.Н. (1978) *Психология творчества*. Москва: Наука. 237 с.
102. Лукьянов, А. *Лидерские качества* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://release-me.ru/leader/quality.php> (дата звернення 02.03.2016)

103. Лутай, В.С. (2008) Синергетичний підхід. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер. С. 812-813.
104. *Львівський коледж культури і мистецтв. Про нас*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lkkim.lviv.ua/> Назва з екрану. Дата звернення: 05.05.2017 р.
105. Майструк, С., Кондрацька, Ю. *Практика студентського самоврядування за кордоном*. Рідна країна. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ridna.ua/2011/01/praktyka-studentskogo-samovryaduvannya-za-kordonom/> Назва з екрану. Дата звернення: 05.03.2017 р.
106. Макаренко, А.С. (1954) *Методика організації виховного процесу*. Твори в 7 т. Т.5. Київ. 374 с.
107. Макаренко, А.С. (1972) *Коллектив и воспитание личности*. Москва: «Педагогика». 333 с.
108. Макаренко, А.С. (1990) *О воспитании*. Москва: Политиздат. 415с.
109. Макиавелли, Николо. (1990) *Государь*. История политических и правовых учений. Харьков : Факт. С. 97-105
110. Максименко, С.Д. (2008) *Готовність до діяльності*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. С.137-138.
111. Максименко, С.Д. (2014) Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 24. С. 7-16.
112. Мак'явеллі, Нікколо. (2007) *Флорентійські хроніки; Державець*. Харків: Фоліо. 511 с.
113. Манегетти, А. (2002) *Психология лидера*. Москва: ННБФ «Онтопсихология». 208 с.
114. Мараховська, Н.В. (2009) *Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу* (Дис. канд. псих. наук). Харків. 254 с.
115. Маслоу, А. (2012) *Мотивация и личность*. СПб. : Питер. 352с.

116. Миропольська, Н.Є. (2017). *Виховання «симфонійної» людини*. Мистецтво виховання Людини: колективна монографія. Київ: Видавництво «Педагогічна думка». С. 137-150.
117. Мітлош, А.В. (2007) *Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань* (Автореф. дис. канд. псих. наук). Київ. 20 с.
118. Мойсеюк, Н. Є. (2001) *Педагогіка: навч. посіб.* Київ: КДНК. 608 с.
119. Москальова, Л. Ю. *Середовищний, системний, синергетичний, цивілізаційний підходи у вихованні майбутніх учителів*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_20/files/P2011_37.pdf (дата зверення: 25.07.2016).
120. Мудрик, А.Б., Шишкіна, Х.Ю. (2013) *Розвиток лідерських якостей : програма тренінгу*. Луцьк. 120 с.
121. Мясіщев, В. Н. (1995) *Психология отношений: избранные психологические труды*. Воронеж : Модек. 356 с.
122. Нестуля, О.О. (2013) *Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб.* Київ: Знання. 358 с.
123. Ніколаєнко, С. М., Шинкарук, В.Д., Рудень, Д.М., Бортнікова, О.В. та ін. (2016b) *Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навч.-метод. посіб* (перероблений і доповнений). Київ: ЦП «Компринт», 2016. 76 с.
124. *Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: У 4 т.* Київ: Аконіт, 1998. Т.4. 943 с.
125. Орбан-Лембрик, Л.Б. *Стилi і типологія лідерства. Соціальна психологія*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/81325-stil-tipologya-lderstva.html> (дата звернення: 21.02.2017).
126. Павлюк, Р.О. *Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів* [Електронний ресурс]. Режим доступу :

http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm. (дата звернення: 23.08.2016).

127. Папуча, М. В. (2008) *Мотивація учіння*. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. С. 528

128. Парыгин, Б.Д. (1971) *Основы социально-психологической теории* Москва : Мысль. 348 с.

129. Петровский, А. В., Ярошевский, М. Г. (1990) *Психология. Словарь*. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат. 494 с.

130. Петровський, А.В. (1982) *Личность. Деятельность. Коллектив*. (Над чем работают, о чем спорят философы). Москва: Политиздат. 255 с.

131. Пехота, О.М. (2003) *Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник*. Київ: А.С.К. 240 с.

132. *Плани заходів всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій*. Міністерство молоді та спорту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material> . Назва з екрану. Дата звернення: 05.06.2017 р.

133. Платон. (1994) *Государство : собрание сочинений в 4 т*. Москва. 423 с.

134. Поздняков, А.П. (2007) *Формирование управленческой культуры будущего специалиста социальной работы в вузе* (Автореф. дис. д-ра. пед. наук). Тамбов. 39 с.

135. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»* від 29 квітня 2015 р. № 266 Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-п>. – Назва з екрану.

136. Походенко, С.В. (1998) *Психологічні особливості мотивації лідерства у підлітків*. (Автореф. дис. канд. псих. наук). Київ. 20 с.

137. *Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-*

патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154 (дата звернення: 25.11.2017).

138. *Про нас. Сумське вище училище культури і мистецтв ім. Д.С. Бортнянського* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://svumik.sumy.ua/index.html>. Назва з екрану. Дата звернення: 25.02.2017 р.

139. *Про нас. Українська академія лідерства* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wnisef.org/medias/ukrainian-leadership-academy>. Назва з екрану. Дата звернення: 25.02.2017 р.

140. Рабле, Франсуа. (2006) *Гаргантюа і Пантагрюель.* Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія. Київ: Центр навчальної літератури. С. 65-77.

141. Равен, Д. (2002) *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация.* Москва: Когито-Центр. 396 с.

142. Резнік, С.М. (2007) *Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ. 18 с.

143. Ріпко, І. В. (2015) Роль духовності при формуванні відповідальності у студентів технічних університетів. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* №2. С. 87-95.

144. Рогов, Е.И. (2007) Психология группы. Москва: ВЛАДОС. 430 с.

145. Роджерс, К. (2002) *Свобода учится. Freedom to learn.* Москва : Смысл. 527 с.

146. Рубинштейн, С.Л. (2000) *Основы общей психологии.* СПб.: Питер. 712 с .

147. Русова, С. (2006) *Вибрані педагогічні твори.* Київ: Освіта. 303 с.

148. Садохіна, К.С. (2010) Психолого–педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К_ПНУ імені Івана Огієнка*. Київ. Вип. 9. С.439-449.
149. Серьогіна, І.К. (2011) Педагогічні умови розвитку та саморозвитку студентів у процесі професійної підготовки у ВНЗ. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Вип. 32. С.151 – 157.
150. Сидоренко, В. К. (2000) *Основи наукових досліджень: навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти*. Київ: РННЦ «ДІНІТ». 300 с.
151. Сидоренко, О.Л. (2001) Модернізація системи виховання українського студентства. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр.* Харків. Вип. 19. С. 31-37.
152. Сковорода, Г.С. (1973) *Повне зібрання творів: У 2-х т.* Київ: Наукова думка. Т. 1. 532 с.
153. Слостенін, В. (2010) *Психологія і педагогіка: учеб. пособие для студ. высших. учеб. заведений*. Москва: «Академия». 480 с.
154. *Словник іноземних слів*. 2-е вид. Київ. 1985. 776 с.
155. *Словник української мови: в 11 томах*. Київ: Наукова думка. 1970-1989. Т.9. 634 с.
156. *Современное состояние, проблемы и задачи педагогики. Национальный институт развития современной идеологии*. URL: <http://www.nirsi.ru/104>. (дата звернення: 15.07.2016).
157. *Современный словарь по педагогике* [сост. Рапацевич Е.С.]. Минск: Современное слово. 2001. 928 с.
158. Сопівник, Р.В. (2014) *Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія]*. 2-ге видання доповнене. Київ: ЦП «Компринт». 533 с.
159. Сопівник, Р.В. (2012а) *Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія]*. Київ: ЦП «Компринт». 500 с.

160. Сопівник, Р. В. (2012b) Модель формування лідерських якостей студентів аграрних ВНЗ. *Збірник наукових праць: Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Завлейко Д.Г. Вип. 11. С. 91–96.

161. Сопівник, Р.В. (2015а) Формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі. *Виховання особистості в контексті професійної підготовки студентів аграрних вищих навчальних закладів. Колективна монографія*. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. С.75-99.

162. Сопівник, Р.В. (2015 б) Ціннісні орієнтири екзистенціалізму в контексті виховання особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірних наукових праць*. Вип. 2 (65). С. 164-173.

163. Сухомлинський, В.О. (1977) *Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина*. Київ: Радянська школа. 670 с.

164. Сухомлинський, В. О. (1988) *Сто порад учителю*. Київ: Радянська школа. 304 с.

165. *Сучасні погляди на проблему здібностей. Неботан. Інфо*. URL: <http://nebotan.info/career/current.php>. (дата звернення: 20.08.2016).

166. Терещук, А. *Креативність як невід'ємний компонент інтелектуального розвитку особистості* [Електронний ресурс]. Режим доступу :<http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254> (дата звернення: 20.08.2016).

167. Ткаченко, Л.М., Ковальчук, В.І. (2014) *Стандарти громадсько-активної школи: лідерство: навч.-метод. посібн*. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди». 56 с.

168. Троцько, А.В., Бекетова, Ю.В. *Особливості виховання студентської молоді у провідних країнах світу*. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2015/927-1450169502.pdf>. Назва з екрану. Дата звернення 04.03.2017 р.

169. Туриніна, О.Л. (2007) *Психологія творчості: навч. посіб.* Київ: МАУП. 160 с.
170. Уманский, А.Л. (2004) *Игровое сопровождение детского лидерства. Ярославский педагогический вестник. №3 (40). С. 247-256.*
171. *Універсальний словник-енциклопедія.* Гол. ред. М.В. Попович. Київ: ПВП ВсеувиТО. 2001. Львів: ЛДКФ Атлас. 1575 с.
172. Ушинський, К.Д. (1983) *Праця в її психологічному і виховному значенні.* Вибр. пед. твори: В 2-х т. Т.1. Київ: Радянська школа. 320 с.
173. Ушинський, К.Д. (1950) *Человек как предмет воспитания (опыт педагогической антропологии).* Собр. соч.: В 11 т. Москва. Т. 2.
174. Філіпчук, Г.Г. (2014) *Націєтворчість освіти.* Монографія. Чернівці: Зелена Буковина. 400 с.
175. Філіпчук, Г.Г. (1996) *Українська етнокультура в змісті національної загальної та педагогічної освіти.* Чернівці : Прут. 322 с.
176. *Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія.* Голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис. 2002. 742 с.
177. Фіцула, М.М. (2007) *Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти.* Тернопіль: Навчальна книга Богдан. 232 с.
178. Фіцула, М.М. (2006) *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.* Київ: Академвидав. 352 с.
179. Фрицюк, В.А. (2004) *Формування креативності майбутніх учителів музики (Дис. канд. пед. Наук).* Вінниця. 219 с.
180. Харченко, С.Я. (2016) *Системний підхід у сучасних педагогічних дослідженнях України: монографія.* Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 488.
181. Хмизова, О.В. (2005) *Діагностика та формування лідерської позиції у молодших школярів методом гри. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр.* Київ. Вип. 7. С. 145-152.
182. Хьелл, Л., Зиглер, Д. (2011) *Теории личности.* СПб.: Питер. 607с.

183. Цицерон, М.Т. (1966) *Диалоги. О государстве. О законах.* Москва: Наука. 120 с.
184. Шалагинова, Л.В. (2007) *Психология лидерства.* СПб.: Речь. 464с.
185. Шафер, Д.П. (2017) *Культурная личность: монографія.* Київ: Педагогічна думка. 76 с.
186. Шацкий, С.Т. (1958) *Дети – работники будущего.* Избр. пед. соч. Москва: Учпедгиз. С. 27-80.
187. Шевченко, Г.П. (2010) *Художньо-естетичне виховання студентської молоді : монографія.* Луганськ : СНУ. 179 с.
188. Шевченко, Г.П. (2012) *Проблеми духовності людини ХХІ століття. Духовність особистості.* Вип. 5. С.241-250.
189. Шевченко, Г. П. (2015) *Одухотворений образ Людини Культури ХХІ століття: процес його виховання у вищій школі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* Вип. 5. С. 213-225.
190. Шевченко, Г.П. (2017) *Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті.* К.: Педагогічна думка. 210 с.
191. Шейнов, В. П. (2008) *Психология лидерства и власти.* Москва: Ось-89. 608 с.
192. Шинкарук, В. Д., Сопівник, Р. В., Сопівник, І. В. (2015) *Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка»).* К.:ЦП «Компринт». 236 с.
193. Шпаківська, О. (2013) *Організація студентського самоврядування у практиці роботи вітчизняних та закордонних ВНЗ. Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки.* Вип. 11. С.340-345.
194. Штофф, В. А. (1966). *Моделирование и философия.* Москва: Наука.
195. *Энциклопедия юридической психологии.* Под общ. ред. А.М. Столяренко. Москва: ЮНИТИ-ДАНА. 2003. С. 351

196. Ягоднікова, В.В. (2006) *Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ. 25 с.
197. Ярмаченко, М.Д. (2001) *Педагогічний словник*. К.: Педагогічна думка. 516 с.
198. Яхонтова, Е.С. (2002) *Эффективность управленческого лидерства*. Москва: ТЕИС. 501 с.
199. Bortnikova, O. V. (2018a) Methodology of upbringing of adaptive style of leadership of students of schools of culture and art. *Actual Problems of Science and Education APSE – 2018 Held in Budapest on 28th of January 2018*. [Електронний ресурс]. – <http://scaspee.com/all-materials/actual-problems-of-science-and-education-apse-2018>
200. Brzeziński Marek (2009). *Organizacja kreatywna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. Бжезинський. 116 с.
201. Fiedler, F.E. (1967) *A Theory of leadership*. New York: McGrawHill. 371 p.
202. Fromm, E. (1959) *The creative attitude in H.Andercon (Ed.). Creativity and its cultivayion*. New York : Harper and Row.
203. Greenleaf, Robert K., Spears Larry C. (2002) *Servant Leadership : A Journey Into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. Paulist Press. 370 p.
204. Osborn, K. (1996) *Education is the best national insurance: Citizenship education in Canadian schools. Past and present. Canadian and international education*. Vol. 25 (2). P. 31–58.
205. Sternberg, R.J. (1999), *Handbook of creativity*, Cambridge University Press, Cambridge., s. 3 za: Śmigórski. p. 281.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

7. Бортнікова О.В. Сутність і структура поняття «адаптивний стиль лідерства студентів училищ культури і мистецтв». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 267. С. 246-252.

8. Бортнікова О.В. Методологічні підходи виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ.: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 18-26.

9. Бортнікова О.В. Ретроспективний аналіз філософських, психологічних, економічних і педагогічних ідей виховання адаптивного стилю лідерства особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб.наук.пр / за ред. проф. тетяни Степанової*. - Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. № 4(59). С. 254-264.

10. Бортнікова О.В. Педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства у студентів училищ культури і мистецтв. *Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін.* Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С.141-147.

11. Бортнікова О.В. Методика діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ, 2018. Вип. 279. С. 31-39.

12. Бортнікова О.В. Методика виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI(63), Issue: 153, 2018. p. 20-24.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Бортнікова О.В. Соціальна потреба виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: матеріали III Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-методичної конференції*. (Херсон, 05 грудня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 6-9.

8. Bortnikova O. V. Methodology of upbringing of adaptive style of leadership of students of schools of culture and art. *Actual Problems of Science and Education APSE – 2018 Held in Budapest on 28th of January 2018*. [Електронний

ресурс]. – <http://scaspee.com/all-materials/actual-problems-of-science-and-education-apse-2018> – Назва з екрану

9. Бортнікова О.В. Емоційний інтелект особистості лідера. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали XXXVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Переяслав-Хмельницький, 30 травня 2018 р.). Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 36. С.179-180.

10. Бортнікова О.В. Духовні якості у структурі адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв. *Наукова школа академіка І.А.Зязюна у працях його соратників та учнів. Секція: Формування високодуховних лідерів-управлінців як один із пріоритетних напрямів формування національної гуманітарно-технічної еліти*: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції. (Харків, 23-25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 46-49.

11. Бортнікова О. В. Аналіз лідерських якостей Василя Стуса за допомогою біографічного методу / Олена Володимирівна Бортнікова // Збірник наукових праць докторантів, аспірантів, молодих учених і студентів Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень», (Вінниця, 14-16 квітня 2018р.) / Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень: зб.наук. пр. – Вип. 8(11) / редкол. Р.С.Гуревич (голова)[та ін].; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С.178-179. 0,3 авт. д.а.

12. Бортнікова О.В. Узагальнення національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв // Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 червня 2018 року у м. Київ: зб. наук. праць «ЛОГОΣ» / відп. за випуск Голденблат М.А. // ГО «Європейська наукова платформа». – Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2018. Т.6. С. 50-54.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

13. Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв / Укладач О.В. Бортнікова. К.: «ЦП «Компринт», 2016. 51 с.

14. Ніколаєнко С. М., Шинкарук В.Д., Рудень Д.М., Бортнікова О.В. та ін. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навч.-метод. посіб (перероблений і доповнений). Київ: «ЦП Компринт», 2016. 76 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Бортнікова Олена Володимирівна «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня:

1. «Actual Problems of Science and Education APSE» – 2018 Held in Budapest on 28th of January 2018. Форма участі – публікація тез доповіді на тему: «Methodology of upbringing of adaptive style of leadership of students of schools of culture and art».

2. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». XXXVI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. (Переяслав-Хмельницький, 30 травня 2018 р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему: «Емоційний інтелект особистості лідера».

3. «Наукова школа академіка І.А.Зязюна у працях його соратників та учнів». Секція: «Формування високодуховних лідерів-управлінців як один із пріоритетних напрямів формування національної гуманітарно-технічної еліти». VI міжнародна науково-практична конференція. (Харків, 23-25 травня 2018 р.). Форма участі – виступ на секційному засіданні та публікація тез доповіді на тему: «Духовні якості у структурі адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв».

4. «Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття». Міжнародна науково-практична конференція, 19 червня 2018 року, м. Київ. Форма участі – публікація тез доповіді на тему: «Узагальнення національного досвіду виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв».

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня:

1. «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» III Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-методична конференція. (Херсон, 05 грудня 2017 р.). Форма участі – виступ

на секційному засіданні на тему: «Патріотична тематика у творчості Т.Г. Шевченка: виховний аспект»; виступ на секційному засіданні та публікація тез доповіді на тему «Соціальна потреба виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв».

2. «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень», (Вінниця, 14-16 квітня 2018р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему «Аналіз лідерських якостей Василя Стуса за допомогою біографічного методу».

№ з/п	Назва конференції / семінару	Місце та дата проведення	Форма участі
	<i>Міжнародні:</i> «Actual Problems of Science and Education APSE»	Budapest, 28th of January 2018	заочна, друк тез
	«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»	Переяслав-Хмельницький, 30 травня 2018	заочна, друк тез
	«Наукова школа академіка І.А.Зязюна у працях його соратників та учнів»	Харків, 23-25 травня 2018	очна, друк тез
	«Інноваційний розвиток: освіта та наука ХХІ століття»	Київ, 19 червня 2018	заочна, друк тез
	<i>Всеукраїнські:</i> «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами»	Херсон, 05 грудня 2017	очна, друк тез
	«Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень»	Вінниця, 14-16 квітня 2018	заочна, друк тез

Авторська анкета діагностики вихованості адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв

Шановний респонденте, дане опитування проводиться з науковою метою, є анонімним, його результати будуть використовуватись в узагальненому вигляді.

Вам пропонується обрати із запропонованих відповідей імпонуючий варіант і розв'язати задачі. Обраний варіант відповіді слід обвести кружечком або встановити відповідність.

1. Чи хочете Ви досягти успіху, уславити себе добрими й визначними справами?

- А) так, бо самореалізація потенціалу запорука досягнення успіху, відданого служіння країні, досягнення непересічних результатів в обраній справі;
- Б) для мене важливо жити в гармонії з природним і соціальним оточенням, а конкурентна боротьба це конфліктогенний фактор;
- В) ні, головне зберегти здоров'я, жити тихо і непомітно.

2. Чи є у Вас бажання досягти пікової точки у сфері професійної діяльності?

- А) так, моя професія подобається мені, приносить задоволення та захоплює;
- Б) я здобуваю фах не для того щоб «хапати зірки», а щоб мати професію за рахунок якої буду жити забезпечено;
- В) ні, як на мене треба віддавати мінімум, а брати максимум – це закон ринку, коли заощаджується енергія, матерія, ресурси при цьому важливо отримати все необхідне.

3. Труднощі і перешкоди для Вас це:

- А) сигнал про те, що треба взяти «таймаут»;
- Б) бути напруженішим;
- В) переключитись на інші види діяльності.

4. У творчій діяльності Ви чекаєте натхнення?

- А) ні, я умію ним володіти і можу продукувати нову якість за необхідності;
- Б) так, для процесу творчості натхнення є необхідним атрибутом продукування нової якості;
- В) для мене повторення, вдале копіювання, наслідування краще, а ніж спроби і помилки у створенні чогось нового.

5. Що Ви розумієте під поняттям «культурна і мистецька діяльність»?

- А) культурна діяльність – це все те що у процесі активності створює людина на благо собі й іншим, оточуючому світу. Суттю мистецької діяльності є творчий акт переосмислення та перетворення. Якщо діяльність будівельника, кравця, лікаря, навіть учителя може бути нетворчою (вона буде неефективною, але не зникне). Діяльність митця без творчості просто не виникне. Мистецька діяльність найвищий прояв творчості.
- Б) культурна діяльність – це концерти, фестивалі, спектаклі, розваги і відпочинок, а мистецтво це те, що ми бачимо в музеях, картинах галереях і чуємо на концертах академічного жанру;
- В) культурна діяльність – це поведінка людини згідно з етичними нормами, а мистецька діяльність це коли створюється щось цікаве і привабливе

6. Встановіть відповідність культурно-історичних епох і адекватних їм характеристик

№ п/п	Культурно-історичний період	Характеристика	Відповідності
1.	Середньовіччя	1. Культура Стародавньої Греції і Стародавнього Риму від виникнення перших давньогрецьких держав (кінець 3-2 тисячоліття до н. е.) і до падіння Римської імперії та завоювання Риму варварськими племенами (5 століття н. е. Належить до західного типу культури. Основу культури складають естетичні поняття міри, гармонії та краси.	1. –
2.	Античність	2. Народжується роман як літературний жанр, опера, сучасний театр, архітектура масових забудов, промислова архітектура	2. –
3.	Відродження	3. Повернення до культурної спадщини Античності, звеличення людини з її земними і протським потребами, гуманізм і засудження клерикалізму	3. –
4.	Новий час	4. Відмова від тілесних насолод, аскетизм, еменсипація від усього гріхвоного, канонічність образів у мистецтві	4. –

7. Що ви розумієте під поняттям «адаптивний стиль лідерства»?

А) це коли член спільноти притосовується до умов зовнішнього середовища, шукаючи так звану «зону комфорту»;

Б) це готовність керівника іти на поступки своїм підлеглим, відповідно до їх настроїв;

В) це сукупність якостей лідера, які забезпечують йому пріоритет в інтерперсональних стосунках на основі ефективного здійснення значимої для спільноти діяльності та дозволяють лідеру добрати способи впливу адекватні до ситуації (сутність і структура групового завдання, рівень квалфікації та

відповідальності посідовників, сприятливі/несприятливі відносини у системі «лідер-послідовники» та інше) .

8. Допишіть ті стилі лідерства, які пропущені:

- А) автоританий, демократичний, _____;
- Б) стиль зорієнтований на виконання завдання і стиль зорієнтований на _____;
- В) Параноїдальний, шизоїдний, компульсвний _____

9. Для Вас національні культурні надбання це:

- А) запорука незалежності, соціальна і особиста цінність;
- Б) речі, які мають ринкову вартість;
- В) «антикваріат, якому почесне місце в музеї».

10. Якщо побутова обстановка, з точки зору ідеалу краси, Вас не влаштовує Ви:

- А) спокійно ставитесь до цього;
- Б) будете змінювати все відповідно до власних смаків;
- В) для Вас головне комфорт, а не естетика.

11. Перебуваючи у співтоваристві колег Ви будете:

- А) привертати до себе увагу, виділитись своєю компетентністю, доведете свою вищість;
- Б) налагодите розмову так, щоб збагатись професійно, завоювати симпатії, знайти однодумців, підняти настрій колегам надихнути їх;
- В) Мені байдуже, головне аби було цікаво мені і колегам.

12. Для Вас лідерство в обраній справі це:

- А) важливо і значимо, завдяки перевазі я можу забезпечити домінування власної волі над волею оточення і досягти своїх цілей;
- Б) служити людям і своїй країні власними знаннями і уміннями приносити користь своїм рідним, близьким та суспільству;
- В) головне результат, а не процес.

13. Якщо Ви працюєте з командою високопрофесійних колег, які виконують складне, неструктуроване, творче завдання, Ви оберете:

- А) авторитарний стиль;
- Б) демократичний стиль;
- В) ліберальний стиль.

14. Що передбачає методика гуманістичного стилю лідерства?

- А) заохочення і стимулювання послідовників, створення умов для їх самореалізації;
- Б) забезпечення домінування власної волі над волею оточуючих;
- В) побудова взаємовигідних стосунків.

15. Виберіть із запропонованого переліку прийоми самовиховання:

- А) самокритичність, самопорятунок, самопожертва;
- Б) читання фахової і художньої літератури, виробнича практика;
- В) самоаналіз, самопримус, самозаохочення, «аналіз прожитого дня».

16. Для Вас самовдосконалення, самовиховання це?

- А) необхідний шлях саморозвитку;
- Б) важка повсякденна праця над собою;

В) мене це не цікавить.

17. Як Ви оцінюєте міру власного володіння адаптивним стилем лідерства в управлінні творчим, художнім чи мистецьким колективо?

А) добре;

Б) задовільно;

В) треба працювати над собою.

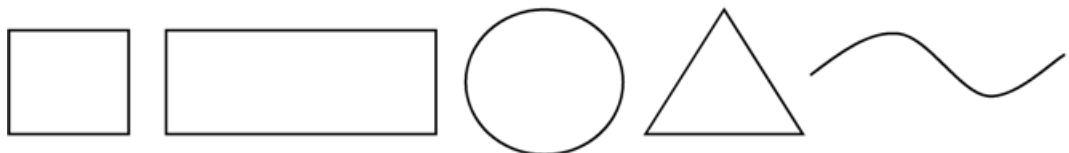
Дякуємо за співпрацю!

Психометричний тест
(Сюзен Делінгер),
практичні методи діагностики схильності до лідерства

Точність діагностики 85%. Дана методика дає можливість:

- миттєво визначити тип особи;
- дати докладну характеристику особистісних якостей і особливостей поведінки людини;
- спрогнозувати поведінку кожного типу особистості;
- визначити рівень психологічної сумісності з певними типами людей.

Інструкція: Виберіть із п'яти фігур ту, стосовно якої ви можете сказати: це – Я. Спробуйте відчуті свою форму! Якщо вам буде важко зробити це, то виберіть фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Потім прорангуйте фігури, які залишилися поза вашою увагою і запишіть їхні назви під відповідними номерами. Остання фігура під номером 5, буде точно не вашою формою, тобто формою, яка підходить вам найменше.

Коротка психологічна характеристика основних “форм” особистості.

Фігура, що опинилася на першому місці, – це Ваша основна фігура чи суб’єктивна форма. Вона дозволяє визначити Ваші основні, домінуючі риси характеру чи особливості поведінки. Риси фігур, які Ви обрали наступними, – це риси, які Ви демонструєте тим рідше, чим далі від першої знаходиться та чи інша фігура. Остання, п’ята фігура вказує на форму людини, взаємодія з якою викликає у Вас найбільші труднощі.

Може статися, що жодна фігура Вам, чи іншій людині, не підходить. Тоді людину можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм.

Нарешті, може статися, що Вам важко вловити інтуїтивне відчуття форми себе чи іншої людини. Тоді почніть з характеристик, що наведені для п’яти форм, намагайтеся використати їх для розуміння людей даного типу та прогнозу їх поведінки і поступово тренуйте в собі відчуття геометричної форми цих людей.

Квадрат. Якщо вашою основною формою є квадрат, то ви невтомний працівник. Працелюбність, наполегливість, потреба доводити розпочату справу до кінця, старанність, яка дозволяє досягати завершення роботи, – це те, чим відомі істинні “люди-квадрати”. Витривалість, терпіння і методичність зазвичай роблять їх висококласними спеціалістами у своїй галузі. Цьому сприяє невтомна потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей.

“Люди-квадрати” скоріше “вираховують” результат, аніж здогадуються про нього. Вони надзвичайно уважні до деталей, дрібниць, а також люблять раз і назавжди заведений порядок. Усі ці якості сприяють тому, що “квадрати” можуть стати відмінними адміністраторами, виконавцями, але рідко бувають хорошими розпорядниками, менеджерами. Звичайно, всі названі чесноти “людей-квадратів” мирно співіснують зі слабкими місцями.

Трикутник. Ця форма символізує лідерство, і багато “трикутників” відчують у цьому своє призначення: “Народжені, щоб бути лідерами”. Найхарактернішою особливістю “людей-трикутників” є здатність концентруватися на головній меті. Вони – енергійні, сильні особистості, які ставлять прозорі цілі і, як правило, досягають їх.

“Люди-трикутники” дуже впевнені в собі, хочуть постійно відчувати свою правоту. Це робить їх особистостями, які постійно конкурують з іншими. “Трикутник” – це установка на перемогу.

Із “Трикутників” виходять прекрасні менеджери найвищого рівня управління. Саме до таких висот вони і прагнуть. І допомагає їм у цьому ще одна якість – майстерність “політичної інтриги”. Взагалі, “Трикутники” дуже симпатичні, привабливі люди, які змушують все і всіх обертатися навколо себе і без яких наше життя втратило б усю гостроту відчуттів.

Прямокутник. Символізує стан переходу та змін. Це люди, незадоволені тим способом і стилем життя, який вони ведуть у даний час, а тому перебувають у пошуках кращого становища.

Найбільш характерні риси “Прямокутників” – непослідовність і непередбачуваність вчинків упродовж перехідного періоду. Тим не менш, як і у всіх людей, у “Прямокутників” виявляються і позитивні якості, що приваблюють до них оточуючих. Це, перш за все, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість. Правда, зворотним боком цього явища є надмірна довірливість, навіюваність, наївність. Тому “Прямокутниками” легко маніпулювати.

Якщо ви дійсно маєте “прямокутну форму”, будьте обережні! І пам’ятайте, що “прямокутність” – це лише стадія. Вона мине – і ви вийдете на новий рівень особистісного розвитку та збагатитесь набутиим досвідом.

Коло. “Люди-кола” – це найкращі комунікатори серед п’яти форм, насамперед тому, що вони найкращі слухачі. Їм характерна висока чутливість, розвинута емпатійність – здатність співпереживати, співчувати, емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. “Людина-коло” відчуває чужу радість і відчуває чужий біль, як свій власний. “Люди-кола” відмінно “бачать” людей і в одну мить можуть розпізнати облудника та брехуна. Вони “вболівають” за свій колектив і високопопулярні серед колег по роботі. Але, як правило, вони слабкі менеджери і керівники у сфері бізнесу.

По-перше, “Люди-кола”, через їх спрямованість скоріше на людей, ніж на справу, надто намагаються догодити кожному. По-друге, “Кола” не відрізняються рішучістю. Якщо їм випадає керувати, то вони обирають демократичний стиль керівництва і намагаються обговорити практично будь-яке рішення з більшістю та заручитися підтримкою.

Можна сказати, що “Кола” – природжені психологи. Для того, щоб очолити серйозний бізнес, “Людам-колам” не вистачає організаторських навичок.

Зигзаг (хвилясті лінії). Ця фігура символізує креативність, творчість. Це найбільш унікальна і єдина розімкнута фігура з п’яти. Якщо ви чітко обрали хвилясту лінію як свою основну форму, то ви, скоріше за все, істинний “право-півкульний” мислитель, вільнодумуюча людина.

“Зигзаги” схильні бачити світ постійно змінним. Тому для них немає нічого більш нудного, ніж речі, які ніколи не змінюються: постійність, шаблон, правила та інструкції; люди, які завжди з усім погоджуються або роблять вигляд, що погоджуються.

“Зигзаги” просто не можуть продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, їм необхідна різноманітність, високий рівень стимуляції та незалежність від інших на своєму робочому місці.

“Зигзаг” – найзбудливіша з усіх п’яти фігур. При цьому “людині-зигзагу” не вистачає компромісності: вона нестримана, дуже експресивна, що разом з ексцентричністю часто заважає їй втілювати свої ідеї в життя.

Експрес-методики (ігри, вправи) виявлення схильних до лідерства

1. «Шнурочок» - для проведення цієї гри візьміть шнурок і зв’яжіть його кінці так, щоб утворилось кільце (довжина шнурка залежить від кількості учасників гри). Студенти стають навколо і беруться руками за шнурок, який знаходиться всередині круга. Завдання:

усім треба закрити очі не відпускаючи шнурок і при цьому треба побудувати трикутник. Спочатку виникає пауза і повна бездіяльність вихованців, потім хтось із учасників пропонує якийсь варіант вирішення. Наприклад: розрахуватись і далі будувати трикутник за порядковими номерами. Той хто подає ідею, як правило, керує діями. Практика цієї гри показує, що звичайно такі функції на себе беруть лідери. Гру можна продовжувати і ускладнювати. Запропонувати хлопцям і дівчатам побудувати квадрат, шестикутник і т. д.

2. **«Велике сімейне фото»** - цю гру краще проводити на організаційно-виховних годинах або перед початком заняття. Студентам пропонується уявити, що усі вони велика сім'я і їм треба сфотографуватись для родинного альбому. Потрібно вибрати фотографа. Він повинен розмістити усю сім'ю для фотографування. Першим із сім'ї обирається дідусь, він теж може брати участь у розстановці «членів сім'ї». Більше ніяких установок для учасників сім'ї не дається. Студенти групи повинні самі вирішити кому ким бути і де стояти. Наставник при цьому повинен уважно спостерігати за перебігом подій. Роль фотографа і дідуся візьмуться виконувати юнаки і дівчати, які прагнуть лідерства. Але не виключені елементи керівництва інших «членів сім'ї». При цьому цікаво спостерігати за активністю чи пасивністю молодих людей у процесі диференціації і розподілу ролей. Ця гра, може відкрити для наставників нових лідерів і показати систему симпатій і антипатій у групі. Після розподілу ролей та розстановки «членів сім'ї»

3. **«Завдання»** ця методика складається із кількох ігор. Для її реалізації студентів поділяють на дві або більше команд. Кожна команда обирає собі назву. Умови: команди будуть виконуватись після того як наставник віддасть команду «Розпочали!». Переможцем буде вважатись та команда, яка швидше і якісніше виконає завдання. У такий спосіб створюється дух змагальності, який посилює прояв динаміки групових процесів та лідерства. **Перше завдання:** кожна команда повинна чітко і виразно сказати хором якесь слово. Розпочали! Для того щоб виконати це завдання необхідно усім членам команди якомось домовитись. Функції переговорника бере на себе людина яка прагне лідерства. **Друге завдання:** тут потрібно, щоб ні про що не домовляючись встало пів команди. Розпочали! Як правило, встають найактивніші члени групи, включаючи лідера. **Третє завдання:** зараз усі команди летять у космічному кораблі на Марс. Але для того щоб полетіти нам потрібно якомога швидше організувати екіпажі. В екіпажі входять: капітан, штурман, пасажир і заєць. І так, хто швидше? Розпочали! Звичайно функції лідера знову ж таки бере на себе лідер. Але розподіл ролей часто проходить таким чином, що лідер вибирає собі роль зайця. Це можна пояснити як його бажання передати відповідальність комусь іншому. **Завдання четверте.** Ми прилетіли на Марс і нам потрібно розміститись якомось у Марсіанському готелі. Але у ньому тільки тримісний номер, два двомісних і один

одномісний. Вам необхідно розподілитись, хто в якому номері буде жити. Розпочали! Ця гра розкриє таємницю наявності у групі мікрогруп, їх склад. Одномісні номери дістаються зазвичай негласним, формальним лідерам або відстороненим (аутсайдерам). Ця методика покаже повну картину про систему лідерства в колективі.

Додаток Д

Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДУБЕНСЬКИЙ КОЛЕДЖ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
 РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

вул. Замкова, 6, м. Дубно, 35600, тел./ факс (03656) 4-17-43, 4-27-64,
 E-mail: kulturedubno@gmail.com, код ЄДРПОУ 25894748

Від 13.07.2018 № 1-26/151

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у практику роботи

Дубенського коледжу культури і мистецтв Рівненського державного гуманітарного
 університету результатів дисертаційного дослідження

Бортнікової Олени Володимирівни

на тему «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв»,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика викладання

Розбудова Української держави в умовах постіндустріального, технотронного суспільства знань поставлена у пряму залежність від змісту, форм методів і прийомів навчання і виховання підростаючого покоління. На етапі професійної підготовки, сьогодні домінує знаннєцентриська модель освіти, при якій приділяється значна увага передачі знань, формуванню умінь і навичок. У той же час, необхідно забезпечувати виховання якостей людської душі, здатностей і властивостей, що сприятимуть соціальній адаптації, налагодженню ефективної взаємодії з оточенням. Це особливо актуально, коли йдеться про підготовку майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтв, які мали б, поряд із професіоналізмом, оволодіти адаптивним стилем лідерства, що забезпечить ефективне керівництво творчим колективом. Саме тому, матеріали дисертаційного дослідження Бортнікової Олени Володимирівни є актуальними і затребуваними для теорії і практики виховання.

У Дубенському коледжі культури і мистецтв РДГУ, за допомогою розробленої Оленою Володимирівною Бортніковою методики діагностики, проводились опитування з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів. Отримані результати дали можливість наставникам студентських груп коледжу вдосконалити методики виховання особистості майбутнього фахівця. Керуючись рекомендаціями Бортнікової Олени Володимирівни викладеними у методичному посібнику «Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» удалось покращити функціональні можливості системи підготовки кадрів у коледжі.

Т.в.о. директора коледжу

О.Г.Волошина

Міністерство культури України
Управління культури, національностей, релігій
та охорони об'єктів культурної спадщини
Одеської обласної державної адміністрації

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ОДЕСЬКЕ УЧИЛИЩЕ МИСТЕЦТВ І КУЛЬТУРИ
імені К.Ф.ДАНЬКЕВИЧА»

Код ЄДРПОУ № 02214975

Україна, м. Одеса, 65023, вул. Дворянська, 32

Тел./факс: 723-20-62; e-mail: oymk@i.u

№ 376

«22» 06 2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження у практику роботи Комунального закладу
«Одеське училище мистецтв і культури імені К.Ф.Данькевича»
результатів дисертаційного дослідження Бортнікової Олени Володимирівни
за темою: «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училища культури і мистецтв»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Реформування освіти України відповідно до світових і європейських стандартів вимагає здійснювати процес підготовки кадрів на засадах компетентнісного підходу, який передбачає конвергенцію цілей навчальної і виховної роботи та забезпечення передачі студентам не тільки знань, формування умінь і навичок, а й прищеплення майбутньому фахівцю соціально важливих особистісних рис: відповідальності, організаторських здібностей, комунікативних якостей та інше. Це особливо важливо, коли йдеться про студентів училищ культури і мистецтв, які стануть керівниками художніх і мистецьких колективів, будуть надихати своїх послідовників до творчої діяльності. Зважаючи на це, дисертаційне дослідження Олени Володимирівни Бортнікової за темою: «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училища культури і мистецтв», є затребуваним і актуальним.

Впродовж 2015-2018рр. у практику виховної роботи Комунального закладу «Одеське училище мистецтв і культури імені К.Ф.Данькевича» впроваджувалась методика і педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва, розроблена Оленою Володимирівною Бортніковою. Наставники академічних груп мали змогу ознайомитись із методичним посібником Бортнікової Олени Володимирівни «Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва» та програмою виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» і використовувати їх в експериментальних групах у процесі виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

Ефективність педагогічних умов і методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтва перевірялась за допомогою створеної Бортніковою Оленою Володимирівною діагностичної методики, в основі якої обґрунтовані критерії і показники. Усе це забезпечило високу вірогідність результатів.

Упровадження напрацьованої Бортнікової Олени Володимирівни сприяло підвищенню ефективності виховання адаптивного стилю лідерства студентів училища та дало позитивний результат.

З повагою,

Заступник директора з навчальної роботи
КЗ «ОУМК ім.К.Ф.Данькевича»

Т.Б. КОЦЕГУБ

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
 УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
 ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
 ХАРКІВСЬКЕ МУЗИЧНЕ УЧИЛИЩЕ ім. Б.М. ЛЯТОШИНСЬКОГО

Гімназійна набережна 1-А, м. Харків, 61001, тел./факс (057) 732-94-42
 e-mail:hmul883@gmail.com, код ЄДРПОУ 25188832

22 червня 2018 р.

№ 17

ДОВІДКА

про впровадження у практику роботи
 Харківського музичного училища ім. Б. М. Лятошинського
 результатів дисертаційного дослідження Бортнікової Олени Володимирівни на тему
 «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв»,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

В умовах динамічних змін інформаційного суспільства знань відбуваються докорінні трансформації не тільки у соціально-економічній, політичній, а й культурно-мистецькій сфері. З огляду на це освітня діяльність у закладах культури і мистецтв має здійснюватись на засадах сучасних методологічних підходів до виховання особистості, здатної змінювати себе і оточуючий її світ за законами краси і гармонії, згуртовувати і мотивувати членів творчих колективів, спрямовувати їх енергію у конструктивне русло з метою збереження та примноження світових і національних культурних надбань. Отже, дисертаційне дослідження Олени Володимирівни Бортнікової на тему «Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» є своєчасним і актуальним.

У продовж 2015-2018 років у практику виховної роботи Харківського музичного училища ім. Б. М. Лятошинського впроваджувалась методика і педагогічні умови виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв, розроблена Оленою Володимирівною Бортніковою. Наставники академічних груп мали змогу ознайомитись із методичним посібником Бортнікової Олени Володимирівни «Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» та програмами виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» і використовувати їх в експериментальних групах у процесі виховання адаптивного стилю лідерства студентів.

Результативність методики виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв перевірялась за допомогою розробленої Бортніковою Оленою Володимирівною діагностичної методики, в основі якої закладена система валідних критеріїв і показників, що у комплексі забезпечило високу вірогідність отриманих даних.

Упровадження результатів дисертаційної роботи Бортнікової Олени Володимирівни сприяли підвищенню ефективності процесу виховання адаптивного стилю лідерства студентів училища та отримали позитивні відгуки викладачів і студентів.

Директор

О. О. Єфременко

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
 ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
 КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
 «ПОЛТАВСЬКЕ МУЗИЧНЕ УЧИЛИЩЕ ім. М.В.ЛИСЕНКА»

вул. Соборності 11, м. Полтава, 36020, тел./факс (0532) 56-26-91,
 E-mail: poltavamusic@ukr.net, код ЄДРПОУ 02214277

09.04.2018р. № 01.1-28/109

ДОВІДКА

про впровадження у виховний процес
 Полтавського музичного училища імені М.В.Лисенка результатів
 дисертаційного дослідження **Бортнікової Олени Володимирівни** на тему:
**«Виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ
 культури і мистецтв»,**
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
 спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Важливою умовою розвитку України є впровадження в освітній процес технологій спрямованих не тільки на розвиток людського розуму, передачу знань, формування умінь навичок, а й виховання різних соціально корисних рис і властивостей особистості. Зважаючи на це, випускники училищ культури і мистецтв мали б оволодіти, як фаховими знаннями, уміннями і навичками, так і адаптивним стилем лідерства, що забезпечить ефективне керівництво творчим колективом. Саме тому, матеріали дисертаційного дослідження Бортнікової Олени Володимирівни є актуальними і затребуваними, як у теоретичному, так і прикладному значенні.

У Полтавському музичному училищі імені М.В.Лисенка проводились діагностичні зрізи з виявлення рівня вихованості адаптивного стилю лідерства студентів. Результати даних зрізів, отримані за допомогою авторської методики діагности розробленої Бортніковою Оленою Володимирівною. Згодом, ці результати дали можливість суб'єктам виховної роботи Полтавського музичного училища імені М.В.Лисенка оптимізувати шляхи виховання особистості майбутнього фахівця керуючись методичними рекомендаціями Бортнікової Олени Володимирівни «Методика роботи наставника академічної групи з виховання адаптивного стилю лідерства студентів училищ культури і мистецтв» та програмою виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот».

Директор училища

M.M. Demchenko

М.М. Демченко